

И. Бахматов

ОДОМИГЬОЙ
ВАУАНМЕ

ИХДИЛОТГО

Угее дедэ

Эз келе рэхь, мошингьо гиросденигьо, пейде эденбу оморе огьиле зен. У сере тик гуърде фегъм ние сохденбу фирегъуне зимигьо, богъгьо, бисдугьоре, буругъгьой нефти не эз пушою гиросденбугьо одомигьоре. Сиечердее сифет эн огьиле зен э иловлей сиегье гларслуье чумгьою омбор гъуьже-гъуьж-биребу. И зен себэхь зу сери эз дигъ ведироморе имид сохдебу те шохъонгум бире семе бурав расуь э шегьер.

Эз и рэхь э шегьер э машиневозиш мибисдо рафде. Эз ён Мелке мигирошдуьт автобусгьо, гларебегьой колхози. Э угьоревозиш мибисдо рафде. Оммо Мелкере имбуруз ние воисденбу э одомигьо вохурде. Э тэхьно мунде, эй хуьшде фикир сохде хэъл бу уре. Е одоми э рэхь миомо мивохурдге э ю, гъич э сифетиюш нидениши у.

Эденбу пушой шохъонгум бире, э чум огьиле зен вохурдуьт э гъирогъ шегьер гъисдуьтгьо хунегьо. «Э же мурам ме, ки жиге муьдуь мере эри хисире э и нешинохе шегьер?» — фикир сохд Мелке. Кемере е кем тик гуърде, у поисд. Эз рэхь е кем эулоте е келе тэхьное дор вобу. Мелке рафд э зир дор, но э хори э десию дебугьо чуйкле бухчелере, ох кешире, нуьшд э сер эз герми чуйшме сухдебуьруьтгьо гиёвгьо.

Хундегор, туь меданки огьиле зен нуьшдебу гуфдире эри чи хурде. НэгI. Мелке сэхд вомундебу, ве пезде ки дануьсде миофуми э шегьер эй хисире жиге. У хэъл сохд — те шев бире е кем форигъэти вегуьруь, хисуь гье инжо.

Оммо не дануьсд хисире Мелке. Екемлей форигъэти вегуьрде э зир лугьегьой дор, огьиле зен вэхуьшд, рафд рэхь хуьшдере. Ченгъэде шегьер куьнд биренбу, унгъэде

одоми омбор вохурденбу э Мелке. Оммо у хьэрекет сохденбу э сифет эн угьо не денуьшуь. Э минутию е гиле у дуз сохденбу э сер дебугьо сиегье шоле, хьэрекет сохденбу эри пэхьни сохде сипи биренбугьо муйгьой сер хуьшдере.

Иңи э шегьериш омо раси огьиле зен. Э еки эз тозе кучегьой гьирогь шегьер чумгьой Мелке домунд э е чукьлэ сипре хуне эз чор тараф вадабура бугьо э гьуьндуьре гьобогь дорьоревоз. Э ён хуне эденбуьруьт вози сохде глэилегь.

Мелке домунд э ён глэилгьо, бухчере но э сер скамейка. Уре сэхд ташне биребу.

— Балагьо, е пейле глов ки миёру эриме?— гуфди Мелке, э сер скамейка нуьшде,—ох, и чуй дерд бисдо э сер ме омо!

Мелке десе воно э дендей хуьшде, э езугьмендиревоз дениши э глэилгьо.

— Чуйни, холе, иму ние варасиреним зугьунтуьре, чуй воисде?— пуьрси е глэилле, зерде муйгьо.

— Ме варасиренуьм зугьун эн уре,—гуфди е глэилейге,—пой, холе, ме гьони миёрум эйтуь глов.

Эз е мунтиге глэил ведировунд глов. Э посой глэил эз хьэет сипре хуне ведиромо жогьиле зен э гьужогьию глэил вери. У бу дедей кукле — Либо.

— Худо рази эз туь, хэлефме,—гуфди Мелке, э кукле денишире. Чукьле гиргине чумгьой глэиле диренге Мелке гьечу дануьсд эжеиге дири юре. И кор бисдо е дэгьдэгьэ. Эз же шинохде Мелке и глэил шегьерире. Эхи Мелке гьич не бири э и шегьер ве хэгьер бирориш нисди юре инжо.

— Чужоинит ишму?— пуьрси дедей кукле э езугьбиревоз денишире э туз вечиригьо гьуьже-гьуьже сифет Мелке ве келе бире ведироморевугьо остгьуй сифет эн у.

Мелке гуфди нум дигь хуьшдере. Либо э махьтелиревоз дениши э огьиле зен ве песде огол зе дебезд юре э хьэет хуьшде. «Бегем э гьуьлом хубе одомигьо кемй?»— гуфди э дуьл хуьшде Мелке, вегуьрде э дес бухчере.

— И чуй рачи хьэет ишму,—гуфди Мелке денишире э сибдоргьо, хушегьой онгур пур бугьо тегьенгьо. Хьэет е бегьеме богьэ хуно бу.

— Глэмел миевге, ме гье иглэре, э хьэет екем муьнуьшуьм,—гуфди Мелке.

Песде у сере тик гуьрде, дениши э торик биренигьогьово, тов-тов доренуьтгьо астарегьо ве гене ох кеши.

— Бэхшлемиш сохит э ме. Ме эдеме рафде. Согъ бо-
шит. Э у ишму сохдитгъо никигъо ме ние верзиренуьм.

Евош-евош Мелке вадарафд эз хъэет. Либо не Зоволу
денишуьруьт э еки.

— Бедбэхде зен, эже мурав у? — пуьрсн Либо.

— Эри, эже мурав у, шевиш шеви.

Воисденбу Зоволу е хъэрой дешенде гуь: «Дедей!»
Оммо не дануьсд. У дедей эн у небу. Зоволу бидовусд э
посой зен, гуьрд эз гъулию, гуфди:

— Кешит э хуне. Ме ишмуре хъэрзо охум. Хуьей-
му келеи. Зигъит э имуревоз.

Мило

Шохьонгум кор варасдки, бригадир колхоз Хьэнун Мардахаев зу-зу омо э хуне. Гьетте дер гьопуре вокурде, лувинг норе э хьэет, э гушию сес дерафд:

— Э лелей, Хьэнун, бошореи мерел

Гьэилле гьечу эденбу э шориревоз гуфдире, ки Хьэнун вараси чуй бошореиниге. Эхсо зен ю бордор бу, пушой зендею бу. И пушого ченд гиле вэхуьшдебуге э больница рафде. Оммо вэхде ние дануьсденбу. Гюльбиче, дедей Хьэнунигбо мугуфди: «Гьэйгъу нибу, суьфдеи гьэили, до-виге мидануь вэхд хуьшдере».

«...Э хьисобевоз вэхд бири»,—гуфди э дуьл хуьшде Хьэнун, сес гьэиле шиневусденге.

— Обморек бу кук туь, Хьэнун,—гуфдурут гьуногъ-гьо э хуне дебуьруьтгьо, Хьэнун дироморенге,—келе сох-де, хьэтон сохош юре, эри бебе гьоим муно.

— Худо гьэим доро гьэилгьошмуре,—жугьоб до Гюль-биче.—гье у куклей Хьэнунлейме келе бире бирордомор гьэилгьошму гердо.

Хьэнун чумечару сохд гьуногъгьоре, песде э лой дедешу чаруьсде, гуфди:

— Дие эйчу поисдей, дедей, эри гьуногъгьо чи биёр-ни.

Гьуногъгьо согъбоши гуфдируьт.

— Бошгу, хэлефме,—гуфди песде Гюльбиче,—гьэй-гъу нибу. Гьуногълугъигьо мисохим э руз мило...

Гьошгьой Хьэнун дуллау бисдо.

— Чуй мило!

— Гъэгъри мобош, хэлефме, гІэдоти.

Дуьл Хъэнуи гурун бисдо. У дие э гофгъой Гюльбиче гуш недошд. Евош-евош пой норе, дарафд э у хунейге, партал дегиш сохд, дегешд э сер сумох. Гъуногъгъо дируьтки Хъэнуи гъэгърини, еки-еки рафдуьт. Э хуне домундуьт Хъэнуи не дедешу.

Гъово э буру эдебу торик бире. Э зверсер Дербені эз лой юг эденбуьрут оmore келе булутгъо.

Хъэнуи ведиромо э хъэет, дениши э гъово, шор бисдо.

— Воруш миев. Хубе вэхди. Зимигъор гъони гІов ле-реки.

Эз екемиге бэгъдо эз гъово тии бисдо келе воруш. Хъэнуи диromo э хуне. Э сер стол Гюльбиче норебу гирфинкей шоробеш, чиреш.

— Ху читуьре, хэлефме, песде бурайм э ки Эхсо,— гуфди Гюльбиче.

Эз лэгІэй Хъэнуи гоф не ведиромо. Ишдогъсуз эденбу чи хурде у.

— Чумгъой дедейтуь кур гердо, хэлефме,— гуфди Гюльбиче,— туь гъэгъри эйчуь бирей!

Хъэнуи вэхуьшд, гешд екем э иловлей хуне, песде чаруьсде э лой дедешу, гуфди:

— Эз гофгъойтуь гъэгъри бирем, дедей! Ме комсомолуьм, бригадир колхозуьм. Ме э хэлгъ бие хубе рэхъ бирмунум. Оммо туь эдей мере биебур сохде! ГІэиле мило сохде, нуммере эдей э хори зере туь!

— Биебури эй чуьни, э хэлефме, и эз бебегъо-келебе-бегъайму мундигъо гІэдоти...

— Эй дедей, и гІэдот куьгъне гІэдоти, усоле гІэдоти, гъони герек нисдигъо гІэдоти. Вэхд эн у гІэдот гиросди.

Гюльбиче руьхшенд сохдере хуно хэндусд

— Эле, у гІэдот гъеле вадарафденигъо нисди, хэлефме. Гъери месох гІэиле мило — гъе у одомигъойму, хэгъер бирориму руьхшенд мисохут э иму.

Песде сере жумунде, Гюльбиче келегъэиреш хуб бесд э сер хуьшде.

— Бигъил, руьхшенд сохутгу, кире воисдениге,— гуфди Хъэнуи,— хэгъер бироргъо эйме сэхъиб нисдуьт. Номусме гъобул сохденигъоре хуно мисохум ме кормере.

Дедей Гюльбиче гъечи дануьсдебу, ки кук э гофю мубу. Виники Хъэнуи сэхд поисди, Гюльбиче гІоси бисдо, хъэрой вегуьрд, гирисдеш гирисд.

— Мере худо куышо. Мере э и гIуылом мундеш герек нисди, кук ме э гоф-ме небиренге мере э пушой хэлгъ руыхшенди сохденге.

— Э дей, и чуй гоф-гъои эй!

— Туыре дедей миро, — эденбу гирисде Гюльбиче. — НэгI, тейте ме согъ гысдуымгъо, туь гIэдот бегбгоймуре пой низени. И чуй бидэгIэтини, и чуй биебурини. Кошки ме гыич э и гIуылом ниесдуым бире. Мере зенедбугъо дедей миёсд е сентгэ зенде. Э имбурузине руз ме хокбесериш нибисдорум.

— Весси, дедей! — гъэгъри бире, гуфди Хьэнун.

Ловгъой эн у лерзи. У нуышд, ведешенд эз куыф папрус, кеши.

— Чуй сохум ме э иш-муревоз, — гуфди евошлей-евошлей Хьэнун, — э е вэхд бири и гIэилиш, пушой э Махачкала э выставка рафдейме.

Гюльбичере мугуиге паргъо воромо.

— Чуй гуфдири, хэлефме, э же рафде?

— Э Махачкала биё бурам, э выставка, себэхъ.

Хьэнун не вини, чуйтам шор бисдоге ловгъой дедешу.

Гъуыж диromоревугъо сифот Гюльбиче гье ебо мугуиге дуз бисдо, келе зен гуйге жогьил бисдо. «Чуй хуб, чуй хуб, — гуфди э дуьл хуышде келе зен. — Ю мурав, мумуну э Махачкала е дуь орине, те умогъой иму мисохим кор имуре».

— Бура, хэлефме, рэхътуь ник. Шор рафде, шор биевош. Эйму фикир мекеш, худо келеи, худо кумек мубу.

Ловгьой Хьэунун хэндуьсд, сере жумунде, дениши э дедешу.

— Гьечи дануьсдени, ме ние варасиренуьм гофтуьре? Ужире ихдилот и пушогьо бири. Е хьэрмэхьмере э комсомолски собрание эгол зеребуьруьт эри гIэиле мило сохдеи. У мугу: «Мере хэбер не бири. Ме э хуне не ерики, дедейгьойму мило сохдет гIэиле».

Хьэунун евош-евош эденбу гоф сохде. Гюлбиче гьечу дануьсд, ки кук дие гоф нисоху эри мило сохдеи.

— Туь фикир мекеш. Иму гьечу мисохим, екиш недау. Жон гIэилме, гьэгьри месох дедее.

Эз лэгIэй Хьэунун гоф ние ведироморенбу. Не гуфди у не «Эри» не «НэгI». Себэхьими, тозе кастум не шеи эвруьшуьми э тен вери, раче галстук э герде вери, Хьэунун нуьшдебу э сельхоз-выставка, э ен чигьой колхоз ишу. Оморегоре хэлгь этигьэтевоз гушдошденбуьруьт ихдилотгьой бригадире эз товней лезетлуье онгур «Хатими», фегьм сохденбуьруьт келе суьмергьэндилгьоре, шори сохденбуьруьт эз хубе бегьергьой «Сору-бугьде».

— Эзи гендуьм иму 25 центнер вегуьрдейм эз гьер гектар хори,— гуфди Хьэунун.

Хэлгь мидениши э Хьэунуниш, э сиротиюш, вобугьо э дивор, э зверсер эн ешигьой онгур, туморегьой гендуьм, бутулке не чорекигьой шороб. Э сирот Хьэунун веде биренбу диеш жогьилте, диеш рачте.

Омбаре одомигьо омо гирошд и руз эз пушой

Хьэнун — келе мердгьо чабангьо, жогъиле духдергьой студентгьо, гІәилгьой школаи. Чум Хьэнун вохурд э е зен, гІәил э гъужогъ вери. ГІәил гъово гуьрде хуьшдере, эденбу хушей онгуре кешире. Хьэнун хэндуйсд, гІәиле онгур до, песде думит сохд: «Э и зуригьо гІәил имуш ижире мубу». Песдеовихд е раче сибиш до гІәиле. Дедей гІәил согъбоши гуфдире, рафд рэхъ хуьшдере.

Дуьл Хьэнун гурун бисдо. Э ёр эн у омо бижигънее сифетлей кукию, диребугьо шову эз пенжерей больница, гофгьой дедей Гюльбиче эз товней мило сохдеи, гене э думит домунд Хьэнун. Эхи у дири, дануьсдени чуниге мило сохдеи. Ебо зен гъунши эн угъоре биребу гІәил. Суьфтеи кук бу. Эй мило сохде эгол зеребуьруьт раби Шафада. Имогъоиш эз ёр Хьэнун ние рафде сифет пире, хьире, ленте пиёниское раби Шафад ве чуйтам у пушой мило сохде эз куьф ведешендебуге мурдале серчире ве покурдебуге э бел мурдале гъобой хуьшде. Те имогъой э гуш Хьэнун дери буьруьж чуйкьле гІәилле, хьэрой-хуьшуьл офдегьо э хуне гІәиле ху берденге, ве чуйтам дедей гІәил хуьшдере куьшденбуге гІәил э муьрдеки. И коргьо э ер Хьэнун омор, э жендекию лерз офдо.

Не и руз, не себэхьими, не персебэхьими эз ер Хьэнун ние вадарафденбу гІәил, дедешу, зеню. Хьэрмэхьгьой Хьэнун э юревоз э выставка оморебуьруьтгьош синемиш сохдут, чуйтам гъовою дегиш бирениге, дуьл ю хуьрд бирениге. Кими мэхьэл у гофгьоре э гъэлетевоз гуфдиренбу, э жигей суьмергъэндил гендуйме бирмунденбу. «НәгІ, бие бурам э хуне!» — фикир сохд Хьэнун. Думутгьо, хәәлгьой хуьшдере у гуфди э председатель колхоз, гьетте у омор э Махачкала.

— Хьэрзо сохит мере бурам э хуне, — гуфди Хьэнун.

— Бошгу, бура, дир не боши, себэхъ гІәилтуь эдей э хуне омор...

...Бәгъдовой келе ворущгьо э Дербент гъово герм биребу. Оммо поиз мәгІлуьм бу. Велгьой доргьо эденбуьруьт зури-зури зерд бире, э зир пойгьо сес сохденбуьруьт хуьшге велгьой бигъдор нен сибдор, бирэхьне биребуьруьт тегъенггьой онгури.

Себэхъ зусери бу. Суьфдле чуйшме ведироморебу э хуней Гюльбичейгьо хәәлгъ куре биребугьо. Э суьфдеи хуне э сер нимдергьо нуьшдебуйруьт келе зенгьо, э у хунейге э иловлей келе стол нуьшдебуйруьт мердгьо. Дегъ мерд добу. Екигьо руьш веригьо, киләхъ эсер, еккегьойге —

руыш чире, шопкее сергьо. Э келе куыдж хуне нуышдебу сипре рушгьо, домбуле чумгьо, тозе килэхь бухоре э сер вери раби Шафад.

Эз кухни буй епрэгъи эденбу оmore. Э ен кинле, э иловлей келе гъэжгъугъой муьси кейвонигъо нуышдебуьруьт, мендилэсергьо.

Э доруни хуне, э ен гуфоре гІаил нуышдебу Эхсо. Э торике хуне лэгъэре сифет эн у бегъем ведиш ние биренбу. Жогъиле дедей э думит дебу гъони гІаил юре эдет мило сохде гуфдире. Уре ние воисдембу мило сохде. У не Хъэ-нун гоф дорехуьруьт екире. Имогъой Хъэун э хуне не дери гуфдире. Гюльбиче сэхъиб поисдебу. Гьелбетте. Эхсоре моисдге нигъишд и коре сохде. Оммо уре ние воисденбу э хуне женг бу. Э хотур Хъэун Эхсо гъич э Гюльбичеревоз дуьлмундение гоф нисохд, ченгъэдеш Гюльбиче зобу мибисдоге. Гъониш чоресуьз рази бу э гоф Гюльбиче Эхсо. «Ме мэхътелуьм, гье э и туьтем эри чух рафд Хъэун эз шегьер», — гуфди э дуьл хуьшде Эхсо.

Оммо э и туьтем Хъэун эденбу эз вогун фираморе. Гъэгъри-гъэзоб э вокзал таксиш офд неомо. Хъэун рафд зури-зури пёдо. Хъэрекети эн у бу, дир небу гуфдире.

Раби Нэхъшуьн вэхуьшдебу э пой, ведешендебу эз куьф кордере, эденбу покурде э бел гъобо.

— ГІаиле дит! — э уьктемиревоз гуфди раби.

Эхсо лерзи. «Вой эриме», — гуфди у. Воисденбу вегуьруь эз гуфоре хисире гІаиле. НэгІ, десгъою лерзи. Эз чумгъой Эхсо гІэрс тии бисдо.

— ТэгІди сох, хэлгъ денишири, — гуфди Гюльбиче.

Э гъэгъревоз векед гІаиле эз дес гІэруьс, берд но э сер стол, э пушой раби, вадарафд э у хунейге. Сер стол вараюсде бу: эрегъи, миробо, дуьшунде хое. Раби гъэсоччире хуно дениши э гирисденигъо гІаил, дениши э жэгІ-мет, пуьрси:

— Бебей гІаил недери. Борохо ки мисоху?

Э и туьтем эхуне гъов кенде диromo Хъэун.

— Бебей гІаил инжои!

Сес шуьвере шиновусде Эхсо эз шори гирисд, ведиromo эз дору. Хъэун вегуьрд гІаиле эз сер стол, лерзире-лерзире воно э синей хуьшде, пёсде деншире э раби, гуфди:

— Чух воисде? Туь имуре герек нисд дие. Мило ние сохденим.

Раби вадарафденге, Хъэун хэндуьсд, гъуногъгъоре огол зе эй чи хурде э сер сифре.

Дуьл дедей

— Ишму гуфдиренитъо, егІни, не бебешму, не дедешму э ер ишму не мунди дие?

— НэгІ, не мунди. Ме дегІэм дедей чуйниге ние дануьсденуьм. Расди, э детдом гъеме нянкагъо э ме хуб дениширенбуьруьт, э гІаил хуьшде дениширенигъоре хуно. Оммо ме дедейсуьз келе бирем. Шиновусдем, ки бебегъо дедегъойме догъистони бирет. Эхи ме Махачкалаинуьм, э Махачкала бирем эз дедей, ме гъеле дуь сала гІаил гъисди дедейму муьрди. Песде мугу мере чуйтами кор бириге э детдом дорет. Э вэхд довгІо мугу детдом кучмиш бири э Средняя Азия

рафди. У вэхди эхъисобевоз бебейму э довгІо бири. Ние дануьсденуьм пуч бириге, согъ мундиге...

— ДовгІо келе заралигъо зе э хэлгъ.

И ихдилот эдебууруйт сохде э еки директор МТС Гафаров не агротехник Алексей, хундеире верасде э короморигьо э еки эз районгьой Догъисту. Угьо нуышдебууруйт э серине жигей више э куындигьой Белиджи. Е кем дурте э гъирогъ рэхъ шофер МТС эденбу гъуыч сохде мошине.

Гъовой руз лап герм бу. Э више сокит бу. ГӀэре бир эз рэхъ гиросденбууруйт мошингьо.

— Мере лап хъэз оmore гъовой више,— гуфди Алексей.

— Мереш,— жуыгъоб до Гафаров.— Иллогъки мере вишегьой лой Масков хъэз оmore. Не бирейт унжо?

— НэгӀ,— жуыгъоб до Алексей.

Песде э лой рэхъ денишире, у дирени е келе зен кемере гъуз гуырде эдей рафде. Гъемей жендек келе зен э тузевоз буетмиш бу.

— Денишит э у зен,— гуфди Алексей,— гуйге эз есиён ведиромори.

— Биё э хуышдеревоз берим уре,— гуфди Гафаров, гъово гуырде сер хуышдере,— эй, холе, э же рафденит?

Келе зен пиосд, кемер тик гуыр, дениши э мердгьо, гуфди нум дигъ хуышдере.

— Эле, у холей Мирворини ки,— гуфди Гафаров, шинохде зене.— Биейт нуышит э киму, гъони мурайм э мошиневоз.

Келе зен шор бисдо, худо рази гуфди эз Гафаров. Тузгьой булуши хуышдере туыртуыр сохде, Мирвори нуышд э сер, совзегей, песде лов сохд бухчелей хуышдереш.

— Вегирит эзи сибгьо хурит,— гуфди келе зен.— И сибгьо мере э Белиджи шинохгьо дорет.

Гафаров сибе гӀэнж зере, пуырси:

— Э гъуногълугъи бирит э Белиджи?

— НэгӀ, гъэдов алим, э Махачкала рафдебууруым э ки кук ме. Вой эйме гердо, э рафде рэхъмеш пешму бисдорум. Ногъогъ рафдуым. Мугум гъисдигъо мере е теке кукмени. бурам сер кешуым, белки э кию поюсдуымгеш. Де имогъой ме пируым, гъэдов алим, нечогъиш нечогъуым. Де имогъой гӀуымуырмеш амбар не мунди. Мугум муырдуымгеш э сер базуй хэлефме муыруым. Дие поисдени не бисдо, вогошдум посово.

— Эйчуь эхи?— пуырси Гафаров.

Мировори гъово гуыр, бел келегъэи хуышдере, евошлей покурд гӀэрс чуме, сэхд ох кеши.

— Нешиновусдейт бегем, гуфдиренуыт: ме дедейтуь биренижон, дедей зентуь миёсдуьм бире.

— Варасируьм гофтуьре, — гуфди Гафаров.

Келе зен дениши э Гафаров, песеде э Алексей. Чигьрет сифет эи гІәил шинохэ хуно омо эри Мирвори, хун зен дуьширере хуно бисдо эрию. Гафаров не Мирвори эден-буьруьт гоф сохде э зугьун азербайджани. Алексей е хәйли гофьоре варасиренбу, чуьнки у хуб дануьсденбу зугьун туркменире.

— Кук ишму эз зуревози эхьисобевоз э Махачкала, — пуьрси Гафаров.

Мирвори сере жумунд — гоф сохде ние дануьсденбу эз дерд.

Эз е кем вэхдиге мошин хьозур бисдо, гьемееки венуьш-дуьт. Э рэхь рафдеки Мирвори э думит домунд, э ёрию омо гьозиегьэдергьой зиндегунию.

...Шуьвер мирвори муьрдебу э вэхд гражданский довго.

Рэхьмон кук ю хьэшд сала бу, чуьклеи — Юсуф — дуь сала. Четине вэхд бу. Зимигьо сукхдебу, гиснеи бу... Мирвориш лап косиб бу — не гІәсб бу юре, не гов, не гуселе. Кими мэхьэл гІәилгьоре согь руз э тэхьно гьишде э дигь, ю мурафд э више гогь эри тара чире, гогь эри эзгил, эзгІрул — гьэрез ки гьерчуь бисдо бу эри хурдей гІәилгьо. Кими мэхьэл кор мисохд эри Гошире ранжбергьо е лугьо нун гьэзениж мисохд эри гІәилгьо.

Бэгьдовой е ченд мегьгьо келеи гІәил муьрд. Мирвори сер куфд, хуьшдере э молхут дегьишд. Дие эз терс чуьклеи гІәиле э тэхьно э хуне не гьишд. Э кор рафде мэхьэл Юсуфе э кемер хуьшде мибесд кор мисохд.

Мирвори раче зен бу. Ченд гиле эри ю одомигьо диromoребу, оммо у э шуьвер рафдере э герде не вегуьрд.

— Вой эриме гердо, — мугуфди у. — Гьисд нисд ме, худо бендейме, жун жигерме е теке гІәили. Меэ шуьвер бурам, песеде кидан угее бебе чуьтам миденуьшуьге э у!

Э хотур Юсуф Мирвори э шуьвер нерафд. Кор эи у хуб бисдо э дигь колхоз бисдоки. Те умогьой Юсуфиш екем келе биребу. Хьофд класса варасде, у дарафд э курс бухгалтери, сенигІәт вегьурд эри хуьшде, сер гуьрд эри кор сохде э колхоз, песеде э Дербент, песеде уре бердуьт э Махачкала.

Э ер Мирвори омо, чуьтам эри Юсуф гІәруьс хосде-буге, чуьтам гьемей колхоз уре рэхь сохдебуге э гІәруьсо-

воз э Махачкала. Чув шор биребу умогьой дедей Мирвори. Диеш шор биребу у зен Юсуфе кук бисдоки. Е орине э Махачкала э хуней кук мундебу Мирвори, эз дес ние норенбу невей хушдере — Ошире.

— Пой бура э киму, э Махачкала, — гуфди Юсуф.

— Эле, ме нидануым поисде гъэдэв элим, — жугъоб до Мирвори. — Ме, хэлефме, э дигъ хуте бире одоминуым.

Гене вогошд э дигъ. Келе зениш буге, хуб кор мисохд э колхоз, хэйли трудоденгъо мираси э ю. Гъеймише эри Юсуфигъо емишгъо мифирсо, когъоз мегуьрд, сиротгъой неве миомо эрию, Мирвори шори мисохд.

Ебойге эри Мирвори парас когъоз омо. Лерз офдо э жун дедей. У огол зегъаил гъуншире, гъишд хунде когъозе.

— Гъей вой, вой эри ме вой! — божэхъ воромо эз Мирвори. — гъэруьс ме муьрди.

Хэйли вэхд Юсуф бие мерд мунд. Мирвори омо э шегъер эри э гъаил денишире. Амбар поисде не дануьсд келе зен э шегъер.

— Дир, зу туь биё зен когъи, — гуфди дедей. — Меш бие вогордум э хуне.

— Меш, дануьсденуым, — жугъоб до Юсуф. — Оммо терсиренуым, дедей. Э ертуь мунди, туь гуфдиренбиритгъо, чуьтам угее дедей э туь гуж сохдебуге?

— Де гъечу буге ди гъаиле беруьм э дигъ.

Юсуф рази не бисдо.

— Весси мере келе сохдейгъо. Туь имогъой келе зени.

Эз е кем вэхдиге Юсуф овурд э хуне тозе зен. Мирворире хъэз омо эз гъэруьс.

— Гъэдойтуьре вегиром, Поху, — мугу эз гъэруьс Мирвори. — жунтуь жун эн и гъаил бугу...

— Олхойн бош, жон дедей, — гуфди Поху.

Мирвори вогошд э дигъ, оммо дувлю дувл посой неве мунд. Вэхдиш пушой довгъогъо бу. Песде довгъош сергуьрд. Юсуф рафд э довгъо. Похуш бордор бу. «Ме имогъой чув мисохум?» — мугуфди у э езуьгъмендировоз денишире э Ошир.

— Веги э детдом ди, — мугуфдуьруьт сэхьибгъой Поху.

Оммо Похуре ние воисденбу гъаиле э детдом доре. Эхи у Юсуф не Мирворире гоф доребу. Омон ченгъэде уре езугъ оморенбугеш э Ошир, жигей дедере гуьрде не дануьсд. Берд до гъаиле э детдом.

Рузгъо оморут, giroшдуът. Поху гІаилиш зенд, Оши-
реш фурмуш сохд. Песде шиновусд, ки детдом рафди
гуфдире, терси.

— Ме имогъой чуь жугъоб мидуьм Юсуфе!

— Нуьвуьс гІаил муьрди гуфдире,— ижире меслэхъэт
норут эри ю сэхьибгъою.

Эри Юсуф э фронт когъоз омоки Ошир тиф гуьрди
муьрди гуфдире. И беде хэберэ э Мирвори мэгІлуьм сохд
Юсуф.

Имогъой э мошин эн Гафаров вери Мирвори э ёр овурд
и гъозие гъэдере, дуьлину гурунд бисдо. Гафаров э лою
чаруьсде, пуьрси:

— Холей Мирвори, ишму гуфдиренитгъо Юсуф зен
хуьсуьр хуьшдере амбар хосде дие?

Э жигей жугъобе вогордунде Мирвори ихдилот сохд
чуь бириге ю рафдеки э Махачкала.

— Э Махачкала оморе сэгІэт кук э сер дес гердунд
мере. Гье эз у расди садсала гердо е теклейме э ишмугъо-
ревоз. Мере пар воромо э хуне винуьруьмки невегъоре —
эз и зен Юсуфе се куки. Е хубе гІаиллегъо гьисди, гъоим
муно э гІаилгъошмуревоz гІаилгъош э ме вогосурут. Эн-
жэгъ гІэруьс шефд дениши э ме, зэхълейме рафд эз чум-
гъой эню. «И гьечи гъош гъобогълуь эйчуь бири?»— гуф-
дурум ме э дуьлме. Мугум: бегем ме инжо гъуногъум?
Песде е коригеш бу. Руз беруз Юсуф не Поху эденбуь-
руьт эз ски дур бире. «Эхьисобоевоz эз сереботимени»—
фикир сохдум. Гье гьечи ме хэъл сохдере хуно бисдо. Пе-
ришев нимешев хэбер бире шинируьм ежире гофгъо, мугу-
иге дуьлме сула бисдо.

— Текей серкуш зере туь мере?— эденбу гуфдире
гІэруьс. — И зуине коре фурмуш сох.

— Уре фурмуш сохде бире,— гуфди Юсуф.— ГІаилме-
ре шенде, нуьвуьсдейки: муьрди. Туь э ме хэнжел зерей.
Уре фурмуш сохде нибу.

Песде Поху мугу:

— Туьре имогъой се кукигеш гьисди.

Юсуф жугъоб до:

— НэгІ, Поху, ме эдем дире туьре дуьл сенгъи дери.

— Туь жун худойту Юсуф, весси.— гуфди Поху.— Де-
дешму мишинову, весси. Мирвори и коре дануьсдге, эйме
муьрде хуби.

— Бошгу,— жугъоб до Юсуф,— гьечу буге эри дедей-
му инжо поисде гІэмел ниев.

Мирвори дие гоф несохд. Гирисдени гуьрд юре. Е кем хомуш бире, гуфди:

— Мере дие не воисд гуш дошде гофгьой эи угьоре. Сер мере пучундуьм э лихьиф, дегешд. Себэхьими бухчере пучундуьм, ведиромо эз хуне.

— Зурбое кори,— мугу Гафаров,— Мен сениичун муьр-деки, сен менуьм пойпичеки. И метелере ме э дигь ишму шиновусдем. Дузи?

— Дузи, гьэдов алим, чуй сохум. Худо эйме гьечи нуьвуьсди. Худо рази гердо эз председатель колхоз Сулейман, у семе э ме хуб дениширени. И пушогьо хунелей-мере гьуьч сохди, бисдогеш чуй сохум: эй кини мере хуне, тэхьюом...

Мирвори ох кеши. Гафаров мугу:

— Холей Мирвори, бие туь е сугьобе кор сох, и агро-номе веги э хунейтуь. Ире хуне нисди. Эриюш хуб мубу, эри туьш.

— Э сер чумгьойме. Токи юре рази бу.

Дигь веги бисдоки, Гафаров э шофер мугу машине поюну э пушой хуней Мирвори.

Эз и рузевоз жогьиле агроном сер гуьрд эри зигьисде э хуней Мирвори. Гирошд хэйли вэхд, Гафаров вохурд э Алексей.

— Чуйтами хунейтуь, хозяйкейтуь?

— Хуб,— жугьоб до у.— Э ёр ишму мунди, ме гуфди-ребуьруьм ние дануьсденуьм гуфдире чуйниге дедей. Эри-ме оморенигьо ме имогьой эйме офдем дедей.

Э ёр Юсуф оморенбуми дедей? Эри, оморенбу. Ченд гилегьо у женгиш гуьрдебу э сереботи дедешу э Похуровоз. Песде бирден эз дигь омо телеграмма. «Дедей эдей муьрде, биейт»...

— Вой эри ме!— хьэрой сохд Поху.

— Дие хьэрой месох, кеш бурайм!— гуфди Юсуф.

... Руз поизи бу. Догьгьо э думон депичиребуьруьт. Эденбу тигьи бире хуьрде ворущ. Хуней Мирвори одоми пур бу. Э ён серию нуьшдебу Алексей.

— Дедей, ме инжоюм, ме Алексеюм, шиновусдени туь гофмере?

— Ди десгьойтуьре э ме,— евошлей гуфди Мирвори.

Алексей десгьоре кеши. Мирвори вено сер хуьшдере. Э и туьем э хуне диломорут Юсуф не Поху.

— Э холей Мирвори,— гуфди Сулейман,— кукгьо, гьэруьсгьойтуь оморот, воку чумгьойтуьре.

— Эжеют угьо?— Мирвори э гужевоз вокурд миже-
гьой чумгьоре.

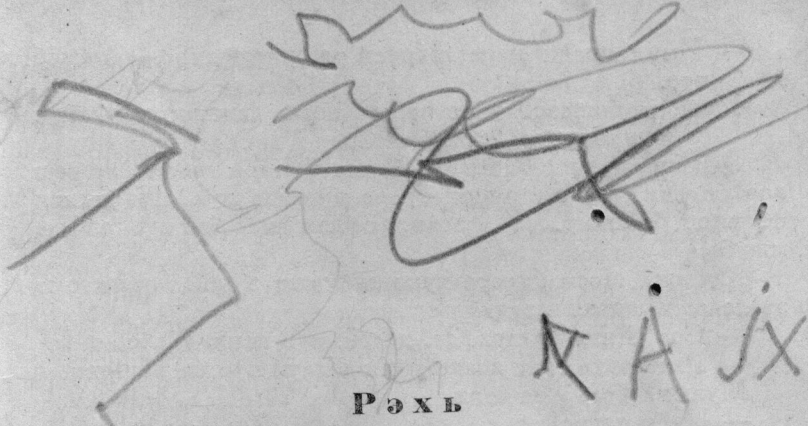
— Дедей, ме инжоюм,—гуфди Юсуф, гирисде-гирисде.

— Дедей,—гуфди Поху, хуышдере шенде э лой Мир-
вори.

— Дур бршит эз ме,—гуфди Мирвори.— Ме дедешму
нисдуым, гIэилме ини...

Сер Мирвори сентгэ хуно офдо э сер десгьой Алексей.
Поху декиши э Алексей. Терси. «Бейеиме вой, гье у сифет
Ошири»... Серию гиж хурде, Поху офдо э хори.

...Келе зене эри гьовре сохде гьемей дигь ведиро-
моребу. Э сер гьоврегьо э рафдеки гьово герм бу, чуйшме
вобу. Э вогошдеки кулок вокурд, гьово тор бисдо, ворущ-
омо. Юсуф эз гьеме дир вогошд. Э екиш ние дениширенбу
у э вогошдеки, э дуьл эн у е думит дебу. «Ме дедешму
нисдуым, гIэилме ини»... И гофгьой дедей э гуш эн у до-
мундебу. Ве песде э пушой чумгьою оморут чумгьой Алек-
сей, сэхд ухшеш зеренбурьуьтгьо э чумгьой чукле Ошир.

Рэхь

Амбаре одомигъо дирет раче картине, нум гуърде оморенигъо «Ме дирем духдере». И картине диребу Мушоилиш. Уре амбар хъэз-оморебу мэгIнигъой эн и картин. Еки эз мэгIнигъоре хунде-хунде, Мушоил дуьлшор диromo э хъэет, гирошд дарафд э зир серине чордогъ келе лугегъой онгури. Э хъет Мушоилигъо вобу келе тегъенгъой онгури. Угъо келе биренге, бегъер гуърденге поизи инжо е раче чордогъ зерере хуно биренбу.

Э зир эн и чордогъ, э сер келе стол дедей Сипро эри Мушоил хурекиш хъозур норебу гъишде.

— Дедей, чуь хубе деден туь, чиреш хъозур сохдей гъишде,— шори сохде гуфди Мушоил.

У евошлей гъэл гуьрд дедей хуьшдере, песеде вегуьрд эз сер стол е гъоз гъэрпузе. Э зверсер Мушоил эз тегъенг дуллу бу хушегъой онгур.

— Чуь хубе хушеи,— мугу Мушоил,— мичуьруьм ире мухурд.

Сипро не гъишд.

— Нуьш ебо, читуьре ху!— гуфди у.

Мушоил э чи хурденки, Сипро чум ние вегуьрденбу эз ю. Песеде бирден эз ю е келе ох варафд, сереш жумунд.

Мушоил мэхьтел мунд.

— Чуьни бегем, дедей, туь гене эдей ох кешире. Мере ижире коргъо хъэз ние оmore. Э и зуригъо гIариси биренини, туь бие шор боши... Эри, рафдебири э лой дедей То-моригъо?

Гъош-гъобогъ Сипро дуллу бисдо. Сиечердее сифет вен диеш тор бисдо, пусдгъой сифетию диеш зиедте гъуьж диоморут.

— Имид нисди мере гІәрисн мубу гуфдире,— жугъоб до Сипро.

Мушоил бишгъоб чире песово норе, дениши э дедешу.

— Эйчуь эхи, чуь бири бегем?

— Пенж гъозор эдете хосде, дедей миро туьре, ижиреш кор бирени? Эз же омори туьре унгъэде пул? Не мунди фэгъире бебешму... У фэгъир офдеш миофд, туь эз же миофи!

Мушоил гІоси бирере хуно вэхуьшд э пой, куьнд омо эз дедешу, дениши э чумгъою.

— Серме ние вадарафде, дедей, чуь пенж гъозор-эй!

— Рэхь рэхь эдет хосде эри одохлуй туь, варасири!

Мушоил бовор не сохд.

— Нибу у кор!

— Нибуге, бура пуьрс.

Бовор ние сохденбу Мушоил сэхьибгъой Томор рэхь миhogъут гуфдире. Оммо э гоф дедей хуьшдеш эри бовор не сохде уре ихдиер небу. Сипро дургуни гуфдиренигъо небу, ченгъэде юре разиш небуге эри Томоре хосде.

— Дедей, белки туь не варасирей гоф сэхьибгъой Томоре?— пуьрси гене Мушоил.

— Варасирем, хэлефме, худоре шувкуьр гъеле ме гоф хуб шиновусденуьм.

Гъовой Мушоил дегиш бисдо эз и хэбер. Чуь хуб бу кеф эн у эзи е ним сәгІт пушо, чуь хэреб бисдо гъовой эн и жогбил гъәйсәгІәт! Чәнгъәде зәхьмет кешири у эри рази сохде дедей Сипроре, хогъу гуфдери эри ю Томоре. Сипро рази ние биренбу. «Ме келе зеюм,— гуфдиренбу Сипро.— Мере эри кор хунере сохде дие гъувот не мунди. И ченд сал эдем минет сохде э туь: зен хогъ. Гъе фирмундей, фирмундей гъишде мере. Имогъой эдей учительницаре хосде. Илле хуби эри ме. Вой эй дедейтуь. Учительницейтуь себэхь мирав э кор, шохъонгум могорду. Ме гене э и пире рузмеревоз биё э гІов бурам, эз базар чи биёрум, гъәжгъу венуьм, те ишму оmore чи хъозур сохум, партал ишмуре шурум... Текей! Весси дие, хэлефме, ме дие гъәревош бире нидануьм. Воисдениге туьре, биер учительницейтуьре мелле мигълуьм мурам э хуней духдерме... Е лугъо нун э гъержоиш рафдуьм, әйме офд миев, худо мирасуну...»

Кук минет сохд э Сипро, хоши гуьрд юре, шовгІо сохд, ки Томор эри ю зобу нибу гуфдире.

— Туь э гоф ме дениш, жон дедей,— эденбу гуфдире Мушоил.

Оммо Сипро хомуш ние биренбу.

— Ногъогъ ние гуфдиренуът э метелегъо: е бебе хьофд гІәиле мидору, оммо хьофд гІәил е бебере дошде нида-нуь,—эденбу гуфдире Сипро.

— Ме, туьре э сер чумгъойме мидорум, дедей,—гуфди Мушоил.

— Туь мидори, зентуь нидору.

— Зенмеш мидору. Туь гьеле ние шинохде Томоре. Шинохдиге уре, духдертуьре хуно мидани.

Амбар гуфди Мушоил, кем шиновусд Сипро. Гьэрез чуйтамиш бисдоге кук дедее гьишд рази бире. Чуйш бисдоге дуьл деден.

Гьич э дуьл дедеевоз чи ниев!

Рази бисдо Сипро, вокурд тозе булши кишмир хуьшдере, тозе тифлигьоре, дегуьрд э сер келе ковре келегъэире, огол зе келе духдер хуьшдере Туьруьнже, гьердуйеки рафдуьт эки сэхьибгъой Томор. Сэхьибгъой Томор муьгьровуни сохдуьт эри Сипройгъо, э сер нерме диван нушундут ишуре, ловош руьгъэни не гІәсидо норут э пушошу. Ихдилот духдере, хосде воромоки, шори сохдут, Мушоиле тәгІриф дорут, сад сал эрию гІуьмуьр хосдуьт, гьэдова-лиш сохдуьт. Оморе гьеме коргъо бегъем биренге, рази-менди доре оморенге, гоф гьуьдуйшбенду, гІәруьси воро-моренге, дедей Томоригъо Шифро мугу:

— Вой эй эхдуьрзерогорун Мушоилле, Томорлейме. Дес иму екем дестенги. Эри гІәруьси пулиш нисди. Омон хәржигъо амбар гереки...

— Келе хәржигъо эйчуьи,—гуфди Сипро.—Э хьэлов-туь гуьре пой микеши.

— НәгІо, худо мегуе. Ме нәхогъ гІәилмере руьхшенди сохденуьм! Хәржи амбар гереки, огол зерение одомигъо амбари. Чуйш бисдоге е пенж гьозор монет пул ишму бие дит эри гІәруьси.

— Эле, туь чуй гуфдире!—Сипро терси.—гІәилмере унгъәде пул эз же омори? Жалавнелей эн у гьеме нуьгьсад монети мегъию.

Ловгъой Шифро шефд бисдо.

— Чуйжире мерди у, пенжгьозориш не офденге!

Гьемей эн и гофгьоре Сипро гуфди эри Мушоил.

— Зурбой!—Мушоил сере гьуз гуьрде, нуьшд.

Сипро гене мугу:

— Дедей миро туьре, гьеле угъо эдет гуфдире: те гІә-риси бире дуь булши биерит—гуьлмәхбери, грибжаржет,

дуь жуьфд пойвоку лакзере, палтуй бастон, венгеркегьо, дуьгуьр крепдешин, гене ченд жире нумгьо гуьрд Шифро. Нум эн у чигьоре ки дануьсде? Ме эдем гуфдире э Шифро: э духдер, эй чуьи гьейсэглэт и середердигьо, эйчуь дешенде туь глэил мере э гьэрди-гьэрдхунди? мэтлеб глэил-гьоймуре худо воровуно бигьил духдертуь биев эки шуьвер хуьшде, песде гьерчуь юре воисд, мосдону эри хуьшде. Гьеле гьисдигьо косибимуре миерим. Шифро эдей гуфдире «Нэгл». Ишму чи овурдитге, мугу, эз хунейме бердге мугу, хуььрмет духдерме зиьд мубу. Ме мугум ижире кор бире — духдер туь хундегор, комсомол, кукмеш гьечу, глэйби. Бие туь виниш у чуь гуфдиреге. Глэдот имуни гьечу. Эз бебегьо-келебебегьойму мундигьо глэдотгьои, мугу. Бие имугьой жугьоб эн уре ди. Ижиреи гьозие-гьэдер, хэлефме. Имогьой виниш. Чуьтам туьре хьэз оморениге, сох. Э худо, имуре пули? Фэгьире бебешму, ченд хок пойгьою туьре гьуьмуьр гердо, офдеш миофд, гьеме коргьореш бегьем мисохд. Туь е жирейге одомини.

Гофгьой Сипро дие э гуш Мушоил ние дарафденбуьруьт. У э думит добу. Э пушой чум эн у оморенбуьруьт хэндее гофгьой Томор, сибе хуно гьирмизи биренбугьо дуь гуьл гьутинею... «Пенж сал э туь дениширем, Томор, — гуфди у э дуьл хуьшде, — Ижиреш кор бирени?»

Оммо Мушоил хэл сохденбуки, Томоре хэбер нисди эз и ихдилотгьо. У дануьсденбу — Томор нигьлуь дедешуре ужире биебурие коргьо сохде. Бегем Мушоил фурумуш сохди гофгьой Томоре: «Мере гьичиш нивою эз туь бегьэй, Мушоил!»

Дуьлахуьрд бире, Мушоил вадарафд э куче. Гьовой шохьонгум бу, эдембу торик бире. Лампагьой электри товуш бисдо. И вэхди гьемише Мушоил не Томор э эки вохурденбуьруьт. Угьо мурафдуьт э парк, е ненге э кино, мигешдуьт э шегьер. Оммо имбуруз Мушоил фикир кешире-кешире гьишд рафд э гьирогь дерьёгь. Э сер дерьёгь булут курабиребу. Шаргьо евош-евош оmore расиренбу э гьумгьой хори не сенггьо. Э дорун дерьёгь веи бу чуькле товушлегьо. Эхьисобевоз унжо пароход эденбу гиросде. Мушоил нуьшд э сер келе сенгь, дениши э торики дерьёгь.

И вэхди Томор гьемишеиннере хуно оmore поисдебу э ен бохче. Э сэглэт дениши, Томор махьтел бисдо. Мушоил не омори. Дениш Томор, меё Мушоил, дениш Томор, меё Мушоил. «И чуь кори? — махьтел мунд Томор, — вой эйме

гердо, кидан чуй биргие!» Эхи Томор дануьсденбу, Мушоил е кор небире не оmore нибу. Дуьл Томор гуп-гуп сохд, песде э дуьл ю чуй жире коргьо омо.

Песде Томор рафд, телефон зе э завод, Мушоил кор сохденбугьо. «Э хуне рафди Мушоил»,— жогьоб до дежурний. Томор пуьрси гьовой Мушоил чуйтам буге. «Хуббу, лап хуб», жугьоб до гье у мерд. Мэхьтел мунд Томор. «И чуй кори бу?»

Э куьчегьой шегьер келе сес музик эденбу оmore. Сес музик эз лой парк бу. И раче сес хэндей жогьиле кукгьо, духдергьо, гешденбуьруьтгьо э куче, дие ние дарафденбуьруьт э гуш Томор. «Э хунешу бурам бу»,— гуфди Томор. Песде э ёрию омоки э глэдот жугьуриревоз те глэруьс бире э хуней домор рафдге глэйб сохде, черх зе, рафд э лой хуне.

— Э худо шуйкуьр гердо, имишев зу оmoreй,— гуфди дедей Шифро.

Томор екемлей шефд дениши э дедешу, после дерафд э дорони хуне. Ченд жире ховгьо вини имишев Томор. Школе, глэйлле гьисдики чуйтам хунденбуге э Мушоилевоз эеки, институт, эз шегьер рафде оmoreгьо, песде дерьёгь. Томор эдей симов зере э сер глов, бирден э пушою вороморени е келе шар, зерени шендени юре посово. Томор офдорени э кун дерьёгь, хьэрой: «Мушоил, Мушоил, хилос сох мере!» Эз сес хуьшде терсире, Томор хэбер бирени.

— Нум худой, нум худой, хэлефме,— хьэрой вегуьрде оморени Шифро.— Терсири, хэлефме? Худо мевотово эз эхдуьрзерегоргьой глэйлгьойме, вой эй ме!

— Гьичиш нибу, дедей,— гуфди Томор.— Екемлей терсируьм э хов.

Сибэхьмунде Томор нун не хурде рафд э школа. Уре имид бу, ки Мушоил зу миев миденуьшу э ю, э ен школа. мугую чуй бириге шову. Оммо Мушоил веде не бу. Дуьл Томор гене гуп-гуп сохд, жендекию лерзи. «Гьери бурам екем э у лой куче»,— гуфдире рафд у. Ебойге дирени Мушоил э е мердевоз эз диш ведиromo рафд э лой завод.

«И чуй кори, э лой меш ние денишире!»— гуфди Томор.

Эгер Томор мидануьсдге эйчуь ние дениширеге Мушоил! Уре глэйб омо эз Томор денишире. Эри шовуне гьэлети хуьшде, эри нерафден э гьемишеине жиге— э богьче.

Томор рафд э кор. Э урок у эдембу амбар дуьлпесои

сохде «Кей марасуь ебо и урок!»—эденбу тэгIди сохде Томор.

Э дуьл Мушоил чуй дебуг ерам? Уш эденбу хуьшдере хурде. «Ме эйчуь не рафдуьм ди шохьонгум э ки энуг?» гуфдиренбу Мушоил э хуьшде. Э Томор денишире гIэйб Томоренбу ижогьой уре.

— Бурам телефон семе зенуьм.

Э школа перемен бу.

— Тамара Шафадовна, ишмуре э телефон оголи,—гуфди хэгьбергил э Томор.

Томор лерзи. Гьутунегьой гьирмизи бисдо. Чуй миёсд гуфдире у гьони э Мушоил, э учительский одомигьо дебуг.

Бирден звонок бисдо, гьеме учительгьо дарафдуьт э урок.

— Э Томор, шиновусдени туь мере, небуге нэгI?—эденбу пуьрсире Мушоил.

Томор дениши э иловле. Екиш не домундебу э учительски.

— Эйчуь жугьоб ние доре туь, э Томор!

— Мере гоф нисд э туь эри гуфдире,—жугьоб до Томор, но трубкаре, эз чумгьоюш гIэрс омо. Чумгьоре покурде, у дарафд э класс.

Мэхьтел мунд Мушоил. Эйчуь гьэгьри бири бу Томор. Эхьисобовоз уре хэбер нисд эз ихдилотгьой дедейгьошу. «Рафде э Томоревоз гоф сохде гереки»,—думит сохд Мушоил. Оммо Томор э хуне оморекы гуфди эз дедешу:

— Мушоил омоге, гу ме э хуне недеруьм.

— Гьечу дие, хэлефме,—шори сохд Шифро.—Бегем у той туьни. Эйтуь эз у хубте одомигьо офд миев.

Томор мэхьтел мунд.

— Эйчуь эхи, у тойме нисд?

— Тойтуь чуйтам бире у, пенжгьозор пулиш ние офде эри рэхь доре, чуй мерди у!

Томоре мугуиге одоми э муьшдевоз зе эз серию.

— Чуй пенж гьозор, чуй рэхь, туь чуй гуфдире, дедей! Шифро хэндугьсд.

— Эй, эгьуьласуьзе духдер. Бебешму мере хосденге э гьейсэгIэтине пулгьо хьисоб сохдимге дегь гьозориш зиед доребу эриме. Песде чуй парталгьо омурдебу: гьобой зарлу, кемер нуьгьрей...

— Дедей, и чуй биёбуре коргьои!—Хьэрой дешенд Томор.—келе биёбурини.

Офдо э сер кровать, ги-
рисд. Шифро десгьоре лов
сохде, гуфди:

— Хэре духдер. Глэдот
гуьлом гьисдигьо кори. Бе-
гем иму эз гларей хэлгъ сеч-
гуним? Э гьовои вегирим дим
туьре!

Томор вэхуьшде э пой,
хуьърш сохде, гуфди:

— Ме эйтуь бегем молум
эри э пулевоз доре!

Песде хомуш бире гуфди:

— Эй дедей, бегем одоми
муьгьбете э пулевоз фурухде!

— Мере пул эри чьуни,
хэлефме, эри гларуьситуь.
Эри жиизтуь. Кровать, хэ-
лов болуш, стул, симовор вос-
доре ние биев?

— Э хэлов гире, пой ми-
кешим, дедей, — жугьоб до
Томор, дениши э сэглэт.

И вэхди у не Мушоил гье-
меруз э еки вохурденбуьруьт.

Томор партал вокурд, е ти-
ке нун хурд э пой-пой, деде-
шуре гьэл гуьрде, вадарафд
э куче.

Куче торик бу. Э гьово
тек-теке астарাগьо вебуьруьт.
Гьирогь гьово эденбу товуш
бире. Эз дури, э сер дерьегь
эденбу менг ведироморе. То-
мор вадарафд эз гьопу. Е
хэйли луьнг норе бэгьдо, ши-
новусд сес Мушоиле.

— Э Томор, пой, мере э
туьревоз гофи. Эз ме гьэгьри
мобош...

Э торики Томор дире не-
дануьсд, ченгьэде э гьэд е
сутке лэгьэр бириге сифет
Мушоил.

— Могу, гъичиш могу. Мѣнуѣм тѣхсир, э дѣдѣйму не гуфдирем. Мѣре гъичиш нивоѣу эз туѣ бѣгъѣй.

Имбуруз угъо рафдуѣт э лой гъирогъ деръѣгъ.

— Чуѣ хуби инжо,— гуфди Томор.

— Амбар хуби,— жугъоб до Мушоил э ѣр овурде мѣгI-
нѣре эз картиѣ «Мѣ дирем духдере».

Шекер

Э звер-сер е чукле дигъ, пэхъни биреbugъ э гӀерей келе вишегъо, э гуьг асму эденбу гешде зерде менг, ухшеш зеренbugъ э гъоз апельсин. Сер шев бу. Гъовош герм бу. Вэхдиш поизи бу. И вэхди э лой эн юг Догъистуь гъемишеш хубе гъово бире:

— Чув хубе шеви,— гуфди ГӀэзиз, сере гъово гуьрде денишире э менг, комиреки вадабурабуьруьт зуьм-зуьмие астарэгъо,— нэгӀэ, Шекер?

Э пуьрсиреки ГӀэзиз дениши э одохлуй хуьшде, песде десе кеши э лой луйгей гъэребечдор, бурри е велге, буй кеши.

— Эри, хубе поизи имисал,— жугъоб до Шекер, юш денишире э одохлуй хуьшде шори-шори.

Одохлугъо эденбуьруьт рафде эз рэхъ више, гъул екире гуьрде. Угъо амбар мозоллуй буьруьт имишев.

— Хубе вэхд эдей бире гӀэрисиму, нэгӀэ?— пуьрси ГӀэзиз.

Шекер жугъоб недо. Эз дуьл эн у гъейсэгӀэт эденбуьруьт гирошде жуьр-бе-жуьре хэлгъо. У думит сохденбу эз товней гӀэруьси, эз товуней себэхъине руз хуьшде. Шекер амбар шорбу, э юре воисденигъо оломи эдей рафде гуфди-ре. Гъул ГӀэзизе гуьрде, рафде, Шекер шориш сохденбу, дуьлюш гуп-гуп сохденбу.

Себэхъими эз зусери э дигъ сес зурна-барабан добу. Сес гъовой раче мэгӀнигъой хэлгъи е рач эденбуьруьт гъэриш бире э сес жовонгъой дигъи, шори ве хъэз сохденбуьруьтгъоревоз. Одомигъо эденбуьруьт мэгӀни хунде, ве-жегъисде, мэхсере ве шори сохде. Э иловлей Шекер десде-десде духдергъо пур буьруьт. Мэхсерегъо ве хэндее гоф-

гьой эн угьоре шиновусде, Шекер юш эденбу мэхсере сох-де, хэндуйсде эугьоревоз.

И шоре руз те гIуьмуьрлугъ домунд э ёр Шекер. Э дуьл эн у гьечу оморенбу, ки дие юре гьич э гIульлом дерд нибу гуфдире. Э ижире дуьлевоз, э ижире шориревоз омо Шекер э хуней шуьвер хуьшде.

Эз расдекиш суьфдеи рузгьо э хуней шуьвер оморекИ Шекер амбар шор ве мозоллуь бу. ГIэзиз эюревоз лап гьэдерсуьз хуб бу. Ихдилотгьо мисохд, мэхсерегьо мисохд михэндунд. Зенхуьсуьбриюш хуб бу эюревоз. Хонум гьеле пириш небу, э гьуалгьою гьувот амбар добу, гIэруьсе гьич кориш нигьишд сохде. Хонум ю мечи хуне-жигере, ю муьдуьши гове, ю гьурлугъ мисохд бисдуре, ю муьшушд пар-тала, ю миовурд гIове эз чой.

— Худоре шуькуьр, гьеле э ме гьувот дери,— мугуфди Хонум,— туь э хуьшде зиеди гуж мезе, духдерме. гьеле туь жогьили, гьеле кор мисохи.

Энжэгъ е корле мигьишд сохде Хонум гIэруьсе: эй хурде чи сохде. Шекер лезетлуье дулмегьо сохденбу. ГIэ-зизе лап хьэз оморенбу дулмегьой Шекер. Гьемме шохьон-гум эз кор оmore, ГIэзиз мивни э сер сифро герме дулмаре, мухурд, тэгIриф мидо.

— Погь, и чуй лезетлуье чини,— мугуфди ГIэзиз.— Туь бегьем устон, Шекер.

Песде гьемееки михэндуйсдуйт. Гьечи шори, шолуми домунд э хуней ГIэзизигьо тейте отпуск Шекер варасде. Омо пушой отпуск варасдеш бисдо. Е руз эз ферма хугьо дошденигьо зури-зури, шуш нефес гуьрде омо раси е гIэилле.

— Э холей Шекер, э ферме хугьо балалегьо зендет, лелей Зелмен мугу: бура Шекере огол зе.

Шекер вэхуьшд, зури-зури сер-тен хуьшдере вокурд эри рафде.

— Рафдени?— пуьрси Хонум.

— Чуй сохум, бие бурам, дедей,— жугьоб до Шекер.

Гьош-гьобогъ Хонум дуллу бисдо. Шохьонгум Шекер хьэрекет сохд зуте эри оmore о хуне, те ГIэзиз эз кор во-гошде эри чи хьозур сохде. Э хуне оmore сэгIэт Шекер партале дегИш сохд, э сэгIбуревоз десгьоре шушд эри гушд куде, чи сохде.

— Месох,— хьэрой вегуьрд Хонум,— ме мисохум...

— Эй чуй?— мэхьтел бире, пуьрси Шекер.

Хонум э руьхшендиревоз хэндуйсд

— Ненге туь ние дануьсде! Э хугиш расирет десгьой-туь, э хурдение чигьоймуш бие расуьт?!
— Эле, ме дуьбо э сэгIбуревоз дес шушдемки, дедей,— евошлей гуфди Шекер.

Хонум гьош-гьобогъ дулла сохде, гуфди:

— Хьэруьмире ченгъэде э сэгIбуревозIш шушдиге, темиз нибу...

Дуьл Шекер амбар гурунд бисдо. Тейте эз чумгьою гIэрс оmore, тигьи бире, у зури-зури видовусд вадарафд э хьэет. «Амбар не кеши шориме,— гуфди у,— гене сер гуьрд тозе гьозие. Гьегене э сероботи хуггьо...»

Гьово торикбу. Шекер дарафд э богъчей хьэет, кемере-воно э сибдор, сере тик гуьрде, дениши э астарегьо. Э ёр Шекер омо у рузгьо, кейки комсомольская организация руь бире э кин жогъиле духдеру, огол зеребу ишуре эри кор сохде э фермай хуггьо. Умэхьэли эз зенгьо-духдергьой дигъ екиш э хуггьо эри денишире рази нисе биренбуьруьт. Председатель колхоз рафдебу эз шегьер овурдебу е духдер урус Мария Ломакина гуфдиренигьоре, улле тэхьно эденбу умогьой кор сохде э ферма. Секретарь комсомольская организация гоф сохденки э юревоз, Шекер рази биребу эри рафде э ферма. Гьетте шиновусде, ки Шекер эзин-новлейге хуггьоре гьурлугъ сохденини, дедешу Гуьлпери гулом-гьоворе еки сохд. У негуфдире гоф немунд э Шекер: «Туь номус имуре э хори зери».

«И гIовуне эз сер иму чуьтам мегирим имогьой», «Туьре имогьой хосдегориш нибу». Дедей Гуьлпери гирисденбу, сер куфденбу, эз дуьл хьэрой сохденбу, эхирки вини гофгьою кори ние сохде э духдер, сокит бисдо. Энжэгъ иллере гуфди:

— Бура, воисдениге туьре, энжэгъ э хуне меё дие. Гье угIэре зигъ бура, э хуггьоревоз!

Оммо амбар гьэгьри немунд Гуьлпери э духдер хуьш-деревоz. Эз екем вэхдиге бэгъэй эз Шекер бэгъэй э ферма се-чор духдеригеш оморут, э жигей Мария Ломакина Ше-кере поюндуьт, хуггьош зиед бисдо, коргьош э ферма хуб гирошдуьт, духдергьоре э колхоз тегIриф дорут. И хэбере шиновусде, Гуьлпери рэхь вокурд э ферма. Оmore-оморе вини ки, чуь жире хубе хэйр дорениге хугдори колхозе, чуьтам хуьрмет духдерию э колхоз звер бириге, келе зен шори сохд эз Шекер.

Гьемей эн и коргьоре э ёр овурде, сере тик гуьрде, э

астарегъо денишире, Шекер не вини, чуйтам шуьверию эз хъэет гиросде э хуне дарафдге.

— Э Шекер! Эжеи Шекер, дедей?— пуьрси, ГІэзиз, парталгъой трактористире векенде эз тен хуьшде.

— Дедейтуь муьмуьрдгъо хуб бу,— жугъоб до Хонум,— умогъой э чум хуьшде нивини ужире гІэруьсе.

Хонум посо но бишгъоб куфте гушде, песеде бел келегъизире гуьрде, покурд гІэрсгъой чум хуьшдере. ГІэзиз э махътелиревоз дениши э дедешу.

— Чуй бири бегем, дедей?

— Ме нигълуьм уре гъечи чумме дире-дире гІовуне коргъо сохде!..

Хонум гиризд.

— Серме ние вадарафде эз гофгъойтуь, дедей, ебо негуи одомире хуно чуй бириге!

Хонум ихдилот сохд, чуйтам Шекере огол зеребуьруьтге э ферма, чуйтам эз кор оmore э десгъой хугиревоз чи воисденбуге уре сохде.

— Э и кор е кор недерики,— гуфди ГІэзиз.— Бошгудие, эз ферма оmore, дес шушде, чи сохде ние бире бегем?

Гофгъой ГІэзиз диеш зиьд сохдуьт хъуьршгъой Хонуме.

— Илле хуби эриме,— гуфди Хонум,— туь гъечи гоф сохде э дедейтуьревоз? Ме э сероботитуй гІуьмуьрмере нуч сохдем, туьре келе сохде э пой поюндем! Гъечи мунденнжон ме эзи бисд сал пушо э бебшмуреvoz эеки миьсдуьм муьрде!..

Гирьей Хонум, похли-похли тий биренбуьруьтгъо гІэрсгъою сэхд кори сохдуьт э ГІэзиз. Э ёр эң у оморуй ихдилотгъой дедешу, чуйтам эз и бисд сал пушо гъэчэгъгъо э више куьшдебуйруьтге бебешуре. Умэхъэли Хонум 21 сала бэгъэй небу. У э шуьвериш рафде мидануьсд. Оммо не рафд. Э хотур ГІэзиз. «Эз кес гІэилмере бебе нибу»,— гуфди Хонум, кор сохд э колхоз, келе сохд куке. Дануьсденге, чуйтам гІуьмуьр хуьшдере Хонум вонориге э серю, ГІэзиз диеш амбарте хосд дедей хуьшдере. У шовгІо до, ки пире руз дедешу мозоллу мубу гуфдире.

Гъемей эн и коргъо э ер оmore, ГІэзиз гуфди:

— Дедей, туь дануьсдени, чуйтам ме туьре хосденуьмте? Шинов гофгъоймере... Чуй воисде туьре эзме?

— Согъи — саламетитуй, хэлефме,— екем хомуш бире гуфди Хонум,— Гу э Шекер эй хуггъоре гъурлугъ сохде нерав. Гъич э кориш нерафдге Шекер, иму эрэхъ мурайм. Весси имуре туь не ме сохденимгъо трудоденгъо.

— Эхи у биренигъо кор нисди, дедей.

— Худо — туроре пой зере биренигъо кори — хьэрой вегуьрд гене Хонум.

— Туь чуй гуфдире, жон дедей, хэлгъ зу фурмуш сохди у куьгъне гӀэдотгьоре, туь гье гуьрдей поисде дин-до-гӀоте.

Ченгъэде ГӀэзиз хошиш гуьрденбуге дедешуре, Хонум рази ние биренбу, у сэхд поисдебу э сер гофгъой хуьшде.

— Туь чуй мерди э зен гоф гуфдире не дануьсденге!

И гофгъоре у э гуфдиреки, Шекер диromo .Шиновус-де гофгъой Хонуме, Шекер зе гирошд э доруни хуне.

— Дедей, vessи дие! — гъэгъри бире гуфди ГӀэзизиш.

ГӀэзиз э думит домунд. Бегем гъич э хӕл эн у омори эри эн и жире кор э дедеевоз хьуьжет мубу гуфдире? «Эхи дедей хуб дануьсденбу Шекер э фермай хуги кор сохдеире, — гуфди э дуьл хуьшде ГӀэзиз. — Песг те гӀаруьси бире эричуй не гуфди у эме е гофиш?» Имишев ГӀэзиз хисире недануьсд. Те и себӕх хьэрзо мундуг чумгъой Шекериш. Гьердушу гоф не сохде э думут дебуьруьт. ГӀэзизе ние воисденбу гъэгъри сохде зен хуьшдере. У амбар сэхд хосденбу Шекере. Оммо дедешуреш амбар хуб, жуи хуьш-

дере хуно хосденбу у. «Чуь сохум,— гуфди ГІэзиз,— юхори туьфуьрсем бигъуьме дегерем, эшэгъэ туьфуьрсем — сэгъгъэлуьме» И меселеш э ёриу омо.

— Чуь думут сохденбири туь шову те себэхъ?— пуьрси Шекер себэхъ мунде гьердуьшу эз хуне вадарафде э кор рафдеки.

ГІэзиз думут сохд, дениши э Шекер, гуфди:

— Туь шиновусдебири, ки шову гофгъой ме не дедее. Не шиновусдебири?

Шекер жуьгъоб недо.

— Ме чуйтам гъэгъри сохум дедее?— пуьрси ГІэзиз.

— Ки гуфдире гъэгъри сох?

— Дие чуь бие бу? Бие хотур мере мегъил, Шекер, нуьш э хуне гъеле, нунтуьре ху. Виним посою чуь мубуге.

— Ме хотуртуьре нигълуьм,— гуфди Шекер,— оммо...

ГІэзиз не гъишд гоф сохде.

— Мегу дие, ме дануьсденуьм туь чуь мугуиге...

Шекер дануьсденбу, ки э хъуьжет поисдге, посою женг мубу. Оммо женг уре ние воисденбу. «Хэлгъ чуь мугую,— фикир сохд у,— мугуют гъеле бегъем эвленмиш небирет, женгиш гуьрдет». Оммо эз елойге дануьсденбу, ки коре шендге э колхоз, э комсомольская организация гофгъо мубу. Сер Шекер гиж бу, ние дануьсденбу, чуь сохуге.

— Бошгу, ГІэзиз, ме думут мисохум,— ловгъо э хэнде варафде, гуфди Шекер.

Угъо оморебуьруьт расире э ен ферма. ГІэзиз шори сохде эз гофгъой Шекер, гъэл гуьрд юре, илоулере чумечару сохд, песде моч сохд ёр хуьшдере.

— Бура кор сох песини руз, бие э хуне. Посою хуб мубу, гъич фикир мекеш.

Шохьонгум ГІэзиз эз кор зу омо. Шекер гъеле не во-гошдебу. ГІэзиз шор сохд дуьл дедешуре.

— ГІэруьстуь гІэруьс суьрхини, дедей,— гуфди ГІэзиз,— Э хотуртуь юре хъэз оморенигъо кор хуьшдере эдей шенде. Дие у э фермай хуги кор нисоху.

И гофгъоре шиновусде, Хонум пушотенигъоре хуно хомуш бисдо. У зур-зур э пилете гІэтош доно, гушд куфд, дарафд эз гъомбор, бесдуьй гІовгуьрде велгъоре диовунд. Гъемере хъозур сохд те гІэруьс оморе, У биев гуьлегъой дулмере депучуну, гъэжгъуре венуь.

— Бигъил Шекер биев туьре воисденигъо чире соху эритуь, гуфди Хонум эз ГІэзиз.

Эз имишевевоз гене боришмиши офдо э хуне. Гирош-дуйт рузгьо, оринегьо. ГПэзиз себэхгьоймунде зу-сери мурафд э кор, шохьонгум дир мивогошд. Шекер эз себэхте шохьонгум муьнуьшд э хуне, мухунд книггьо, гозетгьо, мишиновусд радио. Кими мэхьэл мадарафд, кор мисохд э бисду. Оммо хэгьергилигьою, корсохгьой эн ферма амбар миоморут э ёрию. Эз гьеме зиёдте э ёр энү миоморут хэгьергилигьою Динор, Роза не чуйкле нэхирчиде Довуд. «Угьо семе миёсдуйт оморе гIэре-бир»,— гуфдиренбу э дуьл хуьшде Шекер. Угьо эз расдекиш оморут.

Угьо оморутгьо руз келе ворущ вобу э куче. ГПэзизе э МТС огол зеребуьруйт. Хонумиш э шегьер э хуней хэгьер хуьшде рафдебу. Шекер амбар шор бисдо, виники хэгьергилигьой хуьшдере, хэндуйсд. Оммо хэгьергилигьо могьбул буьруйт. Э руй Диноригьо денишире, Шекер пуьрси.

— Е кор чи гьисди? Ишму гьечи могьбул эйчуьнит?

Динор не Роза э еки денишуьруйт, гоф не гуфдире. Шекер шек сохд. «Е кор гьисди».

— Хубе хэбер не овурдейм эйтуь,— гуфди евош-евош Роза,— э газет нуьвуьсдет туьре.

— Эйчуь!

Песде э ёр Шекер омо чуйтам и пушогьо э юревоз гоф сохдебуге секретарь комсомольская организация. «Гьэлетие кор месох, Шекер,— гуфдиребу у,— тэгIрифи-туь э гьемей район дери. Эз гьеме духдергьо пушоте туь рафдей э ферма, нишоне бирмундей, хубе кор сохдей, хэйрлуье кор сохдей. Э туь гуьре амбара духдергьо э ферма оморет, гьеми эри хуьшде хэйр, вегуьрденаут, гьемиге колхозе келе хэйр дорет. Вогорд э кор туь»...

— Имогьой ме гьемере варасируьм,— дуьлию гурунд бире гуфди Шекер.— Чуй сохум?

Динор не Розаш сер гьуз нуьшдуйт э Шекеревоз.

— Чуй сохум?— гене пуьрси Шекер.

...Рузгьой зимисту хиник не буьруйт. И пушогьо оморе ворущгьо тешней хоригьоре хуьрд сохдебуйруйт, зимигьоре гIов доребуьруйт, э чулгьош рач савзегьо эденбуьруйт вороморе. Корсохгьой ферма хуггьоре ведешенденбуьруйт э мержгьо. Хуггьоре э нэхирчи тапшуьрмиш сохде, нуьшдебуйруйт э гьирогь више, э ен хунегьой ферма. Э и туьтем эз рэхь више эденбу оморе Шекер. Э тен эн у вобу палтуй плюш, э серию пуховой шол.

— Э духдергьо, винишит ки омореге!

Хэгьбергилгьо видовусдуйт э пушорэхуй Шекер, сисов бисдорут э юревоз.

— Эй сер кешире оморей эз иму!— пуьрсуйруйт духдергьо.

— НэгI, эй кор сохде.

Эзи рузевоз Шекер гене сер гуьрд эри кор сохде э ферма. Духдергьо гене диловундут э хуне кравать эн уре, комиреки эз гIаруьси бэгьдо ведебердебуьруйт норе э куча. Э хэгьбергилгьоревоз кор мисохд Шекер, э хэгьбергилгьоревоз руз хуьшдере мигировунд. ГIэре бир мухунд книгьо, гозетгьо, мишиновусд радио, ихдилотгьой хэгьбергилгьоре. Ченгьэде инжо, э ки хэгьбергилгьо хубиш буге, гене дуьлию э лой ГIэзиз бу. Э ёр эн у миомо, ки юре гIэил бие бу гуфдире, гIэиле бебе гереки гуфдире ве гьегене э ёр миовурд у ГIэзизе, э зир гьизгьин герми сухде ранг сифет эну, фирегье гьувотлуье душгьой эн у, сие гьиргьире келе муйгьой сер эну, раче мускулгьой эн у. Кими мэхьэл э гушгьой Шекер унг мисохд сес раче мэгIнигьо, ГIэзиз хунденбугьо. Амбаре шевгьо Шекере хов ние оморенбу.

ГIэзизиш дуьлпосо бу и рузгьо. У гьетте шиновусде, ки Шекер эз хуне вадарафди рафде гуфдире, мугуиге тиге жигей хэнжел раси э ю. Гьечи сэхд дорд до уре.. Эри эн у келе номус омо и кор. «Ижиреш кор бирени,— гуфди ГIэзиз,— гьич е гофиш не гуфдире, вадарафди рафде. Имогьой хэлгь чуй гоф мисоху э посойму?.. Килэхьмере э хори зери рафде». Э ёр ГIэзиз омо куьгьне метеле, гуфдиренуьтгьо: одоми килэхьэ эри гергми-хиники ние воноре, эри номус воноре. Омон ГIэзиз Шекере э тэхьно тэхсиркор хьисоб ние сохденбу. У эз дедешуш гIэйб жусденбу. «Дедей гьиретине гуьрде ни вепичиге, и коргьо нибисдо». И гофгьоре ГIэзиз э дедешуш гуфди.

—Рази бош э гоф ме, дедей,— гуфди ГIэзиз,— туь вачарунди хунеймере. Ченгьэде ме эз дуьли-жуниш туьре хосденуьмге, и гофе бие гуьом.

— Эле, гьечуни,— гьэгьри бисдо Хонум,— герек нисди мере хосден туь. Зигь чутам туьре воисдениге, бура эки хуггьоре шушденигьо зентуь...

Оммо ГIэзиз эки Шекер нерафд. У рафд э МТС. Унжо уре кор бу. Э и рузгьо э МТС эденбуьруйт тракторгьоре ремонт сохде. ГIэзиз эз трактористи бэгьэй хубе слесариш бу. Уре огол зеребуьруйт э МТС э де трактористгьойгеш кумеки соху гуфдире.

Зигъисденбу ГӀӕзиз э общежитие. Краватию бу э ен кравать Иван Захаркин. Э Иваневоз хьовир бу ГӀӕзиз, э уревоз э еки нун хурденбу, э уревоз зеки кор сохденбу, э уревоз дуьл хуьшдере муьхшуьл сохденбу. Оммо э дуьл деригьо дердгьоре эз Иваниш пӕхъни сохдебу ГӀӕзиз. ГӀӕре бир Иван шек сохденбу ГӀӕзиз э думит дери гуфдире, амбар ох кеширенбу у. Гьошгьобогьлуь биренбу, шевгьо э хов гоф сохденбу, нум дедешуре нен Шекере гуьрденбу. Е шев гьечи дерд кеширей ГӀӕзизе дире, Захаркин гуфди:

— ГӀӕзиз, эриме оморенигьо туьре е дерд гьисди. Не гуи эриме, ме хьовиртуьнуьм, белки е рӕхь норум эри туь.

У шев жугьоб недо ГӀӕзиз. Е довиге шохьонгум э чи хурдеки е пейле эрӕгьи хурд, кефлуь бисдо, вокурд дердгьой хуьшдере эри Захаркин. Шиновусде ихдилот ГӀӕзизе, Иван гуфди:

— Э гофме дениширениге, туь бура эки зентуь, гоф сох эюревоз, бер э хуне. Ме э хьовирети гуфдиренуьм этуь.

ГӀӕзиз сере жумунд.

— Номус мере э хори зери у.

— Гьерчуьш гьисди, зентуь дузи.

— Виним гьери,—жугьоб до ГӀӕзиз,—фикир мисохим...

Эи зуригьо тракторгьо ремонт бисдо варасд ве ГӀӕзиз вогошд э хуне, э колхоз. Зимистуш эденбу варасде. Колхозгьо эденбуьруьт хоригьоре хиш зере.

ГӀӕзиз сер гуьрд хиш зерере эз гьирогь више э лой фермай Шекеригьо бугьо. Э кор сохдеки у гье эденбу денишире э ило-уле. Е руз пишнеи э нун хурдеки у вини гелей хуггьоре э е гьирогь више. Э посой хуггьо эденбу видовусде куьгьне нӕхирчи Алиосман. «И чуй кори,—гуфди ГӀӕзиз,—келе мерд, догьустони хуггьоре гьурлугь сохде?» Песде хьӕрой дешенде огол зе нӕхирчире:

— Руз эхӕйрбу э холуй Алиосман!

Келе мерд сере тик гуьрде, вини ГӀӕзизе ве гьенек сохде гуфди.

— Эгьуьбеттуь э хӕйр, куьгьне раби ГӀӕзиз!

Гьенек хьӕз не омо ГӀӕзизе, оммо у гьӕгьри не бисдо эз келе мерд. ГӀӕзиз мӕхьтел мунд, чуьтам и хьофдод-пенжсала келе мерд лезги хуггьоре гьурлугь сохдениге. Эхи дин эн угьош дин жугьуре хуно ние гьишде э хуг дес зере.

— Туь чуй сохде инжо, холу?—пурси ГӀӕзиз.

— Бегем туь ние дире, эдем хуггьоре хорунде.

— Расдекиш...

Алиосман хэндуьсд.

— Э чумгьойтуь бовор ние сохдеге, чешмекгьоймере дуьм. Ме имогьой дуь мегьи э хуггьо эдеме денишире.

— Эз худо ние терсире туь?— Пуьрси ГІэзиз, мэхсере сохде.

Келе мерд нуьшд э сер хори, жугьоб до:

— Ме имогьой хьофдод сали эдем шиновусде гофгьой маллогьоре. Эз товун худош амбар шиновусдем. Худо не туро нун ние доре имуре, нуне иму э жофоймуревоз гъэзенж сохденим. Гъери е-дуь мегь кор месох, хорире хиш мезе, теухьл ме кор. Ки муьдуь туьре нун?

— Екиш, холуй Алиосман.

— Гьо, дануьсди? Худо мунугу э жигей хуьшде, имуре эуревоз кор иму нисди, имуш кор имуре биё сохим. Туь э хуггьойме дениширей? Чуь сохденини мере у хуггьо, хурденини? Эдет эришу гешде, гиев хурде. Бигьил келе бошут. Муфурухим э хьуькуьмет, пул мегирим, е чийге мосдоним эриму. Эз туь ние гуфдиреки ёгьин гушд хуги ху гуфдире...

ГІэзиз дие ние шиновусденбу гофгьой келе мерде. Э ер эн у гене оморут Шекер не Хонум, у нифри сохд хуьшдере. «И чуьжире ихдилоти, эде,— гуфди у,— келе мерд хьофдодпенжсала ние терсире эз куьгъне гІэдотгьо, ме жогъиле одоми гье ногьогъи эз зенме гъэгъри бирем». У дуьл сохд ёгьин эри рафде э ки Шекер, михьилои хосде, оворде юре э хуне.

...Сер шев ухшеш зеренбу э у шев, пушой гІэриси бугьоре хуно. Гье ужире герм бу, менгиш гье гьечу эденбу гешде э зевсерсигь, эденбу шори сохде э ГІэзиз не Шекер денишире. Угьо зен шуьвер гъул екире гуьрде эдебурьт оморэ эз ферма э хуне.

— Туь дие эз ме гъэгъри ние бире?— пуьрси ГІэзиз.

— НэгІ, гъэгъри ние биренуьм,— жугьоб до Шекер.— мере имид бу, туь мией гуфдире.

Х а д и ж а т

Герме руз гьеминон бу. Эденбу шохьонгум бире. Вэхд говгьо эз нэхир ьогошдеш эденбу куьнд бире. Гье и туьтем эз гьирогъ нуькерей Кара-су э лой фермай колхоз эденбу видовусде жовоне инчибеле духдер, корсох библиотекай дигьи Муминат Гаджиева. Э дес эн у дебу е келе гозет.

— Хадижат, эжеи туь,— хьэрой вегуьрд Муминат, гозете гьово гуьрде.

Сес Муминате шиновусде, эз е чукьле хуней сенгьи ведиромо Хадижат Курбаналиева — жогьиле гьеждегьсала доярка. У е кем эз салгьой хуьшде келе веи биренбу, омон раче сер бу. Э чумгьой эн у миденишириге, мугуфдири духдере дердиюни, гьечу у э одоми денйширембу.

— Муминат, гIэзизе хэгьергилиме,— гуфди у,— чуь тозе хэбер овурдей? Туь эдей жейроне хуно видовусде, чумгьойтуь эдее эз шори астараре хуно товуш доре!..

— Эри, эри, ме эз туь эдеме шори сохденуьм,— жуьгьоб до Муминат,— ве эдеме омбарекбу сохде туьре. Ини, ги и гозете хун!

Э гозет нуьвуьсде оморобу эз товун бэхш дореи хубе, пушолуье дояркегьоре. Хэгьергилигьо гьердуьеки куьнд оморуьт э ен нуькере, нуьшдуьт э сер е келе сенгъ, сер гуьрдуьт эри хунде гозете.

— Дирей, эз гьеме пушо нумтуь вери. Ме амбар шоруьм эз туь, амбар шорум,— эденбу гуфдире Муминат, сэхд гьэл гуьрде хэгьергили хуьшдере.

Э гозете хундеки Хадижатиш шори сохд. Песде гье ебо гьошгьою дуллу бисдо, эз е-дуь дэгьдегьэиге эз чумгьою гIэрсин омо. Хадижат хьэрекет сохд эри чаруьсде посово, хэгьергили невуьнуь гуфдире гIэрсгьой чумгьоюре.

Оммо эз Муминат гьичиреш пэхьни сохде нибу. У нуьшд э сер сенгъ, э пушой хэгьергили.

— Гьери э ме дениш,— гуфди Муминат,— пэхьни месох, гу чуй бириге...

Хадижат гоф не сохде, сере жумунд, песде э энгуьшде-воз бирмунд э гозет вобугъо заметкере. Э заметка нуьвуьсде оморебу эз товуней выпускной вечер э дегьимун клас школай Уллу-аул, эз товуней отличникгъо, э гІәрей комигъоки добу хьэрмахъ гІәили эн Хадижат — Юсуф Абдурахманов.

— Серме ние вадарафде эз туь,— гуфди Муминат,— туь биё шор боши, гирисдение кор нисдики инжо. Эгер туь уре хосдениге, бие шор боши. Гьечуй нисди?

Жугъоб хэгьергилире не вогордунд Хадижат. Омон ловгъою лерзире-лерзире гуфди:— Ме терсиренуьм имугъой эз ме дур, рэгІд мибу гуфдире...

И гофгъоре гуфдире, Хадижат сер дуллу бисдо. Э пушой чум эн у оморот гирошде рузгъо... Хьофд сал Хадижат не Юсуф э школа хунде э сер е парт нуьшдет. Угъо гъуншигъой еки буьруьт, э еки мурафдуьт э школа, э еки могошдуьт э хуне. Амбаре вахдгъо урокгъореш э еки мисохдуьт. Кими мэхъэл пушой экзаменгъо э угъоревоз эеки минуьшдуьт эри хьозур сохде урокгъоре Муминат, Зейнаб, Ахмед ве Магомед. Духдергъо зирек буьруьт э зувугъоре дануьсде ве лап хуб дануьсдебуьруьт зувун урусире. Оммо Юсуф ве хІовирию Магомед лап хуб дануьсденбуьруьт хьисобе. Духдергъо ве кукгъо э экзаменгъо хьозур биреки дуь э еки кумеки мисохдуьт.

Ченгъэде Юсуф хубиш дануьсденбуге хьисобе, Мугуфди: школаре варасдуьмки инженери нихунум, э сельхозинститут мурам. Уре воисденбу хуте бире сенигІәт молдорире. Бебешу пушолуье чабан эн колхоз бу. Гьеминон, гусбендогъо э ейлогъгъо биренбуьруьтгъо мэхъэл Юсуфе э урокгъо ние биренбу. У мирафд э догъгъо э кин бебешу, э уревоз эеки гъурлугъ мисохд гусбендгъоре. Сал-бес-сал у гье зиёд безиёд хуте бире и сенигІәте, у ниет сохдебу тозе жинс гусбендгъо эри воровунде келе сохде.

Э дуьл Хадижат чуй добу? У гуфдиренбу: «Ме духдир мибошум». Оммо гьисмет Хадижат не бисдо эри духдир бире. У гьеле хьофдимуьн классеш не варасдебу, офдо бебешу муьрд. Эз дерд кефсуьз бисдо дедей Хадижатиьгош. Э хуне дебуьруьт се чуйкле духдерлегъо. Эз гьеме келе бу Хадижат. «Мурам э колхоз кор мисохум, э

дедейму кумеки мисохум,—гуфди у. Ченгъэде хьэйфиш буге хундере шенде, Хадижат омо э правлений колхоз, минет сохд, фирсуьт гуфдире юре эри кор сохде э ферма.

— Туь гъеле гІэили,—гуфди председатель колхоз,— туь гъеле бие хуни.

— Дедейму кефсуьзи,—гуфди Хадижат,—уре эри кор сохде ому нисди...

— Дануьсденуьм, духдерме, колхоз кумеки мисоху э кифлет ишму, туь бура э школа.

Эз расдекиш колхоз кумеки сохд, Хадижат рафд эри хунде э школа. «Те кей кумеки мисоху э иму колхоз,—гуфди э дуьл хуьшде Хадижат,—дедей гъечу гъувотсуьз бири, ки гъеле э и зуригъо э кор рафде ни дануь». Гъеминон хьофдимуьн класса варасденге, Хадижат гъегене рафд э правлений колхоз,—минет сохд э кор фирсуьт юре.

— Чуь сэхдеруье гІэили туь,—гуфди председател колхоз,—хуби. Туьре воисде бугу, бура кор сох э ферма, оммо эз товуней хундеи фурмуш месох.

Эз умогъой се сал гирошди. Э гъэриш эн и се сал амбаре коргъо биребу. Э ило-улей нуькерей Кара-су дешенде оморебу келе богъ муьшмуьши. Э Уллу-аул вокудре оморебу дуьмимуьн тебэгъэй средняя школа. амбаре кукгъо ве духдергъо варасдебуьруьт дегъмимуьн классе, ве Муминат, хэгъергили Хадижат, аттестат вегъурде эденбу кор сохде э библиотека. Хадижат нуьшде не поисденбу. У хуте биребу эри хуб гъурлугъ сохде говгъоре, уре эри хуб кор сохдеи воноребуьруьт э Доскай почет пушолуье дояркагъой эн республика.

И се сал Хадижат э Юсуфевоз дие э школа э е партанне нуьшденбугеш, Юсуфе фурмуш ние сохденбу. Оммо мивнуьруьт дуь екире э библиотека е небуге э куче. Хадижате вэхд ние биренбу. Руз кор сохденбу, шевгъо э хуне миомоки, э дедешу кумеки мисохд. Песини вэхд у хундебу э заочное отделений эн сельхоз техникум, шевгъо урокгъой хуьшдере сохденбу.

Фикир Юсуфиш э сер хундеи вобу. У хъарекет сохденбу эри лап хуб дануьсде урокгъоре. Оммо ченгъэде дуьл эн у сер э хундеи вобугеш, ченгъэде занит бугеш, Хадижате фурмуш ние сохденбу.

Хадижат дие чуьклеле небу. У имогъой келе духдербу, кифлет бебере эденбу дошде. Оморе-оморе Хадижат эденбу рач бире, ве дуьл Юсуф зияетеш хуб хосденбу уре имогъой. Песини вэхд чум Юсуф амбар гешденбу Хадижата,

ве э дигъ угъо дуь екире дире нидануьсдуьтки, Юсуф э жиге кор эн у, э ферма миомо. Кими мэхьэл шохьонгум-гъо говгъо эз нэхир вогошденге, дояркегъо э говгъоре дуь-ширеки Юсуф миомо, мипоисд э е гъирогъ, глэйбе-глэйб мидениши, кей ебо Хадижат коре миварасуьге. Песде дояр-кегъо коре варасденге, Юсуф куьнд миомо, мугуфди эз Хадижат:

— Гъэгъри мебош, Хадижат, мере воисдени туьре э хуне рэъ сохум.

— Негъогъ эйчуь инжимиш бирей оmore,— мугуфди Хадижат,— мере хьэрмэхьгъо гъисди эри э хуне рафде. Туьре гъейсэгIэт вэхд эз же оmore? Туьре э пушо экза-менгъо дери.

Оmmo юре гъечу воисденбу Юсуфе дире! Дуьл эн у шор биренбу Юсуфе мивиники.

Энжэгъ у руз шохьонгум, хэгъергилию Муминат гозет овурдебугъо руз Хадижете ние воисденбу оmoreй Юсуф. НэгI, хундегор гъечу маданугу, ки Хадижат дие Юсуфе нисе хосде гуфдире. Юсуф пушотеинере хуно эри эн у глэзиз бу, оmmo иники Хадижете ние воисденбу Юсуф э и руз гIэрсгъой чумюре вуьнуь. Хадижат дануьсденбу, ки Юсуф могъбул виниге юре, дерд микешуь. Хадижете ние воисденбу дуьл Юсуфе хуьрд сохде.

Чуьш бисдоге Юсуф омо. У омогъо вэхд руз шохьон-гум биребу, гъово эденбу торик бире. Гъеле оmore бегъем нерасиребу э ен хуней сенгъи, э гушию сес дарафдгъо:

— Юсуф!

Гъе ебо чаруьсде, Юсуф вини э ен хуьшде Хадижете. Э торики у хуб дире не дануьсд сифет духдере.

— Хадижат, имбурузине гозете дирей?—пуьрси Юсуф.

— Эри, омборек бу, хуб варасдей туь школаре!— гуф-ди Хадижат.

— Согъбоши, Хадижат,— асталей жугъоб до Юсуф.

Юсуф не вараси гъе ебо — Хадижат шори сохдеге, не-буге могъбулнге.

— Туьреш омборекбу сохденуьм,— гуфди Юсуф,— эз товунтуьш хундем э гозет.

— Согъбоши, Юсуф.

Хадижат и гофе гуфдире, келе ох кеши. Юсуф мэхь-тел мунд.

— Хадижат, чуь бири бегем?

— Гъичиш. Кеш э хуне бурайм. Торики дие...

Гьердубеки евош-евош рафдубт э лой дигь. Екиш гоф ние сохденбу. Песде Юсуф мугу:

— Хадижат, эхи туь имбуруз гъэгърире хунои?

— Гъэгъри эйчуь!

— Туь бие имбуруз шори сохи, Хадижат,— гуфди гене Юсуф.

— Биё зур-зур бурайм,— гоф Юсуфе бурра, гуфди духдер,— ме гъеле э дедеймуш биё кумеки сохум.

Гьердубеки пой вечируйт. «Чуь кори бу,— гуфди э дуль хуьшде Юсуф,— эйчуь гъэгърини и имбуруз?» Песде гене пуьрси:

— Хадижат, туь эз ме гъэгъри чи бидей?

— НэгI, Юсуф, мере э туь бэхили омере.

— Бэхили омере?

— Эри, э и зуригъо мурай э шегъер, мухуни э институт, песде унжо...

Де недануьсд гоф сохде Хадижат.

— Гъери, гу, гу вуьуньм...

— Песде шинох мибоши э духдер шегъериревоз...

Гофе бегъем не гуфдире. Хадижат гиризд.

— Ха-ха-ха,— хэндуьсд Юсуф эз дуьли,— туь одомире эхэнде венгесдеш дануьсденики. Ки гуфди эйтуь ме э

шегьер рафденуым гуфдире? Гыч э дуьлмеш не дери эри рафде эз дигь.

— Чувь?!

Хадижат поисд, гьул Юсуфе гуьрд. Варасире ние биренбугофгьой Юсуф шор сохдге Хадижате небуге могьбул.

— Гьери егилейгеш гу гофтуьре!

— Мугум ме э шегьер ние рафденуым. Э колхоз эй кор сохде эдем поисде, э ферма.

— Э ферма?!— э махьтелиревоз пуьрси Хадижат.

— Эри, э ферма.

— Туь э ме руьхшенд сохде?— пуьрси Хадижат.

— Руьхшенд эйчув эй? ме эдеме эз расд гуфдире.

Туь бовор эйчув ние сохде?

— Ме ние варасиренуым туьре, Юсуф, туь эхи дегь классе варасдей. Имогьой нэхирчи бире? НэгI, и биренигьо кор инсди. туь биэ э институт хуни, гофтуьре эжиге биери. Не гуфдиренбири ме зоотехник мибошум, тозе жинс гусбендгьо моровунум? Фурмуш сохдей?

— НэгI, фурмуш не сохдем.

— Гьечу буге бура эй хунде. Ненге ме эз туь гьэгьри мибошум.

Юсуф сэхд гуьрд дес Хадижате, гуфди:

— Гуьзел ме, ме мухунум. Тозе жинс гусбендгьош моровунум.

— Чувтам.

— Мидарам э заочное отделение институт, мухунум. Бегем э кор сохдеки хунде ние бире. Туьш, гьечу эдей хунде: Бегем ме эз туь кемуьм?

— НэгI, кем эй чув?

Имогьой дуьл Хадижат сокит бисдо. «Иму имогьой эз еки журо нибошим»,— гуфди у э дуьл хуьшде. Эз дуьл эн у шори воромо. Мугуиге гьейсэгIэт эз гьеме духдERGьой гIуьлом у мозолауьни.

— Кеш зур-зур бурайм,— гуфди Юсуф,— туь не гуфдири э дедешму бие кумеки сохи?

— Эри, эри, э дедейму бие кумеки сохум,— евошлей гуфди Хадижат.

Гьердуьеки пой вечире рафдуьт э дигь.

Гуьлбогьор

Январь. Суфделе себэхь очмиш бидебу. Э зимистуш ухшеш нисе зеренбу. Мугуиге э Дербент зимисту гирошде, васал оморебу. Эз лой восток э сер дерьёгь эденбу евош-евош вороморе чуьшмей себэхь, ве суьфделе ригазгьою эденбуьруьт симов зере э сер гузгире хуно суьрт бугьо ве тов-тов дорембугьо г'ювгьой ковре дерьёгь.

Э и себэхь одомигьо э эшгъэвоз рафденбуьруьт эри кор сохде э богъгьой онгури. Темизе эвир, герме ригазгьой чуьшме, расиренбуьруьтгьо э тегъенгьо ве зинде сох-дебуьруьтгьо савзегьой хорире, дуьлшор сохденбуьруьт колхозникгьореш.

Э эшгъэвоз эденбуьруьт кор сохде гъемчун членгьой звеной Игид жофой социалисти Гуьлбогьор Давыдова. Дуь э хъэвес еки эденбуьруьт кор сохде хьофдодсала богъбур Исхьогъ Мелихов ве жовоне билзерегор Шомоил Шомоил-лов, эз угьо посо ние мунденбуьруьт огъиле зенгьой колхози ве жогъиле г'яруьс-духдер.

Богъ бурра эденбу варасде. Кем мундебу кор э участ-кей звено. Э тигъэтевоз фегъм сохденбу гьер тегъенге келе мерд Исхьогъ Мелихов. «Хьофд гиле пеймун, е гиле бур», — э ёр овурденбу у э лэг'яй хэлгъ дебугьо метелере. Рас-декиш у руз хьофд гиле пеймунденбу у, е гиле бурра. Те-гъенггьо тозе дешендегьо бу. Келе мерд ченгъаде дануьс-денбугеш, фикир сохденбу, гуфдиренбу белки ме кем вегъишденуьм чуьмегьо э тегъенг.

Эри ег'ялмиш нэ бире чуьш бисдоге пуьрсире гереки, фикир сохд Мелихов.

— Гуьлбогьор, э Гуьлбогьор, е дэгъ-дэгъэ инжо оморе мидани? — сес сохд у звеновой ишуре.

Гуьлбогьор, и туьтем э ён гIов дорогоргьо поисдебу. Сес келе мерде шиновусде, у сере тик гуьрд, шол хуьшдере дуз сохд, зури-зури омо э ки Исхьогъ.

— Бэхшлемиш сох туьре е дэгъ-дэгъэ инжимиш сохум, — гуфди келе мерд.

— Инжимиши эн и кор чуьни, гу гофтуьре, — гуфди Гуьлбогьор, денишире э келе мерд, э дуьразе сипре руьшгьою.

— Ини, э и тегьенг, — гуфди Мелихов, — Эриме оморенигьо чуьме зиётде вегьишде воисде. Эйтуь чуьтам оморей, дузи небуге нэгI?

Гуьлбогьор дануьсденбу, ки Исхьогъ хубе богъбури, кор дани, ченгъэдеш хуб дануьсденбуге у сэнигIэи хуьшдере гене эри хуьшде хуьрди ние дануьсденбу эри пуьрсире коре эз Гуьлбогьор. «Дирей чуь хубе мердиге, — гуфди э дуьл хуьшде Гуьлбогьор, — ченгъэде хубе корданиш гьисдиге, эз ме эдее пуьрсире. Эри хуьшде хуьрди ние дануьсд меслэхъэт сохде, ме зениш гьисдуьмге». Э и туьтем э ёр Гуьлбогьор омо гиросде рузгьою, чуьтам пушотегьо зенгьоре э гуш ние гуьрденбуьруьтге кими мердегьо.

...Э ёр Гуьлбогьор омо 1928 муьн сал. Умэхъэли Гуьлбогьор зигьисденбу э дигъ Хошмензуьл. Зимисду гиросде, куьнд биребу васал, оммо те нимей мартиш гьово хиник бу. Э дуьимуьн нимей март омореву келе верф. Сипре келе лембегьой эн верф евош-евош тигьи биренбуьруьт э зимигьо, э сер чуькле хунелегьой гуьли дигъ Хошмензуьл. Э еки эз и хунелегьой дигьи, э сер хори гилови, э ен кинле чорзани зере нуьшдебу сиечердее зен тати. Мерде хуно хуььзуьмгьоре венжире, эденбу еки-еки доноре э кинле. У бу жогьиле бие зен Гуьлбогьор Давыдова. Э ен дедей нуьшдебуьруьт хьэшдсала кукую Рувин не пенжсала Довид.

— Екемлейгеш тоб дит, хэлефгьойме, гьони гIэтош мусуху, чоиш герм мубу.

Э и туьтем вокурде омо сара дерлей хуне. Э хуьшдеревоз диловунде хиники кучере, диromo зен гьунши Милко.

— Себэхьтуь, эхэйр, — гуфди Милко эз Гуьлбогьор, — ме гьечи дануьсдуьм туь рафдей.

— Эгъуьбеттуь эхэйр, гирор нуьш. Э же рафденуьм ме э и хиники? Е кем герм мибисдоге, мурафдуьм э лесхоз, муьвуьнуьруьм кор гьисдиге.

— Э лесхоз эйчуь? — гуфди Милко. — Э Хошмензуьл колхоз эдей бире мугу, туь не шиновусдей бегем?

— Колхоз? — пуъси Гульбогъор, — песде э ёрию омо чуй гоф буге. Гуьлбогъор шиновусдебу, ки э дигъгой лой Белиджи и дуьимуьн сал ранжбергъо эеки гуьрд бире эдете хори гъурлугъ сохде. Оммо эз товней колхоз эн Хошмензуьл у гъеле не шиновусдебу. Тозе хэбере дануьсде, Гуьлбогъор шор бисдо.

— Кеш бирайм, гуим имуреш нуввуьсуьт, — гуфди Милко. — Эри чуйимунн биезенгъо келе кумеки мубу. Ненге э дуь тэхьно десевоз чуй мисохим иму?

— Бошгу, гъони мурайм.

Гуьлбогъор зурн-зурн сифро дешенд, г'Эилгъоре чойчи до, ве песде шол хуьшдере э сер дегуьрде, вадарафд э Милкоревоз эри рафде э контор эн правлений тозе гуьрд биригъо колхоз «Новая жизнь».

— Худо говлеи вокурди эри чуйимунн бие зенгъо, — гуфди Гуьлбогъор, — имогъой эри кор гешде э иловле нирайм, мидарайм э колхоз, кор мисохим, г'Эилгъоймуре ми-

дорим. Угьо гъечи зүри-зүри рафденбуьруьт рэхъэ, му-
гуиге унжо э правление э ишу дениширет поисде мердгьо.
Оммо э правлений колхоз оmore сэгIэт дуьл бие зенгьо-
ре хуьрд сохдуьт. Председатель колхоз Евдо мугу:

— Иму зенгьоре гъеле э колхоз ние вегуьрденим.

— Эйчуь эхи?— пуьрси Гуьлбогьор.

— Эз ишму чуь хэйри?— гуфди Евдо.

Зенгьо мэхьтел мундут.

— Туь чуь гуфдире, Евдо, иму дедегьой гIэилгьоим,
езугъ биевгу туьре.

Э гоф сохдеки эз чумгьой Гуьлбогьор эденбу похли-
похли гIэрс оmore.

— Ногьогъ мегирис,— гуфди Евдо,— иму мердгьо
гъэрдхунд нисдим э жигешму эри кор сохде. Ишму мерд-
гьоре хуно кор сохде ниданит, оммо пуле, тэхуьле э бэхш
сохдеки тен бе тен бие дим ишмуре. Ниданим вегуьрде!

Бие зенгьо гьош дуьлу бисдоруьт. Гуьлбогьор дие го-
фиш сохде не дануьсд. Оммо э дуьл хуьшде у гуфди:
«Бегем ме тэхсируьм мере дедей ме́рд не зенди гуфдире?»
Диеш э ёр Гуьлбогьор омо, чуьтам эз гIэилиревоз етим
мундиге, чуьтам се хэгьер ишу э дигь Муьшгуьр э девр
Никалай эри гIоширгьо эз себэхь те шохьонгум эри е лу-
гьо нун жуьгьи сатра кеширетге, чуьтам чуькле духдерле
гьисдики э Довид хошмензуьли э шуьвер омorige, песде е
гIэил бире юре, дуьимуьн э шуьгьэмию дерики, бебей
гIэилгьою муьрдиге, чуьтам зен хэйлогьи бире, хиш э
дес вегуьрде, хори хиш зериге...

Песде сере тик гуьрде, э Евдо денишире, Гуьлбогьор
пуьрси:

— И зенгьоре э колхоз не вегуьрдеи эз ишмуни небу-
ге э ишму гуфдиногор бири?

— Э иму кес гьичиш не гуфдири,— жугьоб до Евдо,—
колхоз иму эриму гуьрд сохдейм. Иму ние вегуьрденим
бие зенгьоре.

— Гьечу буге бошгу, иму гъеле мивним посоюре.

Гуьлбогьор не Милко, согьбоши не гуфдире вадараф-
дуьт эз правлений колхоз.

— Бошгу, Евдо гуфдире бугу,— гуфди Гуьлбогьор,—
бигьил не вегуьруьт имуре. Туь дерд мекеш, Милко, иму
эриму, эри бие зенгьо колхоз мокуним.

Биреш гьечу бисдо. Рузгьой е рузгьо э чуькле хунелей
Гуьлбогьор кура бисдорут 14 бие зен. Э сер ризе-ризе те-
мизе порхол нимдергьо дешенде, нуьшдебуюьт угьо э

ширине меслэхьэт. Гьемееки рази бисдорут рафдени э райисполком, хосдени хори, гуьрд сохдени колхоз ве нум норени юре «Гьирмизине батрак».

...Метлеб зенгьо э жиге омо, райисполком кумеки до. Васалиш омо, чуьшмеш сер гуьрд эри герм сохде хоригьоре. Э мегь апрель хошмензуьлигьо э герми ведироморе э гуш ишу дарафд мэгIни, сес шори, сес хэнде.

ГIэриси эн кини!— пуьрсуьруьт кимигьо.

Оммо гIэриси эн екиш небу. МэгIнире хунденбуьруьт бие зенгьо, гуьрд биретгьо э колхоз «Гьирмизине батрак». Гьемееки десде бире, мэгIни хунде-хунде эденбуьруьт рафде эй кор сохде э зимигьо. Эз гьеме э пушо добу Гуьлбогьор Давыдова.

— Зенгьо делуь бирет,— мугуфдурут кими мердгьо, томоше сохде чуьтам э мэгIниревоз угьо э кор рафденбуьруьтге.

— Виним гьери эз и кор е кор миведировге,— шек сохденбуьруьт еккегьойге.

Оммо угьо ногьогъ шек сохденбуьруьт. Эз е ченд рузиге бэгъдо э дигьгьой сельсовет Хошмензуьл сес офдо, ки чордегъ зенгьой хэйлогъи, э колхоз гуьрд биретгьо, э вэхдию, эз мердгьо не домунде хуб хиш зерет хоригьоре, кошдет зимигьоре ве гоф дорет эри кумеки сохде э гъуи-шишуш гьисдигьо колхоз.

И хэбер раси э председатель сельсоветиш. У вэхуьшд е руз эри рафде э колхозгьо, фегъм сохде чуьтам гиросдеге коргьой васали. Суьфде вини чуьтамиге хьол овхьолет э колхоз «Новая жизнь». Песде вегуьрде э хуьшдеревоз председатель эн и колхоз Евдоре, рафд э зимигьой колхоз «Гьирмизине батрак». Угьо эденбуьруьт рафде эз гьирогъ мара хуно пичире-пичире бугьо чой «Рубас». Э е лой чой буьруьт хоригьой колхоз «Новая жизнь» э е лойгею — хоригьой колхоз «Гьирмизине батрак». Эз звер, эз лой догъгьой табасару эденбу зере раче ворвори васали. Председатель сельсовет — огъиле, гуьндуьре мерд хэйли вэхд эз лэгIэ гоф нисе ведировунденбу. У гье эденбу чумечару сохде эри винире дануьсде—эжеютге зенгьой колхози.

— Гьери виниш, Евдо, у э посой чой кор сохденуьтгьо Гуьлбогьоригьо нисдуьт?

— Эйме оморенигьо угьют.

Мердгьо пойгьошуре векендуьт, пожегьой шоволе вокошурут, гиросдуьт э у гьирогъигей чой. Э чой гIов кем добу.

Председатель виники, чуьтам э эшгъэвоз, кор сохденуьтге зенгъо, чаруьсд э лой Евдо, песде пуьрси:

— Чуьтам оmore эри туь?

— Эриме оморенигъо иму екем гъэлет бирейм, не вегуьрдейм и зенгъоре э колхоз,— жугъоб до Евдо.

— Гъэлетире дуз сохде мубу. Гъеле дир нисди.

Песде угъо куьнд оморут э лой зенгъо, руз эхэйр бу гуфдурут.

— Баракеллогъ ишмуре,— гуфди председатель сельсовет, дес Гуьлбогъоре гуьрде.

— Имуре воисдени колхоз «Новая жизнире» э соревнование огол зеним,— гуфди Гуьлбогъор.

— Оммо Евдоре воисдени э ишмуревоз э еки гуьрд бире,— гуфди председатель сельсовет.

Биреш гъечу бисдо. Гъе и руз, Евдо э дигъ вогошде, кура сохд членгъой правлениере, хэбердор сохд ишуре эз коргъой зенгъо, теклиф до эри гуьрд бире э угъоревоз эеки. Дуь колхоз эеки гуьрд бисдорут зимигъо дурунде варасде бэгъдо. И руз э Хошмемзуьл келе мигъиде хуно бу.

... Имогъой, э ёр овурде у гирошде рузгъоре, Гуьлбогъор гуфдирени: «Дирейт, чуьтам зиндегунни дегиш бириге». Гъемин у рузгъо э ёр Гуьлбогъор оmoreбу э и руз январь Исхьогъ Мелихов, куьгъне богъбур эз ю меслэхъэт вегуьрденге.

— Э Гуьлбогъор,— гене гуфди Мелихов,— туь зениш гъисдиге, эз ме чуьклетеш гъисдиге, ме хуьрметтуьре сэхд дошденуьм, ме е нэхуйтуьре э дегъ нобуде мердгъош ни-дуьм. У хэре одомигъой хуьрмет зенгъоре ние гуьрденуьтгъо. Э ме гъэени чуьтам туь эз гъэилиревоз э кор келе бирейге, хубе коргъо сохдейге. Медаль суьрхи ногъогъ не дори туьре хуькуьмет.

— Худо рази эз туь,— гуфди Гуьлбогъор эз келе мерд.

Песде угъо эеки фегъм сохдуьт тегъенге, меслэхъэт вегуьрдуьт ченд чуьме вегъишде герекиге, чуьтам бурра воисдеге тозе тегъенгъоре.

Хуб кор сохденуьт членгъой звеной Гуьлбогъор, хуб гъурлугъ сохденуьт богъгъоре, вегуьрденуьт хубе бегъергъоре. Эзи е ченд сал пушо кем мундебу бегъер пуч бирени. Зимисду биребу келе хиники, тегъенгъоре эденбу бее зере. Гуьлбогъор не членгъой звено терсируьт суьфде. Оммо песде дуьл доре екире гуфдурут:

— Егъин бие хилос сохим тегъенгъоре.

Шев руз эз богъ не рафде, угъо кура сохдуът пейн, суъмер, сухундуът, лов сохдут дуре эри герм воровунде тегъенгъоре. Хиники гъеле-меле ние варасденбу. Колхозигъо амбар вомундебуъруът, оммо богъэ шенде э хуне ние рафденбуъруът. Гъеме гъувотгъошуре воноре, угъо дошдуът эз хиники богъгъоре.

Гуълбогъор шори сохд эз хъэрмэхъгой хуъшде, гъул дешенд а герден ишу, моч сохд ишуре.

— Имогъой,— гуфди у, хуб гъурлугъ сохде, мегирим келе бегъере.

Колхозигъо расдекиш хуб гъурлугъ сохдуът богъгъоре. Эз гьер гектар богъ угъо вечируът 190 центнер ширине лезетлуъе онгур.

...Э клуб колхоз эденбу гишоше собрание. Э трибуна варафд келе сиечердее зен, э серию ковре келегъэи дери. Э синею эденбуъруът тов-тов доре орден Ленин, астарей суърхи, значок депутати ве медаль суърхи эн Всесоюзная сельскохозяйственная выставка. У бу Гуълбогъор Давыдова — дананменде, жофокеше, игиде зен Совети.

Январь 1955 сал.

Куьгъне дусд

Руз эденбу пишнеи бире, оммо Бедел гьелеш эз хьэлов не вэхуьшдебу. У дегешдебу э сер кровать ве э келе могъбулиревоз дениширебу чуьтам э буру ворущ оmore, гловгъою э пенжере расиренбуге. Э пенжере миденишириге мугуиге эдей гIэрс тии бире эз шишегъою. Эй чуь ние вэхуьшденбу Бедел эз хьэлов? Дуьлию сэхд гурунд бу. Гьеле е мегъиш не giroшдебу зению муьрде. Суьфдеи хьофд руз Гугьер муьрденки, хуней Бедел одоми пур биренбу. У тэхьно добу э келе рач варавунде оmore хуней хуьшде. Э гьерчуь мидениши Бедел э и хуне, дуьлию гурунд мибисдо. Э шифонер, гьеле парталгъой Гугьер вечире не оmoreгъо, э келе гузги, э пушою Гугьер поисде муйгъой сере шуне зеренбугъо. Э гьерчуь мидениши, э пушой чум Бедел миомо мипоисд гиргине сипре сифет не сие раче чумгъой зению.

— Э и рузиш оmoreм расуьруьм.— мугу Бедел.— Э пире руз мундум тэхьно, зенсуьз, гIэилсуьз...

Евошлей-евошлей вэхуьшде эз сер кровать, вокурд э тен хуьшде пижаме ве ленгуьсде-ленгуьсде гешд э хуне. Песде Бедел поисд э ён гиргине стол, вегуьрд сирот Гугьер, дениши, эз чумгъою гIэрс омо. Э и туьтем дер хуне кифде омо. Жендек Бедел лерзи.

— Диройт, киниге!— гуфди Бедел.

Э хуне диromo зен гъунши — жогъиле гIэруьс, очугъ э муйгъо, э тению вери дуразе гуьле-гуьле халат, э пою нерме тифлигъой хуней.

— Бедел Исаевич,— мугу Александра Ивановна,— ме гьейсегIэт эришму чой миёрум.

— Герек нисди, инжимиш мобошит, согъ бошит. Ме эз ишму амбар разинуым.

— Чув сохдем ме бегем эри рази бирешму? Нааоборот, шуэверме эдей гуфдире: туь Беделе эйчув огол ние зере биёв чи хуру? Ме чув сохум, ишму ние диоморенит э ху-нейму...

— Худо рази эз ишму, инжимиш мобошит,— гуфди гене Бедел.

Песде бирден хэреб гъисдигъо пою дорд до, эз синей Бедел ох варафд У евош-евош рафд э лой кравать. Зен гъунши кумеки сохд э ю, дегердунд юре ве э ёзугъберире-воз дениши э остгъу зиёд сохдигъо пуре сифетию, дору дарафдетгъо чумгъою ве верфе хуно сипи биретгъо муйгъой серию.

— Бедел Исаевич,— гуфди зен гъунши,— гъечи тэхьно мунде гъэмел ниев эришму.

— Чув сохум ме, Шурочка?— пуърси келе мерд, гъелеш ловгъоре гъуэж диловунде эз дордореи зани.

— Зен хосде гереки,— гуфди Александра Ивановна. Бедел э гужевоз хэндунд ловгъоре.

— Келе мерд бирем имогъой, сеимуьн гиле зен хогъум? НэгI, у кор биренигъо нисд. гъуьмуьрме уже вара-расди...

Зен гъунши мэхьтел мунд.

— Бегем Гугъер эн ишму дуймуьн зен бу?

Бедел сере жумунд, эри гуфдире. Э сифет Александра дениширеш недениши. Зен гъуншире гъэйб омо пуърсире, чув бириге суьфдеи зене. Оммо Бедел эй гоф сохде эденбу одоми гешде, дубл эн у эденбу гъов кенде рафде. У нуьшунд Александра Ивановнаре ве ихдилот сохд эрию дерд хуьшдере, гъозие гъэдер э серию оморигъоре.

...Эзи пенжоьг сал пушо етим мунде, Бедел биребу нэхирчи эн дигъи. Амбаре салгъо у нэхирчий сохде, михорунд говгъоре э вишего, догъгъо ве дерегъо. Ебо э говгъоре хорундеки у поисдебу э гъирогъ више эденбу зурнов зере. Бирден винирени е сиечердее духдер совуй гъов э кемер, сере ведешнд эз посой дор эдее денишире, хэндуйсде. У бу духдер эн е косибе ранжбер. дигъи, нуьию Гъистомон.

— Хубе мэгIинини?— пуърси Бедел хэнде-хэнде.

— Лап хуби,— жугъоб до Гъистомон, песде зур-зур-рафд э дигъ.

Бедел гье дениши поисд э лой духдер. Мугуиге и духдер дуьлюре берд э хуьшдеревоз. Себэхьими Бедел гье и вэхди омо инжо, э ен чой, Гьистомон эй г'ов оморенигьо жиге, дениши, Гьистомон веде небисдо. Бегъдовой е ченд рузиге омо у гене инжо эй г'ов. Идов духдер поисд, хэйли гоф сохд э нэхирчиревоз.

— Гьеме руз бие,— гуфди Бедел Гьистомон рафденге.

— Гьемел ниев, бебейму гоф мисоху.

Омон бебей Гьистомонигьо Яшор дануьсдки нэхирчи ошугъ бири э духдерию, гьич е гофиш не гуфди. Илчингьо дироморенки эри хосде, у мугу:

— Бошгу дие. Меш Беделе хуно етим буьруьм. Токи одомире дес вобу ве мэхьэю кор соху. Кук не духдере рази гьисдиге, имуш разиним.

Дедей Гьистомонигьош рази бисдо э и гофгьо. Гьистомоне хосд Бедел. Гьердуьшу шор бисдорут.

— Ме не туьни гьич эз еки жейле нибошим,— гуфди Бедел эз Гьистомон г'эриси бире бэгъдо.

И гофгьоре эз дуьли гуфдиребу Бедел. Чуьнки у жун хуьшдере хуно хосденбу Гьистомоне. Гьечи хосденбуки, кор хунереш ние гьишденбу сохде юре: э г'овиш ю мурафд, хуьзуьмиш ю менжи, кими мэхьэл хьэетгьореш жару мизе. Кими беде зувугьо, бэхиле мердгьо руьхшендиш мисохдут э Бедел. Угьо мугуфдурут: Бедел зенчен.

— Бигьил гуют,— жугьоб мидо Бедел.— лэгьлэгьи мисохут э жигешу мумунут. Гьеле бигьил, ме михэндуьм э угьо.

Эз е дуь салиге Бедел не Гьистомон эз дигь кучмиш бисдорут э совхоз. Инжо суфде гьердуьшу кор сохденбуьруьт — зениш, шувьериш. Песе Гьистомоне кук бисдоки. Бедел не гьишд уре кор сохде. Кор эн угьо э совхоз лап хуб бу. Руз-бе-руз зиндегуни эденбу хуб бире. Гьеме кор хуб бу, оммо Беделе хундеи небу.

— Е кем десхэт мидануьсдуьмге,— гуфди Бедел.

Директор совхоз мугу эз у: бие туьре э се салине курс фирсим э шегьер.

— Песе кифлете чуь сохум?— пуьрси у.

— Кифлет мунугу инжо. Совхоз кумеки мисоху. Бура гоф сох э зентуьривоз, мэслэхьэт сох.

Бедел омо э хуне, гуфди э Гьистомон гофгьой директоре.

— Бошгу дие,— жугьоб до жогьиле зен.— гьемей г'уьлом гьони эдее хунде. Хундеи гьемере гереки. Бура.

Оммо э дублию омо, ки Бедел мурав, ю мумуну тэхьно э гІаилевоз. Дублию гурунд бисдо, чумгьою тар бисдо. Оммо Гьистомон не бирмунд гІарсгьой чуме э шуьвер. Энжэгъ Бедел гьеме хьозуригьо виники, э сер рэхъ вебисдоки, чемадане э дес вегьурде, зене не гІаиле моч сохдки, шэхде гІарс рихд эз чумгьой Гьистомон.

— Мегирис, Гьистомон,— гуфди Бедел. дублиюш гурунд бисдо.— мегирис, э и зуригьо каникул омубу, ме мием...

Зимисту э каникул Бедел оморебу. Эри гІаил бэхшгьош овордебу. Омон гьеминон э каникул у не омо.

— И чуй кори, эйчуй ние оморе Бедел?— гуфди э дубл хуьшде Гьистомон.

Биней эн и коре эри дануьсде Гьистомон э шегьер миьсд рафде. Унжо у мивни, чуйтам шуьверию рач геймиш бире э тозе кастум мовут, галстук э герде, гьеме шев гешдениге э богъче э е жогъиле лэгъере духдеревоз. И духдер Гугьер небу. У бу Эмма, духдер гІошире одоми, э назевоз келе бире гІаил. Э клуб сельхозтехникум эй вежегьисде омореки шинох биребу э уревоз Бедел. Песде гене вохурде э еки, э кино рафде, куьнд бисдорут, Бедел фурмуш сохд кифлет хуьшдере.

Гьеминон Бедел э жигей э хуне оморе, э кифлет хуьшде, э Эммаревоз э курорт рафд. Бебей Эммайгьо пулиш доребу ишуре. Унжо чуйкор бисдоге Бедел не Эмма эз еки гъэгъри бире, Бедел вогошд омо э хуне бурав гуфдире. Дир Бисдо. Хундеи сер гуьрде омо, дие рафде не дануьсд Бедел. Зимисду Бедел шинох бисдо э е духдеригеревоз. И бу Гугьер, Эммаре хуно келегед не бу у. Эз и хьэз омо Беделе. Зен бирей хуьшдере пахъни сохд Бедел. Фирмунд Гугьере, хосд эри хуьшде.

...Эзи овле чуй бириге Бедел дие ихдилот не сохд эри Александра Ивановна. Чу миьсд ихдилот сохде у? Чуйтам косибе Гьистомон ээхьмет кешириге ченд салгьо? Бегем диребу гІарсгьой чум Гьистомоне, шев руз чум э рэхъ бугьо, гІаиле имид доренбугьо, бебе миев, бебе миев гуьфдире. У тии бире гІарсгьой чум Гьистомон э е жиге кура мибисдоге, ужире чойлегьо эз богъ тии биренигьоре хуно мибисдо. Омон Гьистомон дубл тиж ведиромо. И чуйкле лэгъере зен игид ве дилбош ведиромо. Бедел нуьвуьсденге, ки эри гІаил пул фуьрсуьм гуфдире, у отказ сохд, рафд э кор, хунд э шевине курсгьо, гІаилеш дошд келе

сохд, юш песде вогошд э дигъ, кор сохд э колхоз, ведилуе одоми бисдо. Гъистомоне хосдегоргъош бу. Оммо у э хотур кук хуьшде э шуьвер не рафд... «Вой эриме гердо, э шуьвер бурам, гІэиле сэхьибсуьз буьгьлуьм»,— мугуфди у. Кук ю, Шомил келеш бисдо, хунд, Гъистомон гІэруьсиш оворд э хуне, невегъош бисдо юре. Бедел гене е гофигереш не гуфди эри зен гъунши. Чуйтам кукю Шомил э довгІо рафди, пуч бириге.

— Эзуневло дие ишму гъич не дирейт суьфдеи зене?— пуьрси Александра Ивановна.

— НэгІ,— жугъоб до Бедел.— ДовгІо варасденге ме нуьвуьсдуьм эри Гъистомон, биём эз невегъо сер кешуьм гуфдире, е кем кумекиш сохум. Е жугъоб эриме эз Гъистомон омоки, жендек ме лерзи. Негъишд рафде.

— Сэхд гъэгъри сохдейт ишму уре,— гуфди зен гъунши.

— Де имогъой дири гуфдиримгеш, кечени гиндош диенлер.

Омон и giroшдигъо коргъо эденбуьруьт дерд доре имогъой Беделе. Тэхьно домунде э келе хуне, десдечу э дес дери, ленгуьсде-ленгуьсде гешде э бульвар, э суьгъбет нуьшде э келемердгъо-пензионергъоревоз, Бедел амбар э ёрмиьвурд гогъ Гугъере, гогъ суьфдэи зен хуьшде Гъистомоне, гъэгър микеши э хуьшде, нифри мисохд хуьшдере эри сохде коргъой хуьшде. И рузгъо чумгъой Бедел гье э иловле бу, уре воисденбу е куьнде одомию семе биёв нуьшуь э ёнию. Э дуьлесди добу Бедел.

...Ворушгъо поисдебуьруьт. Гъово секит биребу. Э куче герми, офдоиш ведироморебу. Ригазгъой чуьшме эз пенжере дироморе эденбу товуш доре. Бедел дениши э пенжере, вэхуьшд эз сер кравать, вокурд сер тен хуьшдере, вадарафд э куче. Э ен гъопу э пушой эн келе мерд оморут се духдер поисд.

— Э леле, инжо хуне э киро ки дороге ние Дануьсденит?— пуьрси е духдер. Э тен эн и духдер вобу гъирмизине палту, э серию герме шол.

Бедел дениши э духдер, мэхьтел мунд. «И чуь кори?» Мугуиге э пушой Бедел гъони поисдебу Гъистомон. Гье у жогъилигъой Гъистомон бу и раче духдер гъирмизине партал вокурдебуго.

— Хуне гешденит?— пуьрси Бедел.— Ме муьдуьм э ишму хуне. Мере зиёдие хунени.

Себэхьими духдергьо кучмиш бисдорут э хуней Бедел. Э Гъистомон ухшеш зеренигьо духдер э хуне тэхьно дери, Бедел пуърси:

— Туьре чуь нуми, гегей?

— Роза,— жугьоб до у.

— Чужоини туь?

Роза гуфдики, дуьл Бедел лерзи. Уре воисденбу гене чуигеш пуърсуь, не дануьсд. Келе мерд папрус кеши, екем хомуш бисдо, песде пуърси:

— Эз кигьои туь?

Роза гуфди фомилей хуьшдере. И нум бебей Гъистомонигьо бу. «Бибейме вой»,— гуфди Бедел, екем посо доре хуьшдере.

— Мере бебе нисд,— гуфди Роза.— Бибейму э довгlo муьрди. Дедейму э шуьвер рафди. Мере келедедейму келе сохди. Лап хубе зени у. Ини сирот эн у.

Роза вегуьрд эз книг хуьшде сироте, до э Бедел. И сирот сирот Гъистомон бу. «Пир бири»— гуфди э дуьл хуьшде Бедел. Э синей Гъистомон орденгьо, медалгьо вобу.

— Игиде зени келедедейму,— э келегедиревоз гуфди Роза.

— Эри, хэлефме, дузи, — жугьоб до Бедел.

Уре воисденбу гуьруьсуь, гую киниге ю, гьэл гуьруь невей хуьшдере, моч соху, оммо нэгI, Роза е гофгьо гуфди, эз тижэ хэнжелиш, зобу эри Бедел.

— Бедмозол бисдо келедейму. Шуввер гуж сохди э у. Шенди, рафди, эй хуьшде ошногьо гуьрде.

Сер Бедел гиж хурд. Кем мундебу у эз пой офдорени.

— Туь ние шинохде келебебешмуре? — пуьрси у.

— Эй, уьй мере, вой эй энужире келебебе!

Ленгуьсде-ленгуьсде Бедел дарафд э у хунейге, офдо э сер кравать.

— Чувни, леле, ишмуре хьол нисди? — пуьрси Роза.

— Гьичиш нисд, хэлефме, екем серме дорд доре.

Роза нуьшдки эри урокгьой хуьшдере сохде, Бедел сер хуьшдере пэхьни сохд э зир болуш, евош-евош гиридс. Эз и руз овло Бедел ченд гиле гьэсд сохдебу гоф соху э невей хуьшдеревоз, очмиш соху хуьшдере, оммо э ёрию оморенбу у гофгьой духдер, посово вогошденбу Бедел.

Дерд э дуьл дери гешденбу чендгьэдер вэхд келе мерд. Оммо чувш бисдоге, Роза ние дануьсденбугеш невею биреире, и духдер э хуне дебиреи екем семе дуьл доренбу келе мерде. Кими махьэл Бедел мидениши э невей хуьшде, шори мисохд эз ю, э хотур неве э у духдергьойгеревош хуб мибисдо, эришу емуьшгьо миовурд.

Гьечи эденбуьруьт giroшде рузгьо. Бедел екем хомуш биребу. Оммо динжи Бедел дуьраз некеш. Е руз келе мерд э куче гьисдики, духдергьо э хуне дерики, зен гьунши хьэрой зе угьоре:

— Э духдергьо, э кишму одоми омери.

Э домой дер гьопу поисдебу келе зен, чемодан э дес дери.

— Дедей Гьистомон! — шори сохд Роза.

— Э гужевоз офдем туьре, вой эйме гердо, — гуфди Гьистомон, гьэл гуьрде моч. сохде невере.

— Чувтами хуне гуьрдейт, хуби?

— Лап хуби, дирей чув жире келе хунейге?

Гьистомон фегьм сохд хунере, вини у хунейгереш.

— Чув хубе хунеи, гюшире одомини э хьисоб сэхьиб хунешму.

— Эз же омери, е фэгьире мерди. Нечогьинш нечогьи, винириге езугь миев туьре.

Гьистомон эз ело эденбу гофгьой невере гуш дошде эз е лойге иловлей хунере фегьм сохде.

— Эле, и чуйни, духдер,— гуфди у мэхьтел мунде.
Э дивор хуне сирот Бедел вобу. Гъистомон гІоси бисдо,
хун вечи мунд.

— Туьре э и хуне ки овурди?— пуьрси эз неве.

Роза мэхьтел мунд.

— Чуйни бегем?

— Вечи гъони чигъойтуьре, инжо жигейтуь нисди?

Духдергъо — студенткегъо э Розеревоз э хуне дебуь-
руьтгъо пуьрсуьруьт:

— Имуш бурайм эз инжо?

— НэгІ, ишму поит,— гуфди Гъистомон.

Роза э гоф келедеде денишире, чигъой хуьшдере вечи,
песде мугу:

— Кирой хунере бие дим.

Гъистомон пуьрси ченгъэдеге, ведешенд эз куьф пул.
бишморг, но э сер стол, зур-зур гъул Розаре гуьрде
кеши.

— Рафденит?— пуьрси Александра Ивановна э хъэт
дире Гъистомоне.

— Эри, эй невейме инжо зигъисде гІэмел ниев!

Э и туьтем э хъэт диоморени Бедел ленгуьсде-лен-
гуьсде.

— Гъистомон!— гуфди Бедел э минетевоз.

Гъистомон э лоюш не денишире, гъул невере сэхд
гуьрд.

Бедел е гилейгеш минет сохдере хуно гуфди:

— Гъистомон, езугъ биьвгу туьре э ме!

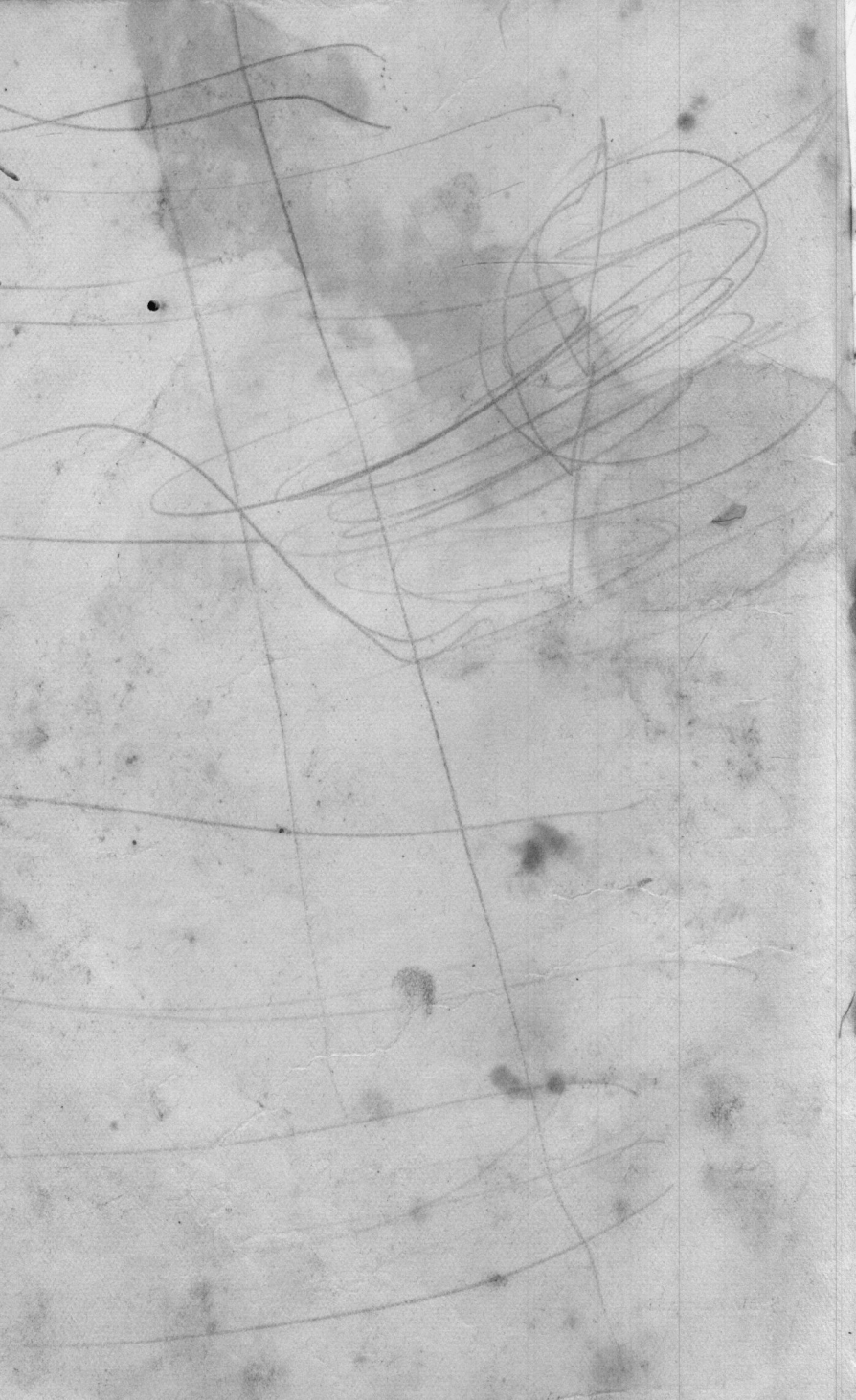
Гъистомон гене не дениши. Сер Бедел гиж хурд, чум-
гъою тар бисдо, у офдо э хъэт.

Александра Ивановна хъэрой сохде, омо эри тик гуьр-
де Беделе. Э сес хъэрой чаруьсд Гъистомониш. Е Дэгъ-
дегъэ э ер эн у омо giroшде рузгъой жогъилию, э гушию
дарафд сес балабан нэхирчи Бедел, эз чумгъою гІэрс ти-
гъи бисдо. Гъистомон чемадане норе э хори, омо эри ку-
меки сохде э шуьвер жогъилию.

Нечогъэ э хуне дебегде, э хъэлов дегердунде бэгъдо,
Александра Ивановна хуб, дениши э келе зен. Имогъой э
ер эн у омо ихдилот эн Бедел эз товней суьфдеи ёр эну,
гІэзизе дусд жогъилию.

ПЪЕСАГЪО

ИГИДГЬО

Драма эз 5 пердегьо.

ВОЗИ СОХДЕГОРГЬО

Бирор — партизан,
Сипро — зению,
Гьуьзургьул — духдерю.
Элик — кукую.
Мухойл — партизан.
Рэхьил — одохлюю.
Федор — партизан.
Аслан — партизан.
Вартан — партизан
Гіэли — партизан
Максимов — командир крас-
ная Армия
Герц — полковник эн Дени-
кин
Оля — зению

Валя — ошнею.
Сиюни.
Ибрагим-бек.
Раби-ШуьгІми.
Шелмуй — хогьин.
Хьэним
Исхьогъи
МогІохо.
Динор
Мазаату
Мердэхэй — гІошир
Келе мерд — ксиб
Михэл, красноармейцгьо,
партизангьо, салдатгьо, зен-
гьо.

СУЬФДЕИ ПЕРДЕ

(Шевн. Хуней Бироригъои. Э тэхчине э сер сундугъ вери хъэловгъо-
болушгъо, э е куьнж хуне гъисди челег глорди, э сер келе стол вери
симовор пейлегъо, бишбогъгъо. Э хори хуне, э сер порхол нуьшдет
Сипро, Элик, гъуьзуьргуьл не духдер гъунши Рэхьил. Сипро эдее э
дастар гъургъут кешире. Гъэилгъо нуьшдет дес э чуне).

Сипро. Эй дуьшме гириздени гердо бебеле бирортуь,
бебеле гъэмлейтуь, бебеле холуйтуь, тэхсири э туь вери.
Гуки ме ние рафденуьм э у. Туь имогъой худомебуро келе
духдери. Лэгъэ вокурде гоф сохде нисе дануьсде туь бегем?

Рэхьил. Валлагъ ние дануьсденуьм вэхуьшде э руьй
бебейму поисде. Пиёнискеш гъисдиге, гъуморбазиш гъис-
диге, гъингъэдеи бирейм, имогъоиш е булишиле э тени иму
восдоре не вокурдигеш, гъэгене сегъмию э сер иму вери.
Валлагъ чуй сохумгеш ние дануьсденуьм. Мере э у до-
рутге ме муьрде хъисобуьм. Бебеле бирорме муно хуьшде-
ре муькуьшуьм, э у нирам...

Сипро. Мемуно нехогъ бебеле бирортуь киниге. Чуй
хэре гофи. «Хуьшдере муькуьшуьм» чуй гофи? Дедешму е
хъэеменде зей, э согъи бебеле бирортуь, эн е холулейтуь,
хубе бирориш гъисди туьре.

Рэхьил. Худо доро шуьвер хэлеф, шуьвер бирор-
туьре.

Сипро. Гу э дедешму, гу э бирортуь. Бегем бебешму
пиенискеи гуфдире ишмуре э шороб биё фуруху? Ижиреш
кор бирени?

Рэхьил. Бебе гуфдири мугу у мерд игиде мерди.

Сипро. Гъээзэгъ бире хэлгъэ таламиш сохде гуфдире?
Чуй хуби эйшму косиб, гу!

Рэхьил. Гуфдири мугу бие мердиш гъисдиге, Хъэим,
гене эз шаздегъ сале кук ни домуну.

Сипро. Гье эз расди энугоф муно Хьэим! гъэгър мейвугу туьре...

Рэхьил. Гъэгър эйчуь оmore мере! Кимени бегем у хэспуш, хуниз...

Сипро. Оммо Мухоил бэхдевере куки. (Рэхьил серегъуз гуьрдени. Ловгьоюш хэндусдени, екем вэхд эз екишуш гоф нисе ведироморе).

Элик. Э — дей, мере гисней эй...

Сипро. Дедей гъурбу эритуь, хэлефме, ини туь эдей дире. Гъургъуте кешуьм варасуьм, гюш мисохум эришму.

Рэхьил эз куьф хуьше ведешендени е сиб доре Элике. Гяйле гяйб оmore.

Рэхьил. Ги бебейтуь муно, гяэззи...

Сипро. Восдо, восдо эз дес холе.

Гяил восдорени, хурдени сибе. Песде дуь гъэрэбеч вегуьрде дорени Гъуьзуьргуьлеш.

Рэхьил. Дануьсдуьтге Мухоил соймишимени гуфди-ре, мере э хунегьо, э шегъериш жиге нисди.

Сипро. Эйчуь? Мухоил эз кара Хьэим жогъили гуфди-ре? Мухоил дуьзд гъуморбаз нисди гуфдире? Мухоил хунегъой косибгъо гюнигъоре талаш ние сохде, духдергъой хэлгъэ пуч нис сохде гуфдире? Мухоил зирдуьми эн Деникин нен гъээзэгъгъо нисди гуфдире? Егиле гуфдурум, дуьгиле гуфдурум: чуь хуби эришму гу, эй косибгъо. Бедмозолит гу, гъогъ мундейт. Едедиёлейме садсале гердо э у бебеле, холуле, бирорлейтуьровоз, туь е кукке соймиш сохдей эз жовогъил темизи. Аслане куки. Кук косиби, расди. Оммо, эгъуьлменди, зиринги, дилбоши кордани. Э хори дараво у молгъо муьлгъо, гюширигъо, одомире хубе раче зиндегуни небиренге. У кара, муьтруьфе Хьэим чуь зиндегуни бурмунденини э туь? Гъэгъри мобош о.

Рэхьил. Гъэгъри эричуь? Эз хэлгъ гяйб оmore мере. Терсиренуьм э серме гофгъо не вешенуьт.

Сипро. Эйчуь? Бегем нэхогътуь дуьзди гъэгъбеи сохди? Эз руй гяновле бире, нимешев эз кешей шуьвер хуьше вадарафде э ошногъоровоз рафдей, колеь Хьэимигъоре хуно? Чуьни бегем нэхогътуь?

Рэхьил. Чуьш бисдоге дие. Гяэдот шегъеримуни э сер гоф гъозор хэбер варафде. Имишев э хунейтуь чуь гоф бирениге, себэхь э гъэмей шегъер лов бире. Дургунире э расд чарунденуьт, расдире э дургунни.

Сипро. МэгІдон эн у гофгьо сер билогъи.

Рэхьил. Сер билогъ, овилхуногъо, келе эрх...

Дер куде оморени, диоморенуът э хуне Бирор не Мухоил. Бирор векендени эз сифет хуыше парике. Мухоил дениширени э Рэхьил. Рэхьилиш дениширени э Мухоил, сер хуышдере гъуз гуьрдени. Песде Рэхьил вэхуышдени эри рафде.

Рэхьил. Шев ишму хушбу. Э шоригъо, э никигъо ди-роим э ишму.

Сипро. Шори ники винош э бебеле бирор, бебеле холуриковоз...

Рэхьил вадарафдени

Бирор. Чуьни, Мухоил, эз сертуь сэгІэт рафдере хуно бисдо, эз жендек туь телефон гешдере хуно бисдо? гъи?

Мухоил. Гъичиш небисдо. Не сэгІэтиш не рафд эз серме, не телефониш не гешд эз жендекме.

Бирор. Дие?

Сипро. Телефон жендек энун звонок зе вадарафд. Звонок зе, дие гоф не сохд.

Мухоил. И чуьй, Сипро?

Бирор. Гъечуни? Ху-уб. Лап хуб. Туьре гІэйб эйчуь оморэ? Гъемеймуш жогъил бирейм, гъемеймуш соймиш сохдейм. Гъемеймуш эвлениш бирейм. Е эритуь э тэхьно нисдики и кор гІуьлом. Гъемей эн у коргъо мубу. Бигъил ебо метлеб иму э жиге биьв.

Мухоил. У гоф мунугу, гофтуьре гу о!

Сипро. Дугъри сузи диенде, кечелуьн боши ёнедуь.

Мухоил. Э-э, бигъил туьш, бебейтуь муно. Биё Гоф имуре сохим-о.

Нуьшденуьт.

Бирор. Ху-у-уб. Туь э Федоровоз бие гоф сохи инжо. У э туь гуфдире хэбергъоре э иму мэгІлуьм мисохи...

Мухоил. Пой ёбо, Бирор, туь мунош. (Чаруьсдени э лой Сипро) Э Сипро, чуь гуфди Рэхьил эз товун ме?

Ловгъой Бирор варафдени э хэнде.

Сипро. Те имогъой гІэйб оморенбу туьре?

Мухоил. Э-э-э, бигъил бирортуь муно, гу буга.

Сипро. Чуь мугую Рэхьил эз товунтуь? Жогъил туь, жовогъил туь, зиринг туь, дилбош туь...

Мухоил. Руьхшенд месох, гу бура...

Сипро. Эз туь амбар разини Рэхьил. (Мухоил хэн-дуьсдени сере гъуз цуьрдени). Оммо пиёнискее бебешу гуфдири мугу, э кара Хьзим биё дуьм туьре...

Мухоил. Чув-уь...? Э жоллод Деникин? Уре гьеле иму мивиним!..

Бирор. Мухоил, гъэгьр мекеш, гьемей эн у кор дуз мубу. Рэхьил эз туь бэгъэй э екиш нирав, гуш вени...

Мухоил. Гу, гуш дошденуьм, гу Бирор.

Бирор. Туь биё эз Федор мугъоет боши. У э сер хуьшде лап соконее коре вегуьрди. Туь дануьсдени Федор эриму чувжире гъэзиз, герек гьисдиге. Е доне муй эз сер Федор кем ние бу. Дануьсдики?

Мухоил. Эри, Бирор. Ме гъэлхэндуьм э кемер Федор.

Бирор. Жонум сен, Мухоил, и гофе фурмуш месох.

Мухоил. Олхоин бош туь, Бирор. Дие ме бурамгьо хуби. Винуьм иловлереш. Имогьой Федориш биё биёв э китуь.

Мухоил. Рафдуьм. Дие согъ бошит.

Бирор. Хош омор.

Мухоил. (э вадарафдеки эз Сипро). Э Рэхьил е дуь гоф гу эй, дануьсди...

Сипро вэхуьшдени, дасдаргьоре вечирени, гъэжгьуре вонорени э сер кинле эри гъош дуьшунде. Эз буру оморени сес кулок, сес хьэрой-хьэройгьо, сес гунилегьо.

Сес зен. Э-э-эй хьэрой, худо меветово эз гуж сохдегоргойму.

Сес мерд. Бур сесе, гъэнжугъ! Бур!

Хьэройгьо, сес гунилегьо. Бирор тапинжере гуьрде видовусдени э лой пенжере. Сипро гуьрдени гъулюре.

Сипро. Э бирор, туь и гъиллегьойтуьре хосдениге посо пой, мевачарун хунелеймуре.

Бирор. Туь метерс, ме нивадарам.

Сипро. Миёвт мидировт, посо пой, иму гьони э сер гъуьндуре лепуьргьой дерьёгъ верим. Е биё батмиш бошим, е хилос. Посо пой.

Сес зен. Гьей-воой, парталлегьоре семе меберито, худо нивотову-о, рэхьм берито.

Сес мерд. Бур сестуьре гуфдиренуьм, гъэнжугъ. Муькуьшуьм! Лов бошит! Бурайт э хунегьо. Ненге муькуьшуьм гьемере.

Сес зен. Гьечунигеш муьрдеймгьо о!

Сесгьо, кулок, гуниле шендегьо. Песде бирени сокит. Сипро вада-
рафдени.

Глэилгьо э ён кинле нуьшденуьт.

Бирор. Чув тэхсиркоруьт у езугъэ глэруьсгьо, дух-
дергьо, зенгьо гьечи гуж сохде оморенуьтгьо, пуч сохде
оморенуьтгьо. Чув тэхсируьт у езугъэ глэиллегьо, гьеле э
винишу буй зиндегуни не варафдигьо, эз гиснеи пар-пар
сохденуьтгьо эз гъэмчилгьой бирэхьме гъээзэгьгьо гъэбер
зеренуьтгьо! (оморени, гъэл гьурдени глэиллегьой хуьшде-
ре) Эй балагьо, ишму мозоллуь мибошит. Ишму мизигьит
э глэулом э тегьер одомиети (Моч сохдени гьердуйшере. Во-
гошдени нуьшдени э думит). Эжи Федор, Федор не омо
эхи. Э гьечи нуьшдеревоз кор глэмел ниёв. Хунхуре Дени-
кин, глэширгьо, рабигьо, маллагьо сионистгьо, мусаватис-
гьо — гьеме э е лэглэ бирет, гьеме э е зугьу дошде власть
хуьшдере, эри зулум сохде э фэхьлегьо ве ранжбергьо, э
довгло фирсоренуьт кукгьой фэхьлегьо ве ранжбергьоре,
эри муьхькем сохде хуькуьм зулумкоргьоре э сер жофо-
кешгьо, тигьи сохденуьт хун хуьшдени жофокешгьоре.
(вэхьуьшдени э пой. Гешдени). нэгл, кукгьой фэхьлегьо хун
хуьшдере тигьи ни сохут эри хэйр хунхуре глэширгьо. Кук-
гьой жофокешгьо биё бошут э лойму, э лой жофокешгьо.
И везифере бегьем сохде воисде. Андурмиш сохде воисде э
косибгьо, э фэгьлегьо. (поисдени) Е чувл-пенжогь хьови-
ригеш имбуруз себэхь огол зере — берде мидануьсдуймге э
кумеки, хуб мибисдо. Имогьой кор э Федоригьо вери. Вуь-
нуьм чув гуфдиреге Федор.

Дироморени Сипро.

Сипро. Ш-ш-ш,— ёвош, сес месох...

Дере сэхд сохдени.

Бирор. Метерс, чувни бегем?

Сипро. Чувтар не терсуьм! Гьеме руз э посойтуь эде-
те гешде. Муьгуьруьт туьре. Хунелейму мивачаруь.

Бирор. Мере эри гешде оморебуьруьт?

Сипро. Туьре эри гешде оморебуьруьт мугу. Худо-
ники сохде, чешмиш бирет зерет гиросше.

Бирор. Ки оморебу мугу?

Сипро. Гъээзэгьгьош оморебу мугу у э насилени ко-
митет дебиренигьош.

Бирор. Коми э национальный комитет дебиренигьо?
Нумию чуьни?

Сипро. Хуни — зигъови! Кидан Исхьогъи э хъисобовоз.

Бирор. Гъичиш нибу, туь метерс. Имбуруз себэхь Деникин эз инжо сур-сургум мубу. Туь гъечу дануьсдени Деникин инжо те гъиемет мунденини? Ере гирсуьн у! Нибу метлеб эн угьо! Нибу метлеб хунхуре глоширгьо.

Бирор гъэл гуьрдени глэилгьоре. Сипро гъэриш сохдени чире.

Сипро. Туь е имишев, е себэхь-себэхьмунде биё вирихи эз инжо. Инжо эритуь поисде глэмел ниёв. У э насилени комитет дебиренуьтгьо куьшде бирегьо нумтуьре э гъэзэгъгьо дорет. Гуддирет мугу гъеме большевикгьоре туь кура сохдей. Не мунутге ишу, те умогъой глов глэтош бери ишуре э бебе бирор, кук духдерево, нэхогътуьре гъетте гуьрде, эдете зере мугу. Вой эрими эри мунде рузгъойме... туь э гоф ме ние денишире. Э гоф ме дениширите э сер туь беде ниёв. Инжо поисде дие глэмел ниёв эритуь. Инжо бугьо хэбергьоре иму этуь мирасуним. Федориш инжой, Мухоилич инжой. Игьо хэбердор мисохут ишмуре. Туь вирих бура э ки хьэрмэхьгъойтуь.

Гирисдени Сипро.

Бирор. Сипро, туь чумгъойтуьре э гларсовоз мешу. Гуьмуьр эн угьо, гуьмуьр эн у Деникинцигьо глоширгьо кесод бири. Угьо гъони э сер сэглэт ношумо веруьт. Э пушой муьрде бугьо одоми чуьтар мубу? Уре гъич муьрде мою? Нэгл. У чуь чорогъош мисоху е кемлейге семе эри зигъисде. Оммо глэжел оморенге, эн хуьшдере бердени. Глэжел эн глоширгьо, деникинцигьо омори. Туь фикир мекеш. Эзиновлейге бугьо дуьньёгъ эн имуни — эн жофокешгъои, эн косибгъои, эн фэхьлегъои, эн ранжбергъои. *(гешдени э хуне. Гъэл гуьрдени глэилгьоре. Поисдени тик).* Ме чор сал бирем э салдати, э довгло. Ме довгло сохдем э фронт. Эри чуь? Эри хэйр ки довгло сохдем ме? Эри хэйр глоширгьо, эри хэйр гъовоихургьо. Хэр бирем довгло сохдем. Оммо имогъой ме бирем эгъуьлменд. Ме гъони эдеме довгло сохденуьм эри хэйр иму эри хэйр фэхьлегъо ве ранжбергьо *(Десе вонорени э душ Сипро).* Эри хэйр глэилгъойму. Ме дануьсденуьм, Сипро, эгер э и женг имбуруз ме муьрдуймгеш, дануьсденуьм, ки себэхьине мозол-

луе руз, шоре руз миёв гуфдире эри балагъойму... (Сипро гиридени) Сипро, туь мегирис. Шинов, фикир ди э гофгъойме. (Гирисдени Гъуьзургуьлиш. Сипрош гене гиридени).

гъэл гуьрде духдере.

Бирор. Мегирис гІәилме. Э бебе зарал мисохит гиридитке. Евош, сес месохит.

Гъемсеки сер гъуз нуьшденуьт. Пауза. Дер куфде оморени.

Бирор. (Евошлей) Ш-ш-ш, сес месохит...

Бирор дешендени хуьшдере э челег гІорди. Сипро гІәилгъоре дегердунде лихьифе дегуьрдени э кул гІәилгъо. Дер гене куфде оморени

Сипро. Кини? Кини эй?

Федор. Менуьм, вокунит.

Сипро. Туь кини?

Федор. Федорум, эз сес нис шинохде? Зубош воку, зубош.

Сипро вокурдени дере. Дироморени Федор, эзир плащью вери халат парикмахери, э десию чуйкле чемоданле.

Федор. Бирор э жеи? Ме бирор э хуне дери гуфдире оморемки. У э хуне омо мугу. Гъи, эжи Бирор?

Сипро гоф ние сохде.

Федор. Чуьни, гъи? Кидан чуь бириге... Негуи!..

Бирор эз челег ведироморени, гьердуйеки хәндуьсденуьт, гъэл гуьрденуьт екире.

Федор. Мере фурмундебири? Э-эх,ты!

Бирор. Биё гъери нуьш ихдилот сох. (эз Сипро) Э Сипро, туь чой биёр!

Сипро овурдени чой норени, гІәилгъореш вехуьзундени чой доре.

Бирор. Гъери гу дие чуь хәбериге. Э гІәилгъоровоз гоф сохдей? Гирошдогоргъо амбари имишев?

Федор. У коргъо гъеме хъозур мубу, бегъемиш мубу. Оммо туь имишев бие вирихи эз инжо. Имишев э хунешму одомигъо оморенини эри гешде...

Сипро. Э ху домуно угъо, оморебуъруьтки. Фэгъире Ифтэхъэ кешемоле кешире-кешире бердуьт, худо басарат ишуре бесде, хуние сергъошу чешмиш бире зеруьт гиросд.

Федор. Угъо гене миёвт. Дануьсденуьт туь э шегъер дебиреире. Туь гъе гъейсэг!эт биё вирихи е небуге пэхънуь боши. Вирихдеш гъони терси. Мужинере хуно эдет риз-гуьрде гешде угъо гъони э кучегъо. Туьреш ки шинохденуьт. Пэхънуь бире гереки. Песде пушойсебэхъ э рэхъ миёфдони. Ме эритуь парталгъош миёрум.

Бирор. Чуь сохум? Пэхънуь бире воисдэ. Э же пэхънуь бошум?

Сипро. Вой эриме бири. Чуь хуби эриме? Худо гуж сохо э гуж сохдогоргъойму!..

Бирор. Пой ебо гъе виз зере мепой! Туь кумеки сох эже пэхънуь бошумге. (Э лой Федор чаруьсдени) Эри. Федор, туь не гуфдири эз отряд Вартанигъо чуь хэбери?

Федор. (Лов сохдени карте) Дениш, сес дери, ки инжо э и дигъгъо деруьт гуфдире отряд Вартан. Эз товуней хьол кор иму уже мэг!луьм сохде омори э угъо. Э пушорэхъуй эн угъо одоми ведефуьрсоре воисде зу биёвт расуьт э киму. Эзилошки имуре имици Красная Армия миёв гуфдире. Суьпуьл корсохгъой Национальный комитет нен деникинцигъо эдее жэгъуьсде имбуруз сэбэхъ Красная Армия куьнд миёв гуфдире.

Бирор. Эзунн угъо гъони диеш амбарте хэлгъэ вечиренуьтгъо, хун зиёд тий сохденуьтгъо?

Федор. Дие эдее дир бире. И карте ме беруьм э хуьшдеревоз, пушой себэхъ э рэхъ офдорики муьдуьм туьре.

Бирор. Э сундугъ дарам?

Сипро. Нэг!о, сундугъэ мигердуьт. Хунохэребини!..

Бирор. Гъе гене унжо пэхънуь бошум. Диеш зу миёфут!..

Гъуьзуьргуьл. Э бе, бебе. Зир хори хунейму буши. Бие тэхъдегъой хори хунере векеним, дара пэхънуь бош екиш ниофу туьре бебе.

Федор. (Шори Сохде) Маладец! Дуз гуфди духдер. Дие зу бошит.

Бирор. И хубе фенди. Эгъуьл ёшде улмез, бошде улур. Омон, туь Федор эз хуьшде мугъоет бош...

Векенденуьт тэхдегъой хори хунере. Бирор дарафдени. Сьхд сохденуьт, дегуьрденуьт порхоле.

Федор. Дие ме рафдуйм. Метерсит. Сипро, ме э парикмахерский мидобошум, дануьсди?

С и п р о. Бошгу.

Вадарафдени Федор. Сипро суьффо дешенде э пушой гІәлалгьо норе-
ни чи. Э гуфере дериггьо гІәлал гиридсени. Гуфере норе э миглей
хуне, нуьшдени Сипро эри нене доре гІәлале.

Элик. Мере и лэгъэй чубугъи нивою. (кеширени ээ дес Гъуъзургуъл лэгъэй муьсире).

Гъуъзъуьргъуьл. Эле, чуй бири туьре?!

Вэхуышдени е лэгъэйгей муьси дорени Элике. Чувкле гІәил гирисдени. Сипро жумундени гІәиле, хундени ненуй.

Сипро. Ненуй Ненем, Ненуй Ненем, Ховлогъой хоши
биёво туьре глэзизе балам, Ненуй о-о-о-о... ненуй-й-й-й!

Тувиде пойлгоьо вегурде
Гьдл Эликлейтувре гуврде
Бирор э бироревоз
Э бевеле холуоровоз
Э рач еки муношит, не ее-нуй-о-о-о... ненуй...
Ховлогьой хоши, унглогьой ширина
Биево тувре глэзиэе балам, ненуй о-о-о...
Бироре-бироревоз,
Э холул, кухолуоровоз
Ишму келе бире,
Ишму шоре рузгьо дире,
Эри ярагьой езугъэ делей,
Ширине мелхьэм сохшит
Ненуй о-о-о-ненууй... не нуууйй о-о-о-о-о...

Б хэйли нунуй хунде глэйле хуьсундени Сипро, юш нуьшдени эри
чи хурде э глэйлгьоровсз.

Гъуъзъуъргуъуъ. Э дей, дедей у раби Ишугъми э нумаз хундеки туъре хуно овоз кешире. Ме руз шобот э хэгъергилегъоймеревоз кура бире э ён пейжерей нумаз поисде гуш дошдебуъруъм. Гъе туъре хуно хунде уш.

Сипро. Э хори даравош, руьхшендитуьш бисдорум

Гъуъзургъуа. Ме рухшэнд ние сохденуым бебелаймс муно. Эз екиш ние терсире мугу раби Шуьгъими. Эз садангъо гъелифгъош ние терсире мугу у эй... (пауза) эдей у, раби Шуьгъимире раби Шидим эйчуь гуфдире, гъи, раби — Шидим эйчуь гуфдире урел

Сипро: Эз садамы-гъэлифогъо ние терсире гуфдира.
Гъе эзу расди муно синей эн — у! Шидим чуйниге данувс-
дени туь?

Гъуьзуьргуьл. Чуйни?

Сипро. Шидимиш гье у садан — гъэлифои. Юш садани гуфдире у эз садангьо ние терсире. Э жун синей раби Шугъми...

Дер Куде оморени. Сипро гъэрмэгъ кеширени сифотгъой хуьшдере. Вехуьшдени э пой.

Сипро. Кини? Кини э-эй?!

Шелмуь. (Лекете зере) Воку, воку! Песде мидани киниге!..

Сипро. Гъей-вой, вой-эриме вой!

Шелмуь гене зерени лекет.

Шелмуь. Воку гуфдиренуьм. Ненге гъони дергъоре сов мисохум!

Сипро вокурдени дере. Дироморени Шелмуь э дуь гъезегъавоз.

Шелмуь. Эжи мерд ишму? гъи, эжи?!

Сипро. Мерд иму не оморил...

Шелмуь. Не оморил? (Довгъоре шефд сохдени, гъирможе гъове гуьрдени) Небуге туьре гъирможгъо воисде, гъи? Хунтуь эри туь ширин оморени, небуге нэгъ? Гъони инжо хунтуь тигъи мубу, гу! гу!!

Сипро. Туь чуй гуфдире эгъуьбеттуь эхэйр? И хэлгъэ хуно Бирореш э довго берди дие... Эз куче гуьрди берде мугу, гъейсегъат мерд ки э хуне дери, эгъуьбеттуь эхэйр?..

Божэхъ вегуьрде.

Шелмуь. Весси! эгъутбет-туь-эхэйр... э гъуьбетту — эхэйр.. Дануьсденуьм чуйтар э довгоинге шуьвертуь. Шуьвертуь большевики, гу эжиге!

Сипро. Ние данусденуьм эй...

Шелмуь. (Э лой салдатгъо) Гердит хунере.

Салдатгъо. Гъэйсегъат, огъойме.. (Гешденуьт хунегъоре, дарафденуьт э дору. Шелмуь фушденени хъэлогъоре. Ведешденени э сундугъ деригъо чигъоре. Гешденуьт челеге, венгесдени столгъоре. Эз гъэрли сундугъ офдени когъозгъо).

Нуьшдени эри хунде. Ведироморенуьт салдатгъо.

Салдатгъо. Веди нисди огъойте.

Шелмуь. Поит гъери вуйнуьм инжо чуй вериге.

Дениширени хуб э когъозгьо. Сипро терсирени — гІәилгьо лерзиренуьт.

Шелмуь. (*Хунде варасденге*) Э-эгъ, меш мугум е хэйрлуье когъозиге.

•

Пара сохдени шенде.

Сипро. Эйчуь пара сохде балам?

Шелмуь. (*Гъирмож зере*) Гу эжеиге Шуьвертуь, менжуйнуьм, гу эжеиге!

Сипро. Эз инжо дире нидани эжеиге у...

Шелмуь. (*Гене зерени*) Э ме руьхшенд сохде? Гу, гъэнжугъ, э жеиге шуьвертуь!

Сипро. О-о-о худо меветово эз гуж сохдегоргъой гІәиллегъойме!..

Куфденуьт Сипро. Сипро не гІәилгьо офдоренуьт э хори. Муйгъой сер Сипро бирени лов.

Шелмуь. Гъэнжугъ! муькуьшуьм! Ги! Ги!

Сипро. Гъей-вой, рэхьм биёвгу э у сенгъие дуьлгьош-мугъо, мезенит гІәиллегъоре-о... (*Шелмуь вегуьрдени е дуь парталиш рафдени э лой дер эри вадарафде*).

Сипро. Гъей-вой, меберит парталлегъой гІәилгъоре-о...

Шелмуь. (*Зере-зере вадарафдани*) Гъеле пой туь, гъеле пойтуь! гъэнжугъ!

вадарафдени. ГІәилгьо гирисдени

Сипро. Э рэхь неоморову буравошит!

(перде)

ДУЬИМУН ПЕРДЕ

Кабинет эн полковник Герц вараюнде. Э зверсер писменный стол картей Дагестан вери. Э ён пенжере гьисди диван. Э улойге — гузги. Э иловлей вараюнде суьфре нушдет Герц. Сиюни. Раби-ШуьгІми. Мердэхэй.

Герц. (*шороб декуьрдеки*) Господагъо, имид иму э ишмуни. Ишму дануьсденит чуйниге хилос сохдеи ватане эз дес гъирмизигъо?

Раби-ШуьгІми. Гъелбеттеки, икибошден...

Герц. Вегириг, господагьо, пейлегьошмуре. Хурденуым э шоришму!
Раби-ШуьгІми. Э шори генерал иму гІэзизе гьосподин Деникин!

Зеренуьт гьемееки пейлегьоре.

Сиюни. Э шори ишму, господин, Герц!
Мердэхэй. Лэхьэим!

Хурденуьт гьемееки, сохденуьт зокуска, кеширенуьт папирус.

Сиюни. Господин Герц, ишму олхоим бошит. Национальный комитет гьэрд хуьшдере э пушой Деникин бегьем мисоху. Иму эз игьрол нивадарайм. Гьеме гьувотгьоймуре меним эри лов сохде дуьшмере. Иму э мусаватистгьоровозиш гоф сохдейм, дуь э кумеки екировоз бегьем мисохим гьэрд имуре э пушой генерал иму Деникин.

Мердэхэй. Оммо туь эзу Ибрагим-бек хьитиёт бош. Сертуьре не кокуну у о. У кор хуьшдере э — пашагьо машагьоровоз гуьрде, варасири?

Сиюни. Э гьеркировозиш у кор гуьрдени, гьони метлеб иму нен Ибрагим-бекигьо екини. Иму гьони эдейме женг сохде э большевикгьоровоз. Хьэрекетиму гьисди ёбо э пушо серворгьой эн угьоре гирим, нисд сохим эз гІуьлом. Умэхьэли эриму сук мубу.

Раби-ШуьгІми. Хьохмойтуь келе хьохмои бени-Сион, эгьэдуьшборуху туьре келе хьохмо дори.

Герц. Гу гьери гофтуьре, Сиюни!

Сиюни. Э и шегьер иму дуь-се апасни одомигьо дери: Бирор, Аслан, гене еккеш уруси мугу. Биней эн уре гьеле не дануьсдейм. Бирор не Аслане иму биё зинде-зинде гирим. Бирор эз фронт оморе одомини. Унжо, э фронт у бири большевик. ГІэзор большевикире у лов сохде э гІэрей салдатгьойму. У эз пэхьнуьки сэхд кор сохде э тыл. Иму имишев чуйтариш бисдоге миофим уре. Туь олохин бош, огьойме Герц. Власть мубу эн иму. Власть мубу эн капитал.

Раби-ШуьгІми. Гьелбетте, икибошден.

Герц. Правильно, bravo (декуьрдени шороб) хурит, господагьо!

Раби-ШуьгІми. (Туьф-хэйф шендени, суьврусдани) Хурденуым э шори гІэзизе гьосподин иму, гьосподин Герц!

Мердэхэй. (Э пейлегьоре зереки). Лехъэим!

Хурденуът, зокуске сохденуът. Раби гене туф-хэйф шендени э хоригьо.

Раби-ШуьгІми. Гьосподин Герц, гьони и гьосподин иму бени—Сиюни е раче, суьрхине гоф гуфди, гоф бур-лиянти, э е тирлиянт миверзуь. У мугу власть мубу эн капитал. Худо имид, туро имид. Икибошден биренини эн капитал. Капитал зурбое чини э гІуьлом. Э туьрой бебе-гьо-келебегьойму вери: «гьекисиф егІэни ит гьекуьл», егІ-ни: пул жугьоб дорони гьемере. И гоф эз ки худо оморе гофи. Расд нисди, Мердэхэй, гьи? Уре Мердэхэй хуб ми-дануь, кор эн у э кисифовоз амбар бире.

Мердэхэй. Туь дузи Раби-ШуьгІми. Амбар дузи. Оммо э иму е метелейгеш гьисди эз товун пул.

Герц Чуьтам?

Мердэхэй. Гуфдиренуът ижире: Пул веренде мал-лануьн гьуьзи мечите...

Раби-ШуьгІми (Зури-зури) Чуь-чуь? и чуь го-фи?

Мердэхэй. Гьичиш, чуь гуфдиренуьм? гьечи гуф-диренуът дие.

Раби-ШуьгІми (Туф-хэйф шенде) Э иллере деё туь. Ме эритуь гІэиллеюм бегем, туь, э ме руьхшенд сох-дени? Ме хэрле нисдуьм. Ме эгьуьлмендуьм, ме сарафмен-дуьм ме дануьсдегорум, худо мебуро ме имогьой сэхьиб келе кукгьо, духдергьо, невегьо, молгьо девлетгьоюм! Туь-ре чуьни? Эз пул бегьэй дие чуьни туьре? Туь эгьуьле биё э пуловоз восдени.

Мердэхэй. Туь э коми базар восдорей эгьуьле?

Раби-ШуьгІми. (Туф-хэйф шендени) Ебо виниш чуь гуфдиреге дие. Эде, туь э руй раби ижире гофгьо гуф-дире? Сэхьиб пул бирей гуфдире одоми бирей? Э пуло-воз туь эдее гІуьломе фирмунде, ненге мэхьэйтуй буши тие хуьме хуно.

Мердэхэй. Туь э турогьоровез фурмунде. Ме пул семе доренуьм фурмунде.

Сиюни. Э-э-э мерду! Чуь бисдо ишмуре, ногьогъ эй-чуь гоф сохденит?

Мердэхэй. Туь нешиновусдей, э иму гуфдиренуът, эн жугьур иму одоми келе бире-бире, хэр бире гуфдире. Раби-ШуьгІми пир биреню лап мэгІлуьм эдее бире.

Раби-ШуьгІми. (э пой вэхуьшде. Хэйф-туф шен-де) Эде номуссуз, ме хэрлеюм? Ме хэрлеюм? Гьемей гІуь-лом эй эгъуьл берде э киме оmore, ме хэрлеюм?..

Герц. Господа, нуьшит. Ой-о-ой-ой, гІэйб нисдими? Эйчуь женг сохденит. Гьердуьшму эгъуьлмендит, гьердуьшму сэхьиб капиталит, гьердуьшму бэхдеверит. Ишму бироргьой екинит. Эжигей диеш дес екире гуьрде, бирор бире, дуьл екире хуьрд сохденит? Гьечу гІэмел нйёв.

Раби-ШуьгІми. Туь ние дире чуь гуфдиреге? Эй-эй, эй, пи-лохой, челевег...

Герц Вегирит пейлегьой шоробе, э шори дустишму.

Зеренуьт гьемееки пейлегьоре.

Раби-ШуьгІми. (Эз Мердэхэй) туь пейлей туьре э пейлейме эйчуь Зере?

Мердэхэй. Ме бэхшуьруьм этуь.

Герц. Маладец. Мар-да хай!

Раби-ШуьгІми. Не маладец...

Хурденуьт, зокуске сохденуьт, папрус кеширенуьт.

Герц Емунутле бэхшлемиш сохит э ме, гьони мидиром.

Вадарафдени.

Сиюни. Э Раби-ШуьгІми, ингъэдеш одоми хьуьрш-луь мубу?

Раби-ШуьгІми. Гьей-гьой мубу, гьери нифри соху-гу зентуьре, духдертуьре, гьери хэр гуюгу туьре, виним чуьжире хьуьршлуь мибошиге.

Мердэхэй. Дие vessит, иму боришмиш бирейм, туь егиле гу эриме, иму ингъэде пул эдейме хэрж сохденим э сер эн игьо, песеде гьэрдимуре вогордунденини игьо?

Сиюни. Гьэрдире? Чуь гьэрди вогордунденини угьо э туь? Ветегъэгьойтуьре муьдуь э туь. Богъгьо хунегьой-туь э дес туь мидобу. Есиёвгьой эн туь. Дие чуь воисде туьре?

Мердэхэй. Угьо гьечунигеш эн мени дие..

Сиюни. Большевикгьо вегуьрдге власте эн туь мубу?

Раби-ШуьгІми. Гио, гьеле ю эгъуьлменди мугу эй, эзи кутэхьэ хьисобле сертуь невадарафденге, хуьшдере да-ненеменд чуьтар гуфдире туь?

Си ю ни. Михило сох, Раби-ШуьгIми, дие туьш бигил шите гофгьоре. Хуб нисд гьечу. Чуьш гуфдириге Мердэхэй эн иму вегирлуье бирор имуни, хьуьрмет эн у эз Боку те Петроград э гьеме жиге лови...

Мердэхэй. (сережумунде) гьейсәгIәт э гIәрейму синет-хьинеми дебире хуб нисд, неге ме эз Раби лап гьэгыри мибисдорум, гьони, иму э е зугьу, э е ләгIә бие бошим.

Си ю ни. Хурит пейлогьошмуре.

Мердэхэй. Бигил мерд дилов дие...

Раби-ШуьгIми. Гьэыгьу нибу, вегирит. Ләхьэим.

Си ю ни. Ләхьэим!

Зеренуьт пейлегьоре, хурденуьт.

Си ю ни. Омон, Раби, мере воисдени чуклеи бирор-ме э киме бигьлуьм э национальный комитет, чуьтам омор эритуь?

Раби-ШуьгIми. Чуьтам миёв? Омбар хуб. Эз сер эн у е муй кем биренижон, сад доне эзу анадан кусенгьо, атаден кусенгьо буравгу, эзу жундургьо бирэхьнегьо буравгу.

Мердэхэй. Гьелбетте, лап хубе кори у. Уре эйчуь фирсоре э довгIо? Кем дери бегем э шегьер жогьылгьо, жогьылгьо вес не сохдеге огьылгьоре муьфирсим, огьылгьо вес не сохдге, келемердгьоре муьфуьрсим.

Раби пиён бире, сер хуьшдере дулуу сохдени. Туф-хэйф шендени, песде хундени «Шир-гьеширим».

Мердэхэй. Валла, баракелло Раби-ШуьгIмире. Фэгьире бебейму, монохьотуь ковут, мугуфди: хок эсер эн у ошугьгьо, угьо э мэгIнигьошуровоз одомире суле сохденуьт. Мугуфди: нуьшун э китуь раче сес вебиренигьо рабире, у хунугу, туь гуш вени. Валла, расд гуфдирембу фэгьире бебейму.

Раби-ШуьгIми. Ме-ме-гье-ле., мэгIнигьорош, хунде да-нуьсде-нуьм, гуш-ве-нит.

Хундени.

Гьэдуьр аллагь, будуьр сенден дилегуьм, бу по-би-рэхьне лери.

Менуым бо-шум-ден...

Дироморени Герц.

Герц. Раби-Шимун, лап хуб хунде.

Раби-ШуьгІми. (Лап пиён бире, офдоре) Да-да-да
гъос-по-дин...

Сиюни. (Гъул рабире цурде). Вэхи, вэхи — бурайм...

Раби-ШуьгІми. Бу-райм?.. Ке-шит...

Согъ боши гуфдире, вадарфденуьт. Герц зерени звонок.

Дироморени салдат.

Герц. Вечи, ведебер и чигьоре!

Салдат. Бошуьсде, огъойме..

Вечирени чигьоре, ведебердени.

Герц. Ижире ихдилотгъо...

Сес телифон. Герц вегуьрдени трубкере.

Герц. Да, менуым, Оля! Ну? Чуьни? Гъони оmore
нидануым. Кори мере гъелем. Миём эз е сэгІэтиге. Бошгу,
хьозур сох. Бошгу, бошгу, хуб, хуб...

Вогошдени, дироморени Сиюни, нуьшдени.

Сиюни. Господин Герц. гІэйб месохит имуре эз товун
инжо бисдогъо чукле гъолмогъолле.

Герц. О-о-о, гІэйб эйчуь? Э шороб бугъо жиге, гоф
мубу.

Сиюни. Гъечу, гъечуни; господин Герц.

Дер куде оморени. Дироморени деж. солдат.

Салдат. Огъойме, е салдат омори, гІэмел миёв де-
гъишде?

Герц. Гу, диrowгу!

Дироморени э Шелмуьровоз э хуней Бироригъо рафдебугъо солдат.

Салдат. (Белли цурде) Как раз Сиюниш инжой.
Неофдим иму у Бироре.

Сиюни (гъошгъоре дуллу сохде) Чув! Чутьтам не оф-
дит, у э шегьер дери!

Салдат. Огъойме, гъемере гешдейм, ние офденим.
Шелмуьгъо гене рафдуьт эри гешде. Вирихди мугу у эз
шегьер. Э лой партизангъо вирихди мугу. Иму бовор ние
сохденим. Гене эдейме гешденим.

Герц. Э-э-эх, хъэйвонгъо! Гъемешму хъэйвонгъоит,
балда! Ишму ние дануьсденит гъэрд ишмуре бегъем сох-
де э пушой ватан. Войгеш-невойгеш офде гереки. Сиюни,
гъемей национальный комитета мобилизовать сохде воис-
де, Раби-Шуьг! Мире использовать сохде воисде. У э шегьер
мидобу.

Сиюни. (Эз салдат) Бура Шелмуьре огол зе биёр!

Салдат. Бошгу огъойме. (чаруьсдени эри вада-
рафде).

Герц. Эило чар, дир месохит. Хуьшдере зури-зури
жумунит. Большевикгъо эдете куьнд бире. Варасири?

Салдат. Бошисде огъойме.

Герц. Бура, ялагъ! Марш!

Вадарафдени.

Герц. Игъо эз шороб хурде бешгъэй, де кориге ние
дануьсде.

Дироморени Ибрагим-Бек.

Ибрагим-Бек. Шев ишму эхэйрбу!

Герц. О-о-о, Ибрагим-Бек, хош омор.

Гуьрдени дес Герцеш эн Сиюниреш.

Ибрагим-Бек. Огъойме Герц, чуйтами кефтуь, руз-
туь? г!элгъо чуйтами, зен чуйтами?

Герц. Амбар хуби, амбар согъбошит, Ибрагим-Бек.

Ибрагим-Бек. Чуйтами Олечкейтуь?! Скучно ние
биренит?

Герц. О-о-о, вэхд скучно бирен? Скучно бире вэхд са-
зандар э киюни, артистгъо экию, хунденуьт, зеренуьт ве-
жегъисденуьт.

Ибрагим-Бек. Ме имбуруз э ишму вохурде не да-
нуьсдуьм. Кор амбар бу. Одомигъоймуре, мейл имуре
гуьрдегоргъоре гъемере эз мэгъэлгъо фуравундейм.

Герц. Имогъой чуй дери э дуьл туь.

Ибрагим-Бек. Параходгъо э дериёгъ поисдет. Буй-ругъ ди господин Герц, эз параходгъо туп шенуьт э сер мэгъэлгъо. Гъечу небире, иму угъоре усдо нисохим.

Герц думит сохдени.

Си ю ни. Баракалло, Ибрагим-Бек, эгъуьлтуьре гъэдер нисди. Туь эз ки худо оmore одомини. Гофгъойтуь гофгъой суьрхини. И коре туь чуй рач гешдей офде!

Ибрагим-Бек. Чуйнки звери мэгъэлгъо мэгидон кура бире пэхьнуь бирей партизангъои. Партизангъо унжо амбар пэхьнуь биренуьт. Жозей эн угъоре гъечу доре воисде.

Герц. Хуб, хуб. Приказ доре миёв. Ишму гъеме хъэ-рекетигошмуре биё винит эри одоми вечире. Ченгъэде одоми амбар вечирит, унгъэде кор иму сук мубу.

Дироморени Шелмуь.

Шелмуь. Огъойме, офде нисе бире. Вирихди э довго, э лой партизангъо.

Герц. Не может быть! Чуйтам офде нисе оmore.

Гешдени э иловлей хуне, думит сохдени, песде нушдени э жигей хуьшде.

Герц. Нуьшит!

Гъемееки нуьшденуьт.

Си ю ни. Господин Герц, э дуьлме е фикир офдори.

Герц. Гу!

Си ю ни. Шелмуь биё фуьрсоре биёв элой партизангъо. Угъо Шелмуьре нисе шинохденуьт. Шелмуь инжои нисди.

Ибрагим-Бек. Чуй эгъуьлменде гоф туь гуфдири? Сен уьлесен, туь лап эз ки худо оmoreш гиросдей.

Герц думит сохдени. Ведешендени пачкей папрусе. Дорени гъемешуре эй кешире.

Герц (э пой вэхуьшде) Шелмуь, гуш вени: эз ими-шевевоз туь дие Шелмуь нисди, туь гьисди Шолум.

Си ю ни. Шолум.

Герц. Ну, Шолум. Нумтуь гысди имогьой Шолум. Туь, Сиюни, эри энэ документ хьозур сох. Сифот туьш биё дегит бу. Туь совсем ухшеш ние зени э Шелмуь. Варасири ки?

Шелмуь. Эри, господин, Герц.

Герц. (Нуьшдени) Мурай э десдей партизангьо, ун-жо туь биё боши активный. Варасирики?

Шелмуь. Эри, огьойме.

Герц. Заданием туь: венгесдени э гЛэрей партизангьо сенетхьиними, гьэтмегьэриши, мэгЛуьм сохдени э иму гьеме точный сведениегьоре, куьшдени рэхьберчигьошуре.

Ибрагим-Бек. Дуз, правильно.

Шелмуь вэхуьшдени.

Герц. Ну, дие бура фурмуш месох ме гуфдирегьоре, эйтуь хьозури келе гьууллугь, фурмуш месох.

Шелмуьре воисдени вадаров.

Герц. Пой, сер тен туьре дегит сох биё, песде е кугьоз биё дуьм этуь эри расунде э дигь Дерпи-Кент, э Малла — Гэли.

Шелмуь. Хуб, огьойме.

Герц. Пока, Шолум!

Вадарафдени.

Сиюни. Дие имуш бурайм.

Герц. Рэхьишму ник, омон ме гуфдирегьоре фурмиш месохит.

Вадарафденуьт.

Герц. (Куьнд бире эз картей Дагестан, десе кешире э карта). Эз и рэхь рафдимге иму мадарайм э Касум-Кент, унжо деруьтгьо партизангьоре лов мисохим. Унжо миним одомигьоймуре. Эз и рэхь мурайм иму э лой Кайтаг. Оммо элой Кайтаг гьушуре берде келе соконейни. Унжо гьувот большевикгьо амбари, гужлуьни. У-у-у-ф-ф-ф! Ебо и большевикгьоре темиз мисохдимге. Ме хуьшдере игид биё ведировнум. Хьэ-хьэ-хьэ-хьэ, мидал биё вегуьруьм. Хьэ-хьэ-хьэ... (гешдени э иловлей хуне, муйгьой сер хуьшдере

тимор сохдени, э пушой гузги поисде хуышдере рачиш сохдени). Интересно, эз чужьойме хьэз оmore и духдергьо зенгьоре, э посойме гешденуыт? Ме э гузги дениширенге эз хуышде терсиренуым, оммо и духдергьо мара хуно э жендекме пичиренуыт, назуре хуно сифотгьоймере лисиренуыт, сеглегьоре хуно э посой ме видовусденуыт, туылкире хуно екире фурмунденуыт эз товун ме, хьэ-хьэ-хьэ-хьэ,— (гешдени э иловлей хуне). Да, да, да-а-а-а, мегирим. Тур-темиз мисохим. Гьуы... интересно гуфдире Раби-Шимун; пой-би-рэхьно-гьо... хьэ-хьэ-хьэ-хьэ... пой-би-рэхьно-гьо... Игьоре власть воисденбу, власть. Эри ки? Эри фэхьлегьо... хьэ-хьэ-хьэ, эри ранжбергьо, хьэ-хьэ-хьэ... Кей бири власть эн фэхьлегьо? Чепуха! Че-пу-ха! Власть гьемише бири эн гьувот, эн пул, эн капитал. Генеш мигьлим эн капитал. (Куынд бирени е ён карте) Тейте иму э и шегьер деримгьо, национальный комитете биё бигьилим кор сохде.

(Дер куфде оморени) Дировгу киниге!

Дироморени Валя. Герц мэхьтел мунде, вешендени хуышдере.

Валя. Чуьни, Герц, туь мэхьтел бирей э оmoreне? Туьре нисе воисде, экитуь биём?

Гирисдени, офдорени э сер диван. Герц куынд бире нуышдени э кию, гьал гуьрдени юре.

Герец. Хош оmoreи туь, раче гуьзелме, гьуьзуьргуьлме...

Валя кеширени хуышдере посово.

Валя. Туь э ме эдее гуж сохде. Ме э сереботитуй чужь коргьо сохдем... Ме шуьвермере куышдем. Мере дусд дошденбугьо шуьвермере огьу дорем куышде. О-ох, у мере чужь хуб хосденбу... Мере э сер дес гердундембу, сер мере э етиревоз шушденбу, тен мере э одекалоновоз, пойгьоймере э зар геймиш мисохд, жендекмере э эвруьшуьм, себэхь мунде кере мидо мере, шохьонгум дуьмбе, пишнеи пирожни мухурдум, нимешев шоколад. И чужь кор бисдо? О-о-о, ме имид буьруьм туь мере михогьи гуфдире.

Герц. Валячка, весси.

Валя. Ме эсереботитуй гьеме молгьо девлетгьоймере пуч сохдем. Ме пуч сохдем е теке куклеймереш. Нисе да-

нуьсденуьм эжеиге у балалейме. Гьемей эни коргьо бири эсероботитуь, муьгьбетиме э туь...

Гирисдени.

Герц. (Э хуьшде домунде). Валя, пой. Мегирис. Бигил у гофгьоре. Мегирис, золотка, милая...

Валя. НэгI, туь мере гьич эгушиш ние гуьрде, туь мере ченд е пуче гьэребечиш ние дануьсде. Ме имогьой дануьсде, ки чуьменигьой эритуь э гьеме шегьергьой гьисди гуфдире. Еки-екиш нэгI. Чуьменигьой туьре амбари.

Герц. Валя, дусдме, туь чуь гуфдире?

Валя. Ме имогьой чуь сохум? Эже бурам? Э ки гуюм дердгьоймере?..

Офдорени эсер диван, гирисдени.

Герц. Валя, дусдме, бигил, тэгIди месох. Туь эн мени, ме эн туь. ГьейсэгIэт туь бура э хуне. Бигил иму дуьшмегьоймуре нисд сохим. Умэхьэли иму э генгIидим мизигьим. Ме мибошум гьемише э китуь. Ме гьейсэгIэтинере хуно гьэл муьгуьруьм туьре, тимор мисохум и раче шагьбалудие эвруьшуьмие муйгьой сертуьре, моч мисохум и эз шелбетиш ширин гьисдигьой лезетлуье ловгьойтуьре.

Куьнд овурдени ловгьой хуьшдере эри моч сохде, дер куфде оморени.

Герц. Да!

Дироморени дежур. салдат.

Салдат. Огьойме Герц, е салдат омори.

Герц. Песде диловгу, эз 5 минутиге.

Салдат. Бошгу огьойме...

Вадарафдени.

Герц. Валя дустме, муьгьбетме. Туь ние дануьсде мечуьтар туьре хосденуьмге? Туь гьечуь дануьсдени ме туьре муфурмунум?.. НэгI, ни фурмунум, золотка.

Гьэл гуьрдени Валяра. Воисдени юре моч соху. Дер куфде оморени.

Герц. Э-э-эх, сволочгьой! Нигьилуьт е минут, кини?! Диловгу. (Дироморени Исхьогьы, е келе мерде э пушо дешенде, куфде-куфде овурде. Э дес Исхьогьы пусди дери.)

Герц. Чувни, Чув бири гене?!

Исхъогъи. Огъойме, Герц, иму эзи нохъош восдо-
рейм пустиюре эри салдатгъо э фронт эй фуърсоре. И но-
хъош поисди эдее нифри сохде имуре. Песде эз лэгІэй эни
ежире гофгъой большевики ведироморе. Ире фегъм сохде
воисде. Ме ире инжо нійевурдум, оммо овурдем ишмуре
герек мубу и... Вредний одомини.

Келемерд. И чув гуфдире, и делуь бири...

Исхъогъи. Бур сесе!

Герц. (*гешдени э ило уле, сере жумундени.*) Э-э-эх,
мил-лет! Чув гуфдире туь келе мерд, гу вуьнуьм, эз десдей
киниге туь...

Келемерд. Чув десде, чуьре гуьм, огъойме?

Герц. Мур-мур мосох, гу!

Келемерд. Эле, мелле косибе одоминуьм. Э тенлей-
ме веригъош гье и пусдилей. Зимистуни. ГІэиллегъоймеш
гисине тешне дери э хуне. Куклейме э довгІои. Эйчуь
векенденит эз тенме пусдилеймере? Езугъ нисди бегем?

Герц. Езугъ нисди... кук туь э лой кини, э лоймуни
небуге э лой худосуьзгъо?

Келемерд. Гьерки имуре э азади ведировунд,
гьерки имуре эз тенги-тонголи хилос сохд, кукме элой
энуьгон.

Герц. Гьечуни?.. Пусдире бигъил бура, зиёдие гоф
герек нисди дие!

Келемерд. НэгІ, огъойме, нидуьм, нидуьм. Э гоф эн
ижире одомигъо медениш. И зобуне одомини.

Исхъогъи. ЛэгІэй туьре ги угърэш!

Герц. Зиёдие гоф герек нисди. Гьони довгІои, кук-
гъой миллет ишму, салдатгъо эдете женг сохде э дуьшме-
гьоревоз. Иму биё хилос сохим ватане.

Келемерд. Чув ватанбазлугъини?

Герц. (*пое зере э хори*) Зугъун туьре э посой донду-
гъойтуь ги!!!

Келемерд. Мере дондугъо не вери. Дондугъоймере
хунхуре Николай ведешенди эри ватан хуьшде э довгІо
фуърсоренки.

Герц. (*пое зере*) Моол-чааатъ! Хьэрромзеде, угърош!
э-гье, значит, туьш большевики? Гу вуьнуьм эз коми дес-
деиге?

Келемерд. Чув булшевик? Чув десде? Туь чув гуф-
дире. Ме екиреш ние шинохденуьм...

Герц. (Зерени эз мерд лекете.) Ние шинохде?! Ис-
хьогъи, ведеберит хэржи сохит ире!

Келемерд. Гуьмуьр ишму кесод мубу. Эри жунмэ
жуьвоб мидит. Хунхургьо! Бирэхьмгьо!

Исхьогъи э пенжей десевоз сэхд гуьрдени лэглэй келе мерде.
Куфде-куфде ведебердени.

Герц. Ма-а-а-рш!

Герц гене гьэл гуьрдени Валяре. Вонорени ловгьой хуьшдере э сер
ловгьою. Эз буру оморени сес гуниле.

Келемерд. (э офдореки) Зигьо большевикгьо!

Герц вэхуьшдени, пое зерени э хори.

(перде)

СЕИМУН ПЕРДЕ

Песини рузгьой зимисдуни. Герме рузи. Зенгьо-гlэилгьо ведиро-
морет нуьшдет э буру, э сер тукуненгьо гьисдигьо э пушой хунегьой
гуьли. Ведини дергьо пенжерегьой эн коми хунеге, гьопугьой эн
кими хьэетгьо. Сипро эдее пелуь сохде шейгьой гlэилгьоре. Келе зен
Динор не Рэхьил эдете гендуьм темиз сохденуьт э келе тебэгь мувси
декуьрде. Мазалту эдее дасдар кешире.

Динор. Чуь сохим? Бэхдгьо-мозолгьойму ижирен.
Ху-дооо говлен биёро эри эну гlэиллегьойму...

Сипро. Ижиреш гуж мубу? Ижиреш гьэзоб мубу?
Худо гуфдири, дедегьоре куксуьз бигьил? Зенгьоре шуь-
версуьз бигьил? Хэгьбергьоре бирорсуьз бигьил? Гlэил-
гьоре бебесуьз бигьил? И догьиш э инсон мобу!

Мазалту. Гьемей эн и коре сохденигьо у хуние наси-
лени комитети. Эдее гуж сохде э хэлгь...

Динор. Худо мовотово эз ишу. Эз бебегьошу зирь-
тиш мемуно!

Мазалту. Фэгьире Ифреиме гье эз хьэлов вэхуьзун-
дуьт берд, гьич гофиш не гьишдуьт сохде.

Рэхьил. Эле, Гlэмил Нэхьум чуь сохдиге мугу да-
нуьсденит? (гьемееки дениширенуьт) Шиновсудики юре
эй берде оморенинуьт гуфдире э довгlо. Дегешди э хьэ-
лов. Эхи муйгьой эн у эн зере хуно дип дурази. Муйгьоре
дуллу сохди, дегуьрди сер-сифот хуьшдере. Зению нуьш-

ди э ён хъэлов. Хуние гъээзгъгъой Деникин не и куышде бирегъо эз насилени комитет дироморенге эри гешде, пуыр-сирет: и кини? Зен гуфдири: дедеймуни, кефсуэзи. Хунере гешдет, вадарафде. Худо гъэлет сохди ишуре вокоши-ре руй ГІэмиле не дирет.

Сипро. Э гъеме коргъо худо гъэлет миёсд сохде угъоре.

Ма залту. ГІэмил гъечунигеш ГІемелдани, дилбоши, кордани. Хуб сохди гъечу сухунди у куышдебирегъоре.

Элик. Эдей, дедей, мере гиснеи эй...

Сипро. Вой эй дедейтуь. Нун нисди хэлефме. Пой, тоб ди. Биё э киме.

Элик. Э ки бебе... у миёфу...

Сипро. Пой хэлефме (тимор сохдени сер ГІэиле) ГІэтош дуьл дедее гужлуь месох. Бебейтуь э зир гуниле-барут дери. Кидан э сер фэгъирлегъойму чуй омориге.

Дироморени Михэл сердуллу, парталгъою жундур, сер сифотию гъеме тузи, жуьртгъой журубгъою эз хори рафде.

Михэл. Руз ишму эхэйр.

Гъемееки. Эгъуьбеттуь эхэйр.

Динор. Биё нуьш, чуй хэбер шиновусдей эз ГІэилгъо?

Михэл. Чуй хэбер биренини? Эдейм сер куде поис-де шев руз...

Динор. Лап гъечу мобош эй. И чуй сер сифети эн туь? Коргъой гуфдиренигъоре хуно: молуви беглер апар-ди, жомолуьвё не улди?

Михэл. Эгъ, дуьл эн сер сифот киреи! Валлагъ е оринеш нун не хурдумге гъич гене нивою мере. Эз дерд не думут суьрой биренуьм рафде. И дердгъо гъемере эз ёр ведешендени — хурдереш, вокурдереш, партал пелуь сох-дереш.

Динор. Лап гъечу дуьле тенги дореш хуб нисди. Худо е говлеи мокуну эри эн у ГІэиллегъойтуьш.

Сипро. Эжеи у худош, эгер гъисдиге. Э одоми бегем лап гъечи биё гъэзоб бу? Езугъэ Бирор эз ГІэили етим мунди, э зир муьрс дебири. Е динже рузле не дири косиб. Эз домор бири е дуь мегълеш хуб э динжировоз э хуне не нуьшди. Худо гуж сохо э гуж сохдогоргъой ГІэиллегъойму, худо гъэзоб...

Сипро. Гъэйгъу нибу, энгуьшде э донду миденуьт у куышде бирегъо. Гъе гъечи нимуну и гъуьлом. Эри косиб-

гьош е руз миёв. Эримуш е товуше руз миёв. Чувшмейму герм мисоку дуьлгьоймуре.

Мазлату. Эй худо, биёр дие еки эзунн руз!..

Мазалту вечирени дасдаргьоре, гьургьутгьоре дебердени. Эз куче хьэрой сохде-сохде, гирисде гирисде оморени Моґлохо.

Моґлохо. Гьейвой, езугьэ бирорлейме. Туьре чув бисдо, э Шемейлейме! Хэгьер миро туьре...

Гьемееки. Чувни, духдер, чув бисдо?

Моґлохо (гирисде-гирисде) Шемее куьшдет э ён чолшенде. Митореш ние доренуьт.

гьейвой гьызар
гьейвой гьызар
фэгьире Шемейлейме
Фэгьире бирорлейме
гьейвой гьызар
гьейвой гьызар.

Гьемееки.

Гьейвой гьызар,
гьейвой гьызар
гьейвой гьызар
гьейвой гьызар

Моґлохо офдорени э хори. Зенгьо гьово гуьрденуьт юре. Гьулюре гуьрде, деберденуьт э хуне. Гьемееки э хуне дарафденуьт. Эз дору ведиромтрени сес гирьё.

Моґлохо.

Хэгьер эри хокгьойтуь
гьурбу гердо
Э езугьэ Шемейлейме,
Э хьупо не дарафде.
Эзу пура гьэжгьутгьой дедей
Не хурде.
Эз бебе овурде рангине
Партаалгьо не вокурде,
езугь муьрде бирорлейме
тэой оо, воийй...

Моґлохо.

Э сер бебей Довид,
Э сер холуй Севи,
Эз гинилей бирэхьме залум,
Эз тижэ шимншл бирэхьме залум
езугь муьрде, езугьэ бирорлейме,
Вooooooooоййййй...

Гьемееки.

Рэхьил ведироморени нуьшдени э буру.

МогІохо

Шуввер муьрде гІаруьсу,
бирор, муьрде хэгьеру,
Мере гынимиш месохит,
Руригьойме эдее дегесире
Хэгьер гьурбу гердо эритуь,
Туь муьрдеинжон мере гІов
гІэтош миёсде берде,
И дердгьоре эриме ки хьэл
Мисоху, езугьэ бирорлейме
Вooooooooой й й й й й й й й й.....

Гьмееки. Вooooooooooooooooой й й й й й й й й й й.....

Куььд бирени Мухонл, нуьшдени э ен Рэхьил.

Рэхьил. Инжо менуьш, дедейгьойму инжо дери о.....
Мухонл. Ки муьрди?

Рэхьил. Фэгьире Шемее куьшдет одомигьой Дени-
ки...

Мухонл нуьшдени э думит.

Рэхьил. Туь вэхи бура эз инжо.

Мухонл. Бигьил туьш о. Дуьл ме гурунд бисдо.

Рэхьил. Дедейгьойму медировт эй...

Мухонл. Бошгу, ме эдеме рафденуьм, оммо е гоф
гуьом э туь: ьмишев ме мигирорум э лой партизангьо.
Оммо туь э у кара Хьэим мара о.

Рэхьил. Не мунди у те умогьой.

Мухонл. Ой, согьбоши!

Моч сохдени эз гьутинею, вирихде. Ведироморенуьт зенгьо.

МогІохо. Чув сохим, чув чоре сохим миторе эй ве-
гьурде? Е рэхь ки муьнуь бу эриме, худо?

Эз дурине оморени сес суьвруьсдей Раби ШувьгІми.

Динор. Поит. Раби-ШувьгІми эдее оmore, белки у э
чоре сохд. У не сохдге, екиш гьичиш сохде нидануь.

Куььд бирени Раби-ШувьгІми.

Раби-ШувьгІми. ГІхьуь, гІхьуь, гІхьуь...

Туф-хэйф шендени э хоригьо.

Динор. Рузтуь эхэйр бу. Раби-ШуьгІми, имуре э туьровоз е дуй гофи гІэмел миёвге...

Раби-ШуьгІми. Чуй гофи ишмуре э меревоз, гъэлифогъо? Гъони бегем вэхд гофи, гъэлифогъо? Хэлгъ э довгІои, ишму э ширине меслэхъэт дерит...

МогІохо. (эгъирогъ) Гье э ижире ширине меслэхъэт доббошо зенгъо, духдергъо, гІэруьсгъойтуь...

Маза лтуь. Бэхшлемиш сох, раби, е гоф пуьрсим эз туь...

Раби нуьшдени, руьшгъой хуьшдере тимор сохдени, дестечуреш норени.

Раби-ШуьгІми. Гуит вуьнуьм гъери чуй гуфдиренитге, гъэлифогъо!..

Зенгъо дуй э еки дениширенуьт. Ехэйли вэхд эз екиш гоф нисе ведиморе. Песде гьемееки гирисденуьт.

Динор. Мегирисит, Раби-ШуьгІми е чоре мисоху эри дердиму...

Раби-ШуьгІми. Не гуит, гъэлифогъо, чуй дердгъониге ишмуре?.. Ненге мэхуьзуьм мурам о...

Динор. Э раби, жон раби, эри туь гъурбу гердом, е чоре сох эри дерд иму, иму езугъэ одомигъоим, имуре бедбэхди вегуьрди...

Раби-ШуьгІми. Туь чуй гуфдиреге серме нисе вадарафде... жунтуьре ведеше, чуй воисдеге гу!

Динор. Гъэдой туьре вегиром, раби, е чоре сох: бирор эн и духдере, Шемее куьшдет э ён чол шенде. Митоюре нисе доренуьт. Е чоре сох митой эн у фэгъире вегирим.

Раби-ШуьгІми. Ки куьшди?

Динор. Гъэээгъгъо куьшдет, насилени комитетигъо...

Раби-ШуьгІми. Гъери, варасирум. Эри эн у чоре сохде ни дануьм. Дие чуй воисде ишмуре. Зу бош гу, мурмур месох!..

Туф-хэйф шендени э хоригъо.

МогІохо. Вой эриме. Хэгъер миро туьре э Шемейлейме! Мере гІов гІэтош миёсде берде...

Раби-ШуьгІми. Гъери гуит гене чуй воисдеге!

Динор. Нун воисде. ГІэиллегъо гиснеют. Эдете эз

дес рафде. Е кумеки сох раби, мекъуш и гІаиллогъоймуре
э гиснеи. Кумеки сох э иму е лугъо нун офим...

Раби-ШуьгІми. Хьэ-хьэ-хьэ-хьй, гъэлифогъо, ро-
шогІгъо! Э жигей э салдатгъо кумеки сохде, э жигей дов-
гІоре пушо берде, ебо шинов чуй гуфдиренуьтгегъо. Эй,
гъэлифогъо, гушвенит: ишму диеш эри салдатгъо биё нун
фирсит. Шиновусдит?

Мазалту. Эз же биёрим?

Раби-ШуьгІми. Пул дит, восденит. Э пуловоз гье-
мечи офд оморени. Гьекисиф егІэни ит гьекуьл.

Мазалту. Э раби, эз же биёрим пул? Туь ние да-
нуьсде бегем, шуьвергъойму и шеш мегъи э зир гуниле де-
руьт. Ки овурде эриму пул?

Раби-ШуьгІми. Ки овурде? Ме биёрум дуьм иш-
муре, гъэлифогъо? лэгІэшмуре гирит э жигешму нуьшит!
Э пушой худо гІоси меведиройт. Иму гъони эдейме женг
берденим э худосуьзгъоровоз.

МогІохо. (э гъирогъ) Худо гъэним гердо туьре э
кукле духдер, доморле гІэруьсовоз.

Раби-ШуьгІми. Угъо шегъере вегуьрдуйтге, диеш
гисне мибошит. Оммо худо гьемере эз звер эдей дире.

Сипро. (Э гъирогъ) гье эзу расди мунош э кук дух-
деровоз...

Раби-ШуьгІми. Худо э лоймуни. Кемлей мунди.
ТэгІди месохит..... гІхуьб-гІхуьб...

Туф-хэйф шендени э хоригъо.

Сипро. Э раби, жон раби, э сер ишму худо вери?

Раби-ШуьгІми. (туф-хэйф шенде) гъи, чуй гуфди-
ри туь?

Сипро. У насилени комитет ишму э серию худо ве-
рикини, гъечи э хэлгъ гуж сохденигъо? Гъи? Худолуьгъоит
ишму?

Десе э лэгІэ воноре.

Раби-ШуьгІми. Ш-ш-ш-, сес мосохит. ЛэгІэшмуре
гирит, ишму Исроилнумеит, лэгІэшмуре темиз дорит, не-
буге э беде руз мумунит, гъэлифогъо.

МогІохо. Иму гьечунигеш э беде руз нисди чуйним!

Сипро. Эзиш бедте руз бирени?

Раби-ШуьгІми. Туь, Сипро, лэгІэйтуйре ги. И
гІуьломе гъэриш сохдигъо шуьвертуьни. Туь э худойтуь
шуькуьр сох, туьре гъеле согъ гъишди. Небуге э у гІуьлом
рафде воисде туьре.

Моглохо. Гъечи и гуж ишмуре вегуърдеинжон, э у
глубом бураймгьо хуби. Э беде руз гъишдит имуре, езугъа
бирорлеймере куышдит, бирэхъмгьо.

Туф-хэйф шенде.

Раби-ШуьгІми. Ки? Иму? Иму, гъэлифогьо! гъи?
э-э-эй, гъэлифогьо, рошогІгьо!

Зерени десдечуре э хори. Хьуьрш сохдени э сер зенгьо.

Динор. Э духдергьо, ёвошо, э рабирифов ужире гоф
сохде гІэмел ниёво...

Сипро. Тартапил сохо у, рурапич гъеригьой!

Раби-ШуьгІми. (Десдечуре гьово гуьрде) Поит
ишму, ме э ишму хубе нун мибурмунум!

Мухойл. (Зури-зури дироморени.) Гъи э чум гуь-
гъине бебейтуь доном. Гъемей эн и коргьоре ишму овур-
дейт э сер хэлгъ.

Зенгьо гуьрденуьт гьул Мухойле, раби вирихдени посово.

Динор. Эле, туь чуь сохде геде?

Мухойл. Гъи у туь хунденигьо гъэним гердо туьре,
гІэлбуьс, Шидим!

Раби-ШуьгІми. (Э вирихдеки) поит ишму, пой-
бирэхъ-негьо!

Динор. Э геде, туь чуь сохди? Э руй раби гъечу ми-
пою одоми.

Сипро. Дерд э руй поисдеш небу, оммо мурав имо-
гьой хунелегьоймуре эз мунде жигеш мачаруну...

Мазалту. Бййт, кешит э хунеле нуьшим, туь, Му-
хойл, зубош вирих, миёвт муьгуьруьт туьре.

Мухойл. Ишму эз ме дуьл посо мебошит, мере жиге
гъисди...

Дарафденуьт э хунегьо. Мухойлиш рафдени эри пэхьнуь бире.

Моглохо. (Э хуне гирисдени)

Бере хуно руз недице,

Езугъ муьрде бирорлейме

Муьрс хурде, муьрс верэхшире

Езугъ муьрде бирорлейме,

Вooooooooййййййй...

Туь мере согъ гъише, эйчуь муьрди,

Э гІэзизе Шемейлейлейме.

Эз куче оморени сес хээрйгъо, гуниле шендегъо. Оморени Исхьогъи а салдатгъой деникиновоз. Зенгъо ведироморенуът, сифотгъошуре гъэрмэгъ кешире, сергъошуре куфде.

Исхьогъи. Э-э-эй, гъэнжугъгъо! Салдатгъо, гирит угъоре!

Зенгъо (видовусде) Эй-хээрй, эй--хээрй, куыш-дуътгъо.

Исхьогъи. Гирит угъоре, гирит гъэнжугъгъоре.

Зенгъо. Гъей вой, куышдуът о!

Исхьогъи. (э зереки, куфдеки) Ме э ишму мубур-мунум чуътам нун хогъитге. Ишму шуьвергъошмуре хуно большевикит?

Додорени.

Гирит эришму, берит эришму!

Моґлохо э вепичиреки гӀанж гуьрдени дес е салдате.

Саалдат. Оммон, Сволочь.!

Исхьогъи куьнд бире вогъундени бейбуте эз синей Моґлохо.

Моґлохо. О-о-о-о-о, Муьрдуьм... Э-э-э й й й бирор-лейме, Шемейлейме...

Зенгъо. Гъейвой, куышдуът фэгъире, гъейвой куыш-дуът.

Вонсдени ишуре куьнд биьвт.

Исхьогъи. (Гъирмож зере) Куьнд меьйт, куьнд меьйт. Муькуьшуьм гъемешмуре.

Зенгъо. Рэхъм беритгъо, езугъ биьвгуо.

Исхьогъи. (эз салдатгъо) Вечинит чигъоре, вечинит парталгъоре, зубошит!

Сер гуьрдени талаш.

Зенгъо. (видовусде э посой салдатгъо э хунегъо) Гъей вой, чилегъоре меберито, гӀаилгъо бирэхънеио!..

Ведировуьнденуът симоворгъо, парталгъо, килэхъгъо.

Мазаалту. У симоворле эи кеси. Уллере семе меберит о...

Исхьогъи. ЛӀгӀашмуре гирит. Э худо шуькуьр сохит гъеле ишмуре не куышдейм.

Рафденуът.

Сипро. Худо куышо ишмуре э гысди кесовоз!..
Мазалту. (Э лой моҗлохо) Езугъле бирор э хэгье-
ровоз э зир шимшил бирэхъме залум муърдит!

Кура биренуыт э сер Моҗлохо.

Сипро. Э сер бебе, э сер бирор
езугъ муърде езугъэ хэгьер
в о о о о о о о о й й й й й й

Зенгъо гирисденуыт. Велеберденуыт Моҗлохоре. Рэхьил э гъултугъио
бухчей чигъо дери ведироморени эз хуне, воисдени юре гирору бу-
рав. Вохурдени э ю Хьэим.

Хьэим. Рэхьил, э же рафде туь?

Рэхьил. Эдеме э хуней холейгъойму рафде.

Хьэим. У э гъултугътуь деригъо чуйни?

Рэхьил. Парталлегъоймени.

Воисдени юре гирору бирав.

Хьэим. (гъулюре гуърде) пой, мере э туьровоз гофи.
Бебешму э туьровоз гоф чи сохди?

Рэхьил. Э меревоз бебейму гоф чи не сохди, хьэрзо-
ди мере!

Хьэим. Чуйтам? Туь одохлуймени...

Рэхьил. (дес хуышдере кешире) Момунош туь те
умогъой!

Хьэим. Чуйтам? Гъэйсәҗәт туьре синле герме мисо-
хум-о. Туь одохлуймени...

Гъәл гуърдени Рэхьиле. Вепичиренуыт.

Рэхьил. Хьэрзо сох мере, куксег!

Хьэим. Муькуышуьм туьре!..

Эз посо оморени Мухойл. Ведешендени хәнжеле, зерени венгестени

Рэхьил. Мухойл, худо рази гердо эз туь. Дие вирих!

Мухойл. Ме эдеме вирихде э лой партизангъо. Хьэр-
мэхъгъойму гъеме уножой. Федориш рафди.

Рэхьил. Дие туыш бура!

Мухойл. Дениш те иму оmore.

Эй зуригъо мийьм...

Гъәл гуърде, моч сохдени Рэхьиле рафдени.

Рэхьил. Шор биёвошит.

Перде.

ЧОРИМУЫН ДЕЙСТВИЕ

Шохьонгуми, эдее торик бире. Партизангьо кура бирет э гIэрей дув догъи э куындигъой шегьер. Федор не бирор нуышдет э сер сэнгъ, эдете карте фегъм сохденуыт. ГIэли нуышди э ён пулемет. Шолум эдее туьфенге темиз сохде. Мухоилад поисди э ён Бироригъо гъэреул, эдее э сер догъ гешде. Перде вокурде оморени э сес мэгIни хундей партизангьоровоз.

Гъемееки. Очмиш бошит эй рузгъо,
Шевгъ ди гуьзеле гъово,
Биё шор сох имуре
Васал эн шорэ рузгъо.

Хунит, гердит э гьерло,
Эй, гуьзеле буьлбуьлгъо,
Суьрхэ хуно товуш дит
Э сер догъгъо суьмбуьлгъо.

Тик бошуьтгу кемергъо,
Эн аслане ранжбергъо,
Ини эдей оmore
Гуьлуьшонлуье рузгъо.

Хунит, гердит э гьер ло,
Эй, гуьзеле буьлбуьлгъо,
Суьрхэ хуно товуш дит,
Э сер догъгъо суьмбуьлгъо.

(пауза)

ГIэли. Хьовиргъо, имогъой ме зенуьм эришму сазме-
ре, ишму вежегъит.

Шолум. Зе, зе, ГIэли, вежегъим.

ГIэли. Эжи, сазме эжи?

Мухоилад дорени сазе.

Мухоилад. Ги, зе эрме «Узун дере»

ГIэли. Эде, у гъовой келе мердини.

Мухоилад. Гъовой келе мердиш гъисдиге, хубе гъовой,
зе!

ГIэли зерени саз, партизангъо зеренуьт чек, Мухоилад вежегъисдени.

Шолум. Ешше, ешше, Мухоилад!

Ехэйли вежегъисде бэгъдо, ведироморени Мухоилад.

Бирор. Ой согъ боши, Мухоилад.

Федор. Согъ боши, согъ боши.

Шолум. Зенит эриме «Лезгинка»

ГІэли. «Лезгинка?» Э сер чумгьойме. Вежегь! (ГІэли зерени «Лезгинка»)

ГІали. (Э саз зереки) гьесс-ссо, гьесе-ссо...

Е хэйли вежегьисде бэгъдо ведироморени Шолум.

Гьемееки. Эй, согъ боши!

Дироморени Аслан.

Гьемееки. О-о-о, Аслан, Аслан вежегьуьгу.

Аслан. Ме вежегьуьм? Э сер чумгьойме, зенит!..

Зеренуьт. Вежегьисдени Аслан. Гьемееки зеренуьт чек.

Шолум. Ешше, еше Аслан!

Е хэйли вежегьисде бэгъдо, вадарафдени Аслан.

Гьемееки. Ой согъ боши, Аслан! Согъбоши!

ГІэли. Мере, хьовиргьо, е текелифини

Гьемееки дениширенуьт.

Аслан. Чув текелифи, хьовир ГІэли?

ГІэли. Федор, бирор иму вежегьуьгу!

Гьемееки. Федор, Федор вежегьуьгу!

Федор. (Э пой вэхуьшде) Хьовиргьо, эхи ме ние дануьсденуьм вежеисде...

Гьемееки. Дануьсдере хуно мивежегьи, хосденим туь вежегьи.

Зеренуьт, Федор вежегьисдени.

Мухойл. Гьеле ние дануьсденигьо Федори ижире рач вежегьисденигьо-эй (варасдени вежегьисдере).

Гьемееки. Ой согъбоши, Федор.

Пауза.

Бирор. (Энгуьшде э сер карта воноре) Федор, гьечи нисди? Эз ило, эз лой Петровский-Порт э кумекиму эдее оmore Красная Армия!

Федор. Дузи.

Бирор. Рэхьберчигьой э кумекиму оморенигьо армия гьисди хьовиргьо Орджоникидзе ве Киров.

Федор. Дузи.

Гьемееки. Орджоникидзе

Киров?

Орджоникидзе?

Бирор. Эри, эри, хьовир Орджоникидзе, хьовир Киров. Угьо эдете фирсоре эриму кумек.

Федор. (эз куьф ведешенде бурмундени сиротгьой Орджоникидзе ве Кирова) Ини сиротгьой хьовиргьойму Орджоникидзе ве Киров. Винишит!

ГІэли. Гьери, гьери? (дирени)

Э жун ишму и темиз э гуьржи ухшеш зере!

Федор. Правильно, гьисдиш гуьржини.

Песде десе э сер карта воноре.

Ини, эз илошки миёвт хьовиргьойму партизангьо. Инжо иму дерим. Дие деникинцигьоре рэхь не мунди эри вирихде.

Бирор. Угьо вирихдуйтге мидануйт вирихде энжэгь э параходовоз, эз дерьёгь.

Аслан. Э-э-эгь, хьовиргьо! гьейсэгІэт имуре мибисдоге е дуьваздегь дуймеи туп, иму угьоре лов тум мисохдим э параходгьошуровоз. Гье эз сер эн и догь хьэрзо мисохдим снарядгьоре, песде вирихуйтгу угьо э же вирихденуйтге.

Федор гешдени иловлере.

Бирор. Эри, хьовиргьо. Эгер эзило дерьёгь nibисдоге, иму угьоре гьурзуме хуно муьгурдим. Эз гьеме ло мадабуририм.

Федор. Хьовиргьо, угьо гьурзуме хуно э тур иму гуьрде миёвт. Иму э у кор имидим. Оммо фикир ишму э и кориш бошгу. Денишит (бирмундени э карте, гьемееки дениширенуйт) э инжо, э и дигьгьо маллагьо не бекгьо эдете ежирейге гьэриш сохденуйт коре.

Пауза.

Аслан. (э гешдеки.) Э-э-эгь! НэгІлетлуйе Маллагьо, беггьо! Сэхд поисдет пушой ношумо доре. Ние воисде ишуре ношумо доре.

Бирор. Инжо маллагьо, инжо рабигьо, чорт его знает! у-у-уф! У национальный комитет эдей фурухде гье-

мей хэлгээ э Деникин. Гычиш нибу хьовиргьо, э пушо дегьо эн имуни!..

Пауза. Федор гешдени иловлере. Дениширени э дур.

Федор. Хьовир Аслан, э ило биё гьери. Виниш, одо-мигьо оморере хунои. Уни гиросдуйт рэхьэ...

ГІэли. Э жун ишму, гьемей эн угьоре мегезе хуно хьэл мисохум.

Куьнд бирени ГІэли эз пулемет.

Шолум. (туьфенге гьово гуьрде) ЛәгІэй дедеун эн угьоре, дедит, ГІэли гьуьл деди пулемете.

Аслан. Хьовир ГІэли, нуьш э жигейтуь, гуш вени командаймере. Туьш, Шолум, э жигейтуь нуьш, гьергой командир бисдори туь командовать мисохи.

Бирор. Торики, дире нисе бире.

Шолум. (хьэрой дешенде) Эйчуь нуьшим поим иму эй?! Дуьшмегьо эдете шишире оморе. Имуре э гьовои э дес доронит?! (Шендени хуьшдере э сер пулемет) гьи-ләгІэй дедеун эн угьоре..... Гьемере муькуьшуьм!

Бирор гуьрдени гьуьл Шолуме.

Бирор. Ш-ш-ш-ш —..., сабур сох, э жигейтуь нуьш!

Гьемески кура биренуьт э ён пулемет.

Аслан. Хьовиргьо, нуьшит э жигегьошму, туьнд мебошит! Шолум, веги э хуьшдеровоз эз у гІәилгьо дуь одоми, бура э разведка. Виниш чуьниге. Ужире кор бисдоге э сигналовоз мәгІлуьм мисохи э иму.

Шолум. Э сер чумгьойме!

Воисдени юре бурав.

Федор. Пой, мара. Ме эдеме рафде. Ме мурам.

Аслан. Туь эй чуь хьовир, Федор?

Федор. Ихтиер ди мере бурам!

Бирор. Федор... Федор...

Федор. Ишму эз ме дуьлпосо мебошит, ме э хуьш-деревоз эз у хьовиргьо мегуьруьм мурам.

Аслан. (э гырогъ рафде) Э-эй, Сенд, Келебебе бур-
райт э хьовир Федоровоз.

Мухоил. Меш бурам?

Аслан. Весси се одоми.

Федор рафдени. Аслан не Бирориш вадарафдени эз посою.

Шолум. (э гырогъ поисде) Негышд мере рафде.
ГІәмелдани. Кор четин эдей гиросде... (гешдени)•

Мухоил дегешдени э сер савзегей. ГІәли вегуьрдени э дес сазе.

Мухоил. (Эри хуьшде гоф сохде) Шовуш гене Рэ-
хыле хов дирем. Ейлугъ хуьшдере симишке пур сохде,
гуьле-гуьле булиши мигІидире вокурде нуьшдебу э сер
тукнейго эдебу симишке хурде... Кунд бисдорум э кию,
эдебуьруьм десюре гуьрде, сес туьфенг мере хэбер сохд.
Э-эххх!

ГІәли. (Сазе зере хундени мэІни) Евошлей-евош-
лей.

Э гІәрей гьеме духдери,
Туь лап рачи, алагуьзлуь
Туь не бире дуьлме гурун,
Мубу гьечи, алагуьзлуь.

Эйтуь гьурбу ширин жунме,
Энтуьнуьм ме, алагуьзлуь,
Гьуьдуьшбендуй эн туь нен ме,
Зу биё бу, алагуьзлуь.

Гьисметме не бисдориге,
Нун ни хурум алагуьзлуь,
Туь эн ме не бисдориге,
Ме нихәндуьм, алагуьзлуь.

Олхоин бош, туь бура хис,
Фикир мекеш, алагуьзлуь,
Данки э сер синейме гьисд,
Эйтуь дуь сиб, алагуьзлуь.

Мухоил хуб гушдошде э мэІни

Э меревоз туь разини,
Раче пойго, алагуьзлуь,
Эри хурде темәхьмени,
Е дуь емуьш алагуьзлуь.

Туй гүфдиренигъо гофгъо,
Гӕмел ниӕв, алагуӕзлуъ,
Э богӕме емуышгъо,
Не расирет, алагуӕзлуъ.

Мухойл куынд бире, гӕл гуырдени Гӕлире

Мухойл. Гӕли, бирор. И чуй раче мӕгӕнини. И мӕгӕни цуылмере мугуиге гӕнж гуырд. И мӕгӕнире коми ошугъ гүфдире?

Гӕли. Гуш вени е бендигереш, дан коми ошугъ гүфдириге.

Хундени.

Эн Стал Сулейман гӕчени,
Эй екиш мобугу зебуни,
Дур ние бу гӕич эзини,
Духдер хуысуыр, алагуӕзлуъ.

Мухойл. Стал Сулейман, эжеи у, ме моч сохум эзу эгъуылменде пушони сер эн у, эзу ширине гофгъо хӕрзо сохденигъо ловгъой эн.

Гӕли. У гъони э дигъи. Имуре хуно етим келе бире одомини, эгъуылменде мерди. Оммо ковхогъо, маллагъо, келе гуж эдете сохде э у.

Дироморенуыт Аслан не Бирор

Аслан. Мӕгӕни хунденбиригъо туй бири, Гӕли?
Гӕли. Эри, ме буъруым.

Аслан. Раче сес вери туыре.

Гӕли. Бигъил егиле метлеб иму эжиге биӕв. Егъин артист мибошум. Ебо мурам мухунум.

Гӕрӕул. Э-э-эй, кини у? Десгъоре тик гирит! Ми-
зенуым.

Шолум туйфенге гъово гуырде, видовусдени.

Федор. Имуним, Федоригъоим.

Асланигъо видовусденуыт э пушорӕху. Оморенуыт Федоригъо э ишуровоз се-чор одомигеш.

Федор. Игъо Хъовиргъоймунуыт. Эзуло вирихде э лойму оморогоргъоют. Шинок бошит.

Аслан. Амбар хуб, хош оморит!

Гьемееки гуьрднуьт десгьой екире, гьэл дешенденуьт э герден еки.
Шори сохденуьт.

Хьизгъийё. (Эз оморогоргьо) Иму эз гуьгьином э генгидим оморере хуно бисдорим э кишму оморимки. Иму чуй мазолуьгьоим э кишму гьисмет бисдорим.

Аслан. Амбар хуб сохдейт оmore, угьонигеш ишмуре хуно миёсд вирихде оmore.

Ггэли. Э ггэрешму э хьисоб пулеметчигьош дери, гьи?

Хьизгъийё. Эри, иники Нэхьум. Э мировой довгго пулеметчик бири.

Ггэли. Хьэрмэхь бири мере!..

Бирор. Хьовиргьо, унжо гьисдуьтгьо салдатгьой Деникина чуй дуьли?

Хьизгъийё. Гьемме визори. И кипеёгълие Деникин генерал падшогь нисди бегем? Хунхур фэхьле нисди бегем и кипеёгълие Деникин?

Аслан. Дузи, дузи — хьовир...

Бирор. Биней гьувот ишу э же дери гьони?

Хьизгъийё. Биней гьувот энугьо гьони э есийви, гьейсэггэт суьфде э сер есийв шишире рафде воисде. Э унжо угьоре суьсд сохде, песде э шегьер дарафде воисде...

Шолум. (Э гьирогь гешде) У-у-уфф... э дес дорут гьемере. Е кор сохде воисде.

Бирор. Эз лой дерьёгь гьувот эн угьо зийд бирени небуге нэгг?

Хьизгъийё. Туь чуй гуфдире? Угьоре гьони гуьрденигьо национальный комитети. Небуге угьо эз гьерло буррают. Национальный комитет эдее гуж сохде э хэлгь.

Гьэреул. Э-э-э-э —, кини у? Зеруьм гу киниге... Десе гьово ги...

Шолум видовусдени э сер пулемет.

Шолум. Эжи? Зенит, зенит небуге хунейму эдее вачаруьсде... зенит!

Аслан. (Гуьрдени гьулюре.) Шолум, приказ доренуьм. Вэхь! Нуьш унжо!

Е одоми десе гьово гуьрде диловундени пакет

Оморигьо одоми Федор кини?

Федор. Менуым.

Дорени пакете, векендени, хундени, шори сохдени Федор.

Федор. Эз отряд Вартани...

Аслан, Федор, Бирор э гырогъ поисде хунденуыт когыозе.

Аслан. Мухойл, э Рамазан гу глэсбмере егыерлемиш соху эрз Федор, туыш Рамазаниш бурайт э Федоровоз.

Мухойл. Бош уьсде?!

Рафденуыт Федор, Мухойл, Рамазан оморигъ одомиш. Пауза. Бирор не Аслан нуышденуыт э сер сентъ. Гэли ёвош-ёвош зерени саз.

Шолум. (Э Аслан денишире) Хьовир командир, иму э ки дениширейм поисде. Иму эйчуь шишире нисе рафденим? Ишму чуь сохденит эй? хэлгъэ эз мунде жигеш куышуь Деникин? Ишмуре воисдени гьеме муьруь? Биейт шишим бурайм!

Бирор э тигъэтовоз дениширени э Шолум.

Аслан. Э-э-э-эй, Шолум, э туь гье ужире хосиетле-гъо дери. Эй шишим, эй видовим, эй зеним, эй вачаруним.

Шолум. Ме вачарунум не гуфдурум.

Аслан. Эже шишире рафде туь? Э кировоз, гьи? Э чуьровоз шишире рафде туь? Бигыл кура бошут хьовиргъо, план ним эриму, гоф сохим, Хьофд гиле пеймуним, егиле бурим. Варасири?

Шолум. Варасире-варасуьрум. (пауза) Э-эгъ, мере гьечу хьэз нисе оmore. ДовгIон биёт довгIо сохим. Нэнге чуьни? Нуышдейм поисде, оммо Деникин унжо...

Бирор. Туьнде одомини туь, хьовир Шолум, э гуфди-рейтуьровоз иму кор сохдимге и гысдигъо одомигъойимуре-ш биё пуч сохим. Хун одомире тигъи сохде зарифет нисди. Имишев эриму кумек миёв. Е эз лой партизангъой догъ, е эз лой Красная Армия. Туь, Шолум, метерс. Деникин-дигъо эз дес иму эжой вирихде нидануыт. Етике са-буьр сохде гереки...

Аслан. (Нуышдени э сер сентъ. Десе э пушони воно-ре, евош гоф сохдени). Егиле эз Красная Армия кумек миёмоге. Э-э-эгъ, е тупле мибисдоге имуре...(вэхуышдени э пой.) Имбуруз-сэбэхь шегъере мегирим. Оммо мере воис-дени угъо вирихде недануыт. Угъоре зинде-зинде гуьрде воисде. Гуш венит: Иму гьечу биё сохим, ки не э шегъер,

не э могълугъ едоне зарали нарасуь. Оммо дуьшмереш зинде-зинде гирим... Варасири, Шолум?

Десе вонорени э душ Шолум. Песде чаруьсдени э лой хьэрмэхь-гьойге

Эй, хьовиргьо! егиле хилос сохимге косибе хэлгъэ эз дес эну хунхургьо. Езугъи э косибе хэлгъ.

Ченд садсалигьо э зир муьрс Гоширгьо, беггьо, хонгьо дебирет. Генеш и хунхуре генерал Деникине воисдени эзир муьрс дегъилуь хэлгъэ...

Гоширгьой милети, рабигьо, маллагьо э гъули поисдет эри генерал Деникин. Ижиреи хьол, хьовир Шолум.

Десе вонорени гене э душ Шолум.

Дануьсди?

Шолум. Угьо гъеме гъечуни-о, оммо ишму герек гъисдигьоре хуно шишире ние рафденит.

Бирор. Герек гъисдигьоре хуно шишире ние рафденит? Шолум, гу вуьнуьм, метлебиму чуйни?

Шолум. Метлеб иму? Деникине пиш сохде, шегьере вегуьрде...

Аслан. Песде?

Шолум. Песде-песде. Мегирим шегьере дие...

Бирор. Деникинцигьоре не Деникине иму дая хуно пиш мисохим. Шегьереш мегирим. Метлеб иму гъисди азади овурде эри фэхьлегьо ве ранжбергьо, эри жофокешгьо. Метлеб иму гъисди социализм вокурде.

Шолум. Социализм? (пауза)

Социализма чуйтам?

Аслан. Мухуни книгьой Карла Маркса ве эн хьовир Ленина, песде мидани.

Шолум. (Э руьхшендировоз) Туь эхьисобовоз амбар хундей...

Аслан. Хундем не хундем, ме дануьсденуьм. Шиновусдем эз хундегоргьо. Метлеб иму гъисди азади овурде эри гъеме жофокеше хэлгъ. Вокурде ужире дуьнийгъ, кейки хэлгъ гиснеи не бирэхьнеи невуьнуь, (пауза) гьер одоми кор соху, зигъуь юре воисдере хуно. Гъемише суйрой, дануьсди?

Шолум. Ние дануьсденуьмге, мидануьм.

Аслан. Туь пой ебо. Иму тур-темиз сохим дуьшменгьоймуре, дуьшменгьой жофокешгьоре.

Мокуним курсгьо. Гьемееки мухуним. Мухуним Шолум.
(десе вонорени э душ Шолум) туш мухуни, меш мухунум,
гьемееки мухуним. Кориш мисохим. Хундеш мухуним,
гьич фикир мекеш.

Гъэрэул. Хьовир командир, эйло биёт!

Аслан не бирор видовусденуьт.

Аслан. Федоригьои, гьери виниш, Бирор.

Вадарафденуьт.

Шолум. (эгьирогъ гешде) Ме чуй сохум? Тэхьноюм...
(песде келе-келе руй бире э лой Гэли) Хьовир, Гэли,
игьо эки дениширет эй. Игьо гьеме коргьоймуре мизенуьт
мачарунут-о.

ГГэли. Уре командир мидануь.

Шолум десгьоре жумундени, вогошдени посово.

Гъэрэул. Гэли, виниш Вартанигьо омор.

Дироморенуьт Аслан, Бирор, Федор, Вартан, Мухоил дуй-се
одомигеш.

Аслан. Ишму хош оморит, бироргьойму, ГГэззигьой-
му, (гээл гуьрденуьт гьемееки екире, моч сохденуьт).

Аслан. Мухоил, туь бура унжо эки ГГэилгьо.

Вартан. Гьони имуш унжо мурайм...

Федор. Дие кешит унжо нуьшим.

Аслан. (эз гъэрэул). Хуб чумачару сох иловлере!

Гъэрэул. Э сер чумгьойме! (вадарафденуьт).

ГГэли. Меш биём эри саз зере?

Аслан. Биё (рафдени, оморени сес зере вежегьисде).

Шолум гешдени иловлере, думит сохдени.

Шолум. Чуй сохум?... (пауза) Бурам, нарам? раф-
дуьмгеш эхирме мубу эри дес тигьи оморей. (пауза) НэгГ,
ме гьечи нарам. Ме мидануьм чуйтам бурамге.

Гъэрэул. Э-э-эй, хьовир командир инжо биёт, ви-
нишит ки омореге!..

Видовусденуьт оморенуьт Асланигьо. Варафденуьт э келлей догъ.

Федор. Эн имуни, хьовиргьо!

Аслан. Кешит э пушо рэхьу!.. (видовусденуьт)

Шолум. (э гъирогъ) Коргъо эдей гурун бире... (эз
буру оморени сес мэҕни хунде)

Тиж бошит, тиж бошит шыкыгъо
Венжинит, венжинит дуьшмере,
Шор бошут, хъэз сохут косибгъо,
Эз гъуьлом нисд сохде тенгире.

Игидгьо, нисд сохит буржуе,
Э зир муьрс не дегьилуь косибе,
Нисд бошгу эз гуьлом гиснеи,
Терг бошгу эз гуьлом тешнеи.

Тик бошит гӀалемгъой гъирмизи,
Шор бошит косибе могълугъгъо,
Согъ гердо лешгер эн гъирмизи,
Партия юре гуьрд сохдигъо.

Куьнд бирени Красная Армия. Э пушо дироморени командир Максимов э посо Федор, Аслан, Бирор, Вартан ве угьониге.

Аслан. Зигьо Красная Армия, уррааа!!!
Гьемееки. Ураааа!!!

Эз лой шегьер оморени сес тупгьо, пулеметгьо шенде.

Федор. Хьовир командир, ихдиёр дит эри гуфдире эз нуминей эеки гуьрд бире интернациональный батальон партизангьо, ки иму гьемееки диомореним гуфдире э жергей Рабоче-Крестьянская Красная Армия. Дуьшме сес имуре шиновусде, гIэтош вокурди э сер иму. Зубош, хьовир командир, команда ди...

Максимов. Шиновит командай мере, пушово!

Рафденуыт десде-десе пушово. Оморени сес гуниле шендегъо, пу-
леметгъо, тупгъо. Бирор варафдени э сер догъ. Шолум поисдени э
посо. Ээ посо гъалеж гуырде, зерени бироре, вирихдени. Бироре э
офдорекни, гъэл гуырденуыт. Аслан не Федор.

Бирор. (Э офдореки) О-о-о-о-оххх!

Ф е д о р. Бирор, Бирор...

Бирор. Хьовиргьо, эз рухь ме офдонит. Берит гъов-
хо те эхир э душмегьорево. Нисд сохит, куьшит у мурда-
ле хунхуре буржуйгьоре. Вокунит шоре зиндегунн эри
жофокешгьо. Федор... Аслан... э лой глэилгьойму вохурит...
Сэхьиб бошит эри глэилгьойме... (Муьрдени)

Аслан не Федор вегуьрденыт килэхьгоре. Эз дур оморени сес гуни-
лего.

Аслан. Муьрд гIэзизе Бирор, туьре ведешенд эз
гIэрейму гунилей нэгIлетлуье дуьшмего. Метлебгьойтуь-
ре иму э жиге миёрим, гIэзизе Бирор...

Федор. Динж бош э жигейтуь гIэзизе Бирор. Туь
жун туьре суьпермиш сохдей эри азади, эри товуши, Ини,
эдее очмиш бире чуьшмей тозе рузго, тозе девр, биёругьо
шоре, мозоллуье зиндегуни эри хэлгь иму. Дан ки, Бирор,
туь гьич фурмуш нибоши эз ёр иму. Динжбош, гIэзизе
Бирор. (Ведеберденуьт)

Сес гунилего бирени бежид. Веди бирени Максимов.

Максимов. Хьовирго, пушово!

Перде

ПЕНЖИМУЬН ПЕРДЕ

Пушой себэхьи. Шегьери. Кабинет Герц гьисдигьо кучеи. Э куче
поисдет Ибраим-Бек не Оля (зен Герц)

Ибраим-Бек. Ш-ш-ш, евош гоф сохит. Шуьвертуь
мишинову.

Оля. Чуь сохум эри шуьвер. Шуьвер бире, чуь шуь-
верieti сохди эрime. Руз э сер сифройме ние нуьшде, шев
э хьэловме ние дегешде, егиле э мигьровунировоз сермере
тимор ние сохде, дуьл мере гьич шор ние сохде.

Ибраим-Бек. (хуьшдере гьэд сохде) У занятый одо-
мини.

Оля. Имишев эз сер шевевоз дениширем поисде э ю.
Себэхьиш эдее бире. Э хуне не омори. Дуьлме пара бири
имишев э тэхьнои. Гене амбар хуб бисдо ишму оморит э
киме екем дуьлмере воровундит.

Ибраим-Бек. Значит, ишму эз ме разинит ки.

Оля. Конечно!.. (дес хуьшдереи пушово гуьрдени.
Ибрагьим-Бек дес юре гуьрде, гьуз бире, моч сохдени)

Оля. Имогьой большевикго шегьере вегуьрдуйтге,
иму эз инжо рафдимге, ме ишмуреи дие дире нидануьм...

Ибраим-Бек. О-о-о-о-о, у кор нибу. Шегьер э дес
иму мидомуну. Иму эз еки е вэхдиш дур нибошим.

Оля куьнд овурдени хуьшдере э ен Ибраим-Бек. Ибраим-Бек серю-
ре тимор сохдени. Гьэл гуьрдени, моч сохдени.

Раби-ШуьгІми. (дироморе дире игьоре) Ме чуй диренуьм, и хови небуге... (десе вонорени э сифет) Ше-мэгІ исроил эдуйной илуьгьину, эдуйной ихьод... (гене де-ниширени) НэгІ и хов нисди. Э жун бебейме эз иму Ибраим-Бек эгъуьлменд ведоромори. Ненге мере хуно мубу.

О л я. (Рабире дире) Ой-ой, сердце дорд до э жи у? Эжи шуьверме.

Раби-ШуьгІми. Эй шуьвере гешде оморей, бикей ме? Бегем шуьвертуь э хуне не оморобу?

О л я. НэгІ, НэгІ. Ме эдеме уре гешде.

Раби-ШуьгІми. Туь уре гешде, у туьре эдее гешде. И гІәлемете кори.

О л я. Чуй? Мере гешде? У бегем э кабинет хуьшде не дери?

Раби-ШуьгІми. У имогъой е сәгІәти эдее туьре гешде. Дуьлю дуьлпосо бире, салдат фирсори туьре, эри гешде. У гъечи дануьсдени туьре вирихундет.

О л я. Туь чуй гуфдире? О-о-о йй... (чумьоре э десе-воз пәхьнуь сохде вирихдени)

Раби-ШуьгІми. Омон, Ибраим-Бек, эсерию сенгъ меним мурайм. Кире кини. Эз туь не эзме бәгъәй екиш ние дануьсде.

Ибраим-Бек. Раби ШуьгІми, ләгІәйтуьре хуб миги-ри, дануьсдики.

Раби-ШуьгІми. Дие туь эзу кор олхоим бош әй.

Ибраим-Бек. (гәәл гуьрде рабире) Эгер дондуйтуь бураниге, әй туьш е гІәмел сохде миданим. Варасири? Гъисди гене...

Раби-ШуьгІми. Гъи туь чу гуфдире? Гъони вәхд әну коргъо нисди, гъер коре вәхдиюни...

Сес гуниәе шендегъо. Сес тупгъо, пулеметгъо.

Ибраим-Бек. Не шиновусдей, раби-ШуьгІми, леш-гер ән гъирмизигъо омори мугу әй. Эз гъеме ло вадабура оморейм мугу. Эз лой рәхъ мошин, эз лой богъгъо, эз гъеме ло гъирмизигъо оморет..

Раби-ШуьгІми. Туь чуй гуфдире? Эз лой рәхъ мо-шиниш оморет? Хунейму мачаруь ки, гъемейму биә бу-райм э дерьәгъ дараим ки!

Ибраим-Бек. Ән туь чуйни. Эй рабигъо маллагъо рәхъ гъисди. Туь э жигейтуь мумуни. ДиндогІоте гъур-лугъ сохденигъо гІоширгъо тәхьно нисд. Косибгъо амбари дине гъурлугъ сохдегоргъо. Туь мипои эри косибгъо эри

нумаз худне. Худо меёро угъо шегъере вегуърдуйтге, имуш эриму е рэхъ миофим. Э гъэд эн угъо эз одомигъоймуш дери. Эриму е чоре мисохут. Песдегъо иму гене э еки мохурим. Варасири?

Раби-ШуьгІми. Ме хэрле нисдуймки эри не вара-сире. Борух гъешим имогъой ме келе мердуйм, раби, доен эн дигъ жэгІметуйм... (гене оморени сес гуниле шенде. куьнд бирени Герц не Сиюни).

Герц. Ишму инжо эйчуь поисдейт?!

Ибраим-Бек. Господин Герц, оморейм э китуь эри меслэхъэт сохде. Е кор, е чоре, е рэхъ офде гереки.

Раби-ШуьгІми. Эз гъеме ло худосуьзгъо эдете ши-шире оmore. И худоре чуь бири эй? И худо эжеи, ме мэхъ-тел бирем мунде.

Герц. Те песини гъувотгъо женг гуьрде воисде. Эриму гъейсэгІэт э параходгъоревоз биё кумек биёв.

Гене оморени келе сесгъой гуниле, туп, пулемет. Герцигъо дарафде-нуьт э кабинет, пенжерегъоре вокурденуьт. Сес сохдени телефон. Себэхъ очмиш бирени.

Герц. (Э телефон) Красныйгъо шиширенуьт оmore? Ишмуш шишит бурайт!

Раби-ШуьгІми. Хуне хэребини.

Герц. (келе-келе) Э-э-эх, национальный комитет. Ме-ре э ишму имид бу, эжи кумекишму?! Ижире кумеки сох-денит ишму э ватан? Национальный комитет!.. туь, Ибраим-Бек. Туьш келегеди амбар сохденбири эжи?! Эжи гъинортуь!

Ибраим-бек. Господин, Герц, гъеле иму утузмиш не-бирейм.

Герц. Иму гъумор ние возиреним!

Сиюни. Господин Герц, национальный комитет эз ю voromорере, гъемей гъувот хуьшдере менуь, гъемере моби-лизовать мисоху. Нигъилим иму большевикгъоре власть вегуьрде. Туь олхогъим бош, господин Герц...

Герц. Чуь? Ме олхогъим бошум? Ха-ха-ха... Ме олхогъим бошум? Большевикгъо эдете шишире оmore, ме гъеле олхогъим бошум? Шиновит: гъеме корсохгъой на-циональный комитет бие туьфенге вегуьруьт вадаравт э фронт. Бирори, хэгъери гъирогъ мунугу. Туьш шинов, Ибраим-Бек! Гъеме э хуне деригъо мердгъоре эз жогъил те пир, гъемере э довгІо ведефирсоре воисде... Шиновус-дит ми?

Сиюни. Хуб...

Ибраим-бек. Амбар хуб...

Раби-ШуьгIми. Гьос-по-дин, Герц, меш гене э лой хунегьо мэхьэлогьо черх мухурум. Еки-екире медировунум. Пэхьнуь бирогоргьоре миофим. Гьемере муьфуьрсим э довгIо. (телефон сес сохдени, Герц вегуьрдеин трубкаре).

Герц. (келе-келе) Да, менуьм. Герци, чуй?.. Большевикгьо?.. Крансая Армия?.. Чуьтар? шишири оmore? Эз же? Эз лой догъ? Эз рэхь мошиниш... гьери... кумек?.. Кумек нисди... гьони эз хунегьо эдейме вечире одомигьо... Сэхд поит э жигегьошму. Мегьилит дироморе!.. Дануьсди?..

Эз куче оморени сес гуниле шенде.

Герц. Гьери кешит! (ведироморенуьт э куче).

Оморени Шолум шуш нефес гуьрде.

Герц. Шолум? И чуй кори? Гьи?

Шолум. Огьойме, Герц, ихдилот четини. Гьувот эн угьо гужлуьни. Гьеммей хэлгъ, гьеме могьлугъ э посой большевикгьои...

Герц. Уре дануьсдуьм, туь чуй сохдей?

Шолум. Ме тэхьно буьруьм. Мере поддержать сох-дегор небу.

Герц. Зу бош гу, эхир гофе!..

Шолум. Чуьтариш бисдоге екишуре зеруьм.

Герц. Коминире зерей?

Шолум. Бироре. Федор не Аслане зере не дануьсдуьм.

Сиюни. Туь не дануьсдиге, ме мизенуьм.

Герц. Туь Бироре зерейре угьо дануьсдуьт небуге нэгI?

Шолум. НэгI, огьойме.

Герц. Гьечу буге туь бура гене э гIэрей эн угьо, эз дестуь вороморере сох. Эгер угьо шегьере вегуьрдуйтге, пой э гьэриш ишу. Иму гьеле э еки мохурим. (Шолум рафдени).

оморени сес гунилегьо, тупгьо, хьэройгьо, сес урррааа...

Герц. Сэхд поит э жигегьошму. Э пушо офдоре-офдо-регоре зенит.

Белыйгьо э зэхьлегежэгьировоз вирихденут посово. Гцрошденуьт эз пушой Герцигьо, э лой дерьегъ, зофруво.

Раби-ШуьгІми. Бебейме вой, хунейме вачаруьсд. Вирихит. Вирихит! Э худо, туь эжеи э худо?.. хьофд те-бэгъэйтуй пара гердо, э худо, туь эжеи? Туь бегем ние дире и ихдилотгьоре, и гьозиегьоре. Э худо... вирихитгьо...

Вирихдени, раби, видовусденуьт гене белыйгьо э лой дерьёгь.

Герц. Поит! Эже вирихденит! Мизенуьм. Вогордит! Вогордит гуфдиренуьм! (сес «Ура», сес гунилегьо)
Герц. Уни эдет куьнд бире, дедит.

Шенденуьт гуниле. Э Герц гуниле расире офдорени. Сиони не Ибраим-бек вирихденуьт посово.

Максимов. (веди бире э пушо) Пушово, хьовиргьо!

Дироморени Красная Армия э «Уравоз». Дарафденуьт, гешденуьт штабе. Кими красноармейцгьо видовусденуьт пушово.

Максимов. Шиновит командаймере, дуьшмегьо эдете вирихде э параходгьоровоз, хьэрзо сохит снарядгьоре, зенит эз параходгьо!

Сесгьой туп шенде, песе Мухоил э пушо дешенде, овурдени Сиюинре.

Максимов. И кини?

Федор. И гье у хуьшдени Сиюинни.

Максимов. Мухоил, бер уре!

Сес бирени сокит. Эз хуне ведироморенуьт зенгьо, гІәилгьо, духдергьо. Сипро гешдени Бироре, Рәхьил гешдени Мухоиле.

Сипро. Бирор эжи?

Аслан. (куьнд бирени э ён Сипро) Дуьлтуь гурун ме бугу...

Сипро. Чуйтар?.. (серю гьуз бирени)

Максимов. Хьовиргьо, иму рабоче-крестьянская Красная Армия ве красни партизангьо э рәхьбери буьзурге партиай большевикгьоровоз борбод сохде деникин-цигьоре вегуьрдим шегьере хилос сохдим жофокешгьоре, шегьере эз зир гьэзоб буржуйгьо, маллагьо, рабигьо. Э женг эри азади, эри мозолуье зиндегуни жун хуьшдере гьурбу сохдет амбаре кукгьой класс фәхьлогьо.

Сипро тигьятла гуш дошде.

Шолум э гьужогь хуьшде вегуьрдени Әлике.

Максимов. Еки эз хьовиргьойму, Бирор, муьрди эз гунилей нэглете дуьшме.

Сипро гьирке сохде гирисдени. Офдорени э хори. Гьулюре гуьрде вэхуьзунденут.

Сипро. Бирор, эй Бирор. Туь эйчуь муьрди? Туьре воисденбу вини шоре мозоллуье руз. Ини оморн шоре руз. туь э жен? Эйчуь не винири туь и мозоллуье рузе? (пауза) Бирор, Совет сэхьиб мубу эри эни глэиллегьойотуь. (гешдени Элике).

Сипро. Эжи Элик? (дирени Элике э гьужогах Шолум, Куьнд бирени. Дениширени э чумгьой Шолум). Туь кини? (пауза) гьн, туь кини?

Шолум. Ме Шолумуьм...

Сипро. Туь Шолуми? (гэиле восдорени) И чумгьой-туьре ме шинохденуьм. (Куьнд буре кеширени рушгьою-ре, вкендени парике.) Туь Шелмуьни. Хьовиргьо, и Бироре эй гешде оморебу э хунейму, и гьэзэгьн... (Шелмуьре воисденбу вируьху, гуьрденуьт).

Федор. Шпион! Сволочь!

Максимов. Берит уре!

Сипро. О-о-х! Дуьлме екем сокит бисдо. И хунхур мере портох сохдебу.

Максимов. Хьовиргьо, дирит э глэреймуь чуьтам дуьшме лигьобленмиш биребуге? (оморени Мухойл)

Рэхьил. Мухойл!

Мухойл. Рэхьил!

Гьэл гуьрденуьт екире, гьемееки дениширенуьт.

Мухойл. Хьовир командир, бэхшлемиш сох эме... ме...

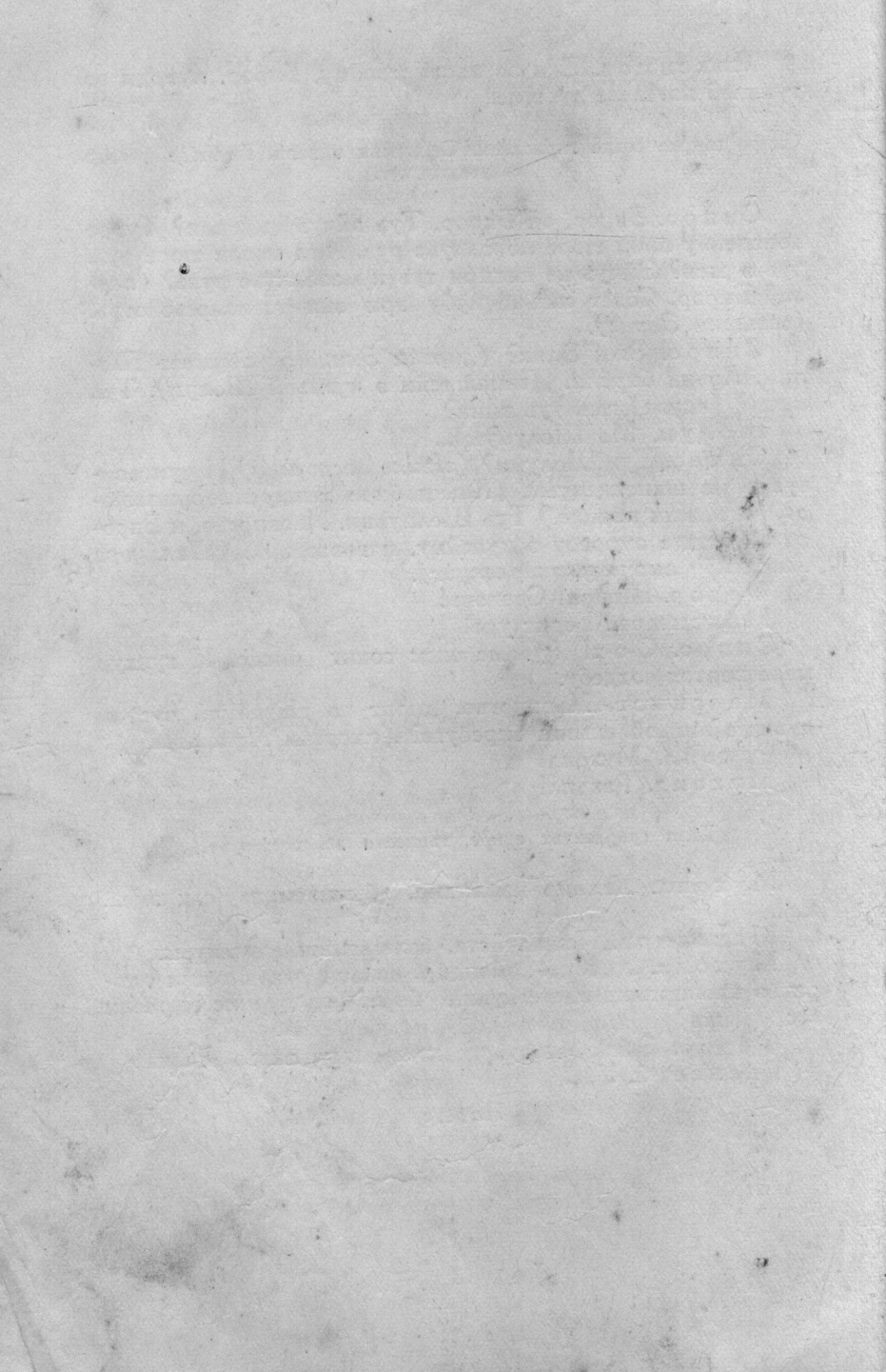
Максимов. Пожалуйста, бэхшлемиш сохденуьм.

Мухойл. Хьовир командир, эз лой рэхь мошин оморигьо хьовиргьош эдете куьнд бире! (эз дурине оморени сес музика)

Федор. Зигьо буьзуьрге хэлгь иму, зигьо Ленин!

Гьемееки. Ура!

Перде

ГЪИСМЕТ МЕРДЕ НЕМЕРД НИХУРУ

Пьеса эз 4 пердегъо, 6 картинагъо

ВОЗИ СОХДЕГОРГЪО

ГІэзиз — келе мерд, колхозник
Божи — зен ю
Рэхьмон — кук ишу
Гуьлбике — духдер ишу.
Яшка — хьовир Рэхьмон.
Хумор — одохлуй Рэхьмон.
Мелке — дедей Хуморигъо
Юсупов — корреспондент
Одигуьзел — председатель колхоз
Бебе — завхоз эн колхоз
Нэхьум — зарифотчи, пиёниске
Орлов — капитан, командир батальон.
Вера — зен ю.
Иванов — красноармеец, телефонист
Яковлев — красноармеец
Илонка — духдер хэсин э заграница
Мюллер — офицер эн фашистгъо
Сенем — дедей эн Бебейгъо
Красноармейцгъо, э плен вегуьрде оморе
немецгъо.

СУЬФДЕИ ПЕРДЕ

Хуней эн колхозник Гэзиз. Э хуне дери тозе гардироб, патефон, лампегьой электри эдей сухде. Э хори хуне келе сумох, э дивор холинчегьо.

Сер шевн. Божн эдее сер столе темиз сохде.
Эз буру оморени сес балабан зере, мэглини хунде. Божн дениширени э лой пенжере, летгьоюре сэхд сохдени, песеде гене вечирени сер столе.

Хумор. (Эз буру эдее хунде мэглини)

Бура рэхь ник шор биёвош туь ёрме,
Э туьревоз эдей рафде и дуьлме,
Эн туьни, ёр, гьемей жунме, гIуьмуьрме,
Вогорд биё, дениширем, соймиши.

(Божн рафдени э лой пенжере, дениширени эз тиракле, песеде э бел келегьэиревоз покурдени чумгьой хуьшдере. Эз хьэёт гене оморени сес мэглини хундей Хумор).

Дуьлме герми туь могорди гуьфдире,
Игид бегем эз дес дуьшме офдоре,
Э синейтуь орденгьоре воноре,
Мисей дуьлшор эки ёртуь, соймиши.

(Сес балабан)

Эйтуь Батан кумек мубу э унжо,
Пэхьнуь мобош э посогьо, э куьнжгьо,
Варас женге биё гене э инжо,
Чуме рэхуьм, дениширем, соймиши.

Божн. (Вогошдени э ен пенжере) Дедей гьурбу эй-
туь, хэлефме. Жун дедеш, ношумолеюреш мибери э хуьш-
деревоз.

ГІэзиз. (дироморени э хуне) Гене чуйни духдер гъэбиле, гъошгъобогътуь дуллуні.

Божи. Вэхуьшде ни вежегъуьмки, ме миром туьре. Э чуй гужгъо, э чуй болегъоревоз е теке куклере дошдем келе сохде. Э сой бэхдевере дедегъо имогъой мереш шори дире воисденбу, э хуне гІэруьс дировундение вэхдме бу. Оmore расире, келе бире voromope хэлеф суьрхи эдей э довгІо, э гъэд гІэтош рафде. ГІов гІэтош миёсд берде Гитлере э кук духдеревоз! гъошгъойме дуллу не бире, дуьл дедей пара не бире дие эн ки миё бу?

ГІэзиз. Чуй биё сохде биёв, кор худоини.

Божи. Худо эз келлей сер миёсд зере Гитлере э гъисдигъо кесгъоюревоз.

ГІэзиз. Хуьшдере мекуьш, духдер, эри е иму э тэхъно бире кор инсди и кор. Гъэмей гІуьлом э зир гуниле барут дери гъейсэгІэт.

Божи. Гунилее сине гердо Гитлер э кук духдер бебей хуьшдеревоz.

ГІэзиз. (Хэндуйсдени) Туь лово не хосдекиш мубу эй духдер гъэбиле. Бегем не шиновусдей э метелегъо: гьерки эй кес чол векед ю мофдону гуфдире?

Божи. И чуй кор бисдо! Могъгъул бэгъдовой ченд салгъо omopeбирим эзу четинигъо, гиснеигъо, тешнеигъо э ники, бэхдевери ведироморе. Ченд салгъой гІуьлом жофо кешире, гІэилгъо дошде, келе сохде, хунде ведировунде э шоре нике рузгъо расундебирим. Мереш воисденбу эхи имогъой бэхдевере дедейлегъоре хуно кукке домор сохум, гІэруьс биёрум, шоришуре вуьнуьм, невере э гъужогъ ве-гуьруьм. Белки ме э пушой худо гІовун сохдебуруйм.

ГІэзиз. Э зен, э жун рафде рэхъ бебейме, угъо гъеме зиёдие гофгъои!

Божи. (гъэгъри бире эз лой ГІэзиз э улойге чаруьсде) Эйтуь гъеме зиедини. Дуьл дедей бебере нибу.

ГІэзиз. Э жун рафде рэхъ бебейме туь тэгІэли, зен. Эн туь гъе у гофтуьни. «Товугъун бир буди дуьр, бир буди».

Божи. Дуьл ме эдее сухде. Э Гитлер туьре вином э гъэд тону сухош эз зохут эн и шев!

ГІэзиз. Оммин! Оммин! Оммин! Хуби? Бошгу э зен, весси эй! Имогъой одомигъо миёвт э хуне. Вэхиз хьозурире виниш, пейле бишгъобе хьозур сох.

Дироморени Рэхъмон.

Божи. Э же бири, хэлефме?

Рэхьмон. Э богъчей хъзет дебуъруьм.

Божи. Э туьревоз Хумор бу, хэлефме?

Рэхьмон. (Сере гъуз гурде) Эри.

ГІэзиз. Огол зере диловунде дие.

Божи. (шефд денишире э ГІэзиз) Э мерд, туь келе бире-бире эдей чешмиш бире. Духдер хуней хэлгъ мэхуьзуь эз сери-вери хуьшде мидиров. Мере дедейме зендебуьго е сѣнгъэ мйѣсд зедне!

ГІэзиз. (сере жумунде) Эй духдер гъэбиле, эз куьгъне девргъо гоф сохде туь. Ведини пир бирей.

Божи. Чумтуь э жогьилгъо домундиге бура эйтуь е жогьиле зен хогъ!

ГІэзиз. (Хѣндуьсдени) Э туьревоз эй гоф сохде гъо-ни биѣ е гусбенде хуру одоми. (пауза).

Божи. (Э лой Рэхьмон оmore) Гъэдойтуьре вегиром, е гоф гуьом этуь, хэлефме, гъэгъри мобош.

Рэхьмон. Гу, дедей, эдем, гуш дошде.

Божи. Туь имогъой, рѣхъ туь ник, эдее рафде, Дедей миро туьре (покурдени чумгъой хуьшдере).

ГІэзиз. Э зен, гІѣрс тигъи месох э рѣхъ гІѣил!

Божи. Туь гоф месох! (песде э лой Рэхьмон денишире) Биѣ туь, хэлефме, у духдер хэлгъе оворе сохде мегъил. Биригъо бири, рафдигъо рафде, биѣ имишев, пушой рафдейтуь, Хуморе хосдехунд сохим бигълим эритуь. Бѣхш деберим, е чи дегирим э серию. Бигъил сѣхьибгъоюш дануьтгу ки духдер ишу хосдехунди гуфдире.

ГІэзиз. Туь не гуфдирекиш Хумор э у миденуьшуь.

Божи. Дениширени гъисдиге, бигъил э разименди кѣлегъой хуьшдеревоз денуьшуь. (Э лой ГІэзиз денишире) Туь, мерд, э жигей хубе рѣхъ норе гъемере гъѣтмѣгъѣриш месох. (Песде э лой Рэхьмон денишире) Туь чуь гуфдире. хэлефме?

Рэхьмон жугъоб нисе доре.

ГІэзиз. Эри эгъуьлменде гоф чуь мугую? Гъи, Рэхьмон?

Рэхьмон. Хумор миденуьшуь.

Божи. Э хэлефме, Хумор миденуьшуь-эй, эхи сѣхьибгъоюш мие денуьшуьт. Дуьл эн у фѣгъиргъо динж ние бу? Эхи Хумориш е теклей дедей. Чуьш бисдоге, туь не бебешму эз куьгъне рѣхъ, куьгъне гІѣдотгъо вадараф-

дейтгеш, сэхьибгьой Хумор гьеле ужире ишму чуйтам гуф-
диренитге, културни нисдуьт. Песде, хэлефме гьер бебе,
гьер дедей эри гІәил хуьшде ники хосде. Беди гІәил хуьш-
де кире мою, те умогьой гІов гІотош бери дуьшмере. Вой
эри ме гердо!

Покурдени чумгьоре. Рэхьмон сере гьуз гуьрде нуьшдени. Дироморе-
ни Гуьлбике.

Гуьлбике. Шев ишму э хэйр! (э лой Рэхьмон) Вой
эри хугьер туь, имогьой рафдени дие?

Рэхьмон. Эри (вадарафдени эз хуне)

Гуьлбике. Вой эйме гердо, дуьл гІәил гуруни.

Божи. Вой эй дедею — дуьл гІәил гуруни. Э сер рэхь
вери (пауза). Воисдени имуре имишев сэхьибгьой Хуморе
виним, э сер духдер е чи дегирим, хосдехунд сохим, ГІә-
дот гІуьломи гьисдигьоре хуно. Туь бура ебо зу-зу сер
тентуьре дегииш сох бие, чуьш бисдоге эри гІәруьс хосде
бие дарайт.

Гуьлбике. Худо сад сала сохо е бирорлеймере, гІә-
дот гІуьлом гьисдигьо кори. Мидарайм.

Божи. Дие тәгІди сох, бура, зу вогорд.

Гуьлбике. Гьейдәгьдәгьэ, гьэдой Рэхьмоне вегиро
хәгьер. (шори сохде, вадарафдени)

Божи. (Э лой ГІәзиз денишире) Эйчуь гьогь бирей
мунде, мерд?

ГІәзиз. (Э мэхсереревоз) Гьеле гьовол зурновичигьо
не омори эри вежегьисдейме.

Божи. Туь мере хьэл мисохи, хьэл хьэлим гердо дуьл
дедейтуь.

Дирморени Рэхьмон.

Рэхьмон. Дие ме дануьсденуьм ишму метлеб ишмуре
мисохит. Имогьой кире дефирсоренит ишму э хуней Ху-
моригьо?

Божи. Гуьлбикере, хэлефме. Воисдениге туь не бебеш-
муш дарайт.

ГІәзиз. Имогьой меш бие партал дегииш сохум э гоф-
туьревоз?

Эз куче-оморени сес Яшка.

Яшка. Рэхьмон, туь э хуне де?

Рэхьмон. Эри, дино, Яшке!

Г I э з и з (Эз Божи) Кеш гъери, мере э туьревоз гофи.

Гъердуйски вадарафденуьт. Дироморени Яшка.

Яшка. Шев эхэйр бу!

Рэхьмон. Шевтуьш эхэйр бу, нуьш.

Гъердуйски нуьшденуьт.

Яшка. Туь уже хьозури эри рафде?

Рэхьмон. Эри, ме хьозруьм.

Яшка. Туьре э пехота нуьвуьсдет?

Рэхьмон. Бэшгъэ чуьни, хьовир? Э пехотеш, э артел-
лериеш рафдимге метлеб иму екиин—эз дуьли, эз жуни
гъурлугъ сохде, ерэгъэ э дес вегуьрде, дуьшмере борде
-борд сохде, г I э з и з Ватане г I уьзетлуь сохде, гъоим дош-
де! Ини везифейму хьовир, Яшка. Иму эдейме рафде эри
воровунде буйругъ Ватане. Чуьжире везифе э пушойму
норе омоге, биё бегъем сохим. Иму салдатгъой г I э з и з Ва-
танам, хьовирме!

Яшка. Дузи, разинуьм э гофгъойтуь.

Рэхьмон. Э имуревоз рафдегоргъо амбари себэхъ?

Яшка. Хэйли одоми гъисди. Оммо гъобоне Бебе ко-
гъозгъо овурди эз духдир дуьлию хэреби гуфдире. Э хьи-
собевоэ э дуьлию метлеб дерн г I эмелгъо соху, пою эз
довг I о.

Рэхьмон. (мэхьтел бире) Нибу!

Яшка. Э жун бирори расд гуфдиренуьм.

Рэхьмон. Зуроби!..

Вэхуьшдени, гешдени э пой, ведешендени эз куьф хуьшде балабане.

Яшка. И чуь раче балабани! (Фегъм сохдени) Нум-
туьш вери ки... ки нуьвуьсди?

Рэхьмон. Хумор бэхш дори мере. Еровурд.. «Бер э
хуьшдеревоз,— мугу — Балабан зере мэхьэл мере э ёр
миёри мугу».

Зерени балабан.

Яшка. Ме мирош, жон бирор, жун одоми хьэз сохде эз
сес балабантуь.

Рэхьмон. Гу гъери е дуь бенд мэг I ни.

Яшка. (хундени).

Ини омо нубот имуш,
Ме рафдени бирем, дедей,
Туьре ме ни сохум фурмуш,
Ме рафдени бирем, дедей.

(Божи дениширени эз дер, Яшка хундени)

Хурдем хьэлоле ширтуьре,
Хурдем нун эн жофойтуьре,
Эри дошде динжитуьре,
Ме рафдени бирем, дедей.

Еки туьни, еки Ватан,
Гьердуьшмуре согъ мидорум,
Дуьшменгьоре босгъун доре,
Эйшму г'уьзет ме миёрум.

Дироморенуьт Г'эзиз, Божи, Гуьлбике геймиш бире. Э дес Г'эзиз
нен Гуьлбике бухчегъой чи не чорекегъой шороб дери.

Яшка. Хэйр гердо... (мэхьтел мунде)

Г'эзиз. Хэйри, кеш туьш э имуревоз.

Яшка. Эже?

Рэхьмон. (гуьрдени г'уул Яшкаре) Кеш, гоф месох!

Хэндуюсде-хэндуюсде вадарафденуьт. Божи рэхь сохдени ишуре
вогошдени э хуне.

Божи. Э шори, никиревоз рафдуьт.

Сес эз буру. Эй, эз пенжере товуш веде месохит!

Пенжергьоре, туьракгьоре хуб сэхд сохит!

Божи зурн-зурн рафдени э лой пенжерегъо, хуб сэхд сохдени
летгьогьоре.

Божи. Кур гердо чумгъой Гитлер! товушиш эриму
хьэруьм бисдо (Дениширени э лой лампачогъой электри)
Могъг'уул ижире товушгъо дирибирим. Худо меветево эз
Гитлер, хунигъе г'утуне гердо у!

Дер куфде оморени.

Божи. Кини?

Одигуьзел. Имуним, г'эмел мийв?

Божи вокурдени дере. Дироморенуѣт Одигуѣзел, Бебе, Юсупов. Э герден Юсупов дуллун фото аппарат, э чумгѣю чешмекгѣо вери. Гѣмееки шев эхѣйрбу гуфдиренуѣт. Божиш жугѣоб гѣмешуре вогордундени.

Одигуѣзел. Гѣилгѣо эжи, Гѣэзиз эжи?

Божи. Гѣони миѣвт, нуышит.

Бебе. Холей Божи, дуѣлтуѣре гурун месох.

Божи. Пара-пара, сула-сула гердо дуѣл Гитлер!

Одигуѣзел. Ме дануѣсденуѣм, дуѣл дедей эзини мѣхѣлгѣо амбар гурун биренигѣо гѣдоти. Чуѣ бие сохде биѣв?

Божи. Ишму мегуитки мере нисе воисде гѣилмере фирсоре, ме эз у хѣлгѣо дурум. И кор эри кифлет иму э тѣхѣно нисди. Гѣуѣлом э зир гѣѣтош дери, гѣов гѣѣтош миѣсде берде Гитлере. Кире мою дуѣшмегѣо биѣвт тапта-ламиш сохут суѣрхине хоригѣоймуре, э хун босгѣун дегѣлуѣт хѣлгѣ имуре? Э ѣр ишму не мунди бегем туркгѣо, энгличонгѣо оморенге чуѣ гужгѣо сохдебуѣруѣтге э косиб-кусуб, э гѣѣруѣс духдер. Худо меѣро дие гѣич у рузгѣоре. Е гиле гуфдурум, дуѣ гиле гуфдурум те умогѣой гѣов гѣѣтош бери Гитлере! Худо кем месоху эз сер иму совете. Гѣемѣй хѣлгѣ вилует иму бие вѣхуѣзуѣ э довгѣо, негѣилуѣ Гитлере омере э сериму. Гѣерки э дес туѣфенг вегуѣрде дануѣсдени, биѣ бурав э довгѣо.

Одигуѣзел. Валлогѣ ме э и келемердимеревозиш эденбуѣруѣм рафде. Не бердуѣт мере. Туѣ, мугу, э вѣхд граждански довгѣо партизан бирей, гѣони мугу жигейтуѣ колхози. Игѣѣреш мугу одомигѣо гереки. Фронте тѣхуѣл, хурекиш дорогор биѣ бу.

Божи. Гѣелбетте, чуѣ гофи... Гене чуѣш бисдоге ме эхи дедеюм. Дуѣл дедей эри бала чуѣтам мубу. Э туѣ гѣѣѣни, жон Одигуѣзел, э чуѣ зѣхѣметгѣоревоз дошдем келе сохдемге е офдуме куке.

Одигуѣзел. И чуѣ гофи, дузи, хѣгѣерме. Чуѣ биѣ сохде биѣв? Гѣѣил имуш рафди. Э туѣ мѣгѣлуѣми.

Божи. Худо кумек бире эрию шор вогордо э гѣеме рафдегоргѣоревоз.

Юсупов. Рѣхѣмон ю э жеи гѣони, холей Божи!

Божи. (Е кем э хуѣшде домунде) Мере гѣѣйбиш оморени гуфдире, валлогѣ бигѣорум.

Одигуѣзел. Гу, гѣѣйб меѣвгу туѣре.

Божи. Белки ишму нисе дануьсденитге. Эз зуревоз Рэхьмон не Хумор духдер гъуншиму екире дирет, екире соймиш сохдет...

Бебе. Рэхьмон не ки?

Божи. Хумор духдер гъуншиму. Де имогъой себэхъ гІәил эдей рафде. Дуьл сэхьибгъой духдере динж сохде гереки. Имишев имуре воисдени Хуморе хосдехунд сохим бигълим эри Рэхьмон.

Одигуьзел. Амбор хуб, сэгІәтию ник бу.

Юсупов. Лап хуб, омборекбу.

Божи. Ишмуш шоригъо никигъо виношит э гъеме хосдегоргъоймуревоз.

Бебе. (посово чаруьсде) Мере воисденбу у духдере эйме хогъум. Фурмунде оморум.

Одигуьзел. Хубе гІәруьси гІәруьстуь, Божи, худо пешму месохо ишмуре.

Божи. Пешмуни мевиношит.

Бебе посово чаруьсде ловгъой хуьшдере гІәнж гуьрде. Э хуне диromорени пиёне Нэхьум.

Нэхьум. Ом-м-м-борек бу, сэгІәтию ник бу, эри небирегоргъош гердо! Бебе! (Э лой Божи) гІәилгъоюре э гъужогъ вегирош. Имуш ки шоригъо винойм.

Эз бугъоз хуьшде зерени пингъоле.

Божи. (Э пой вэхуьшде) Шоригъо гордо э гІуьлом (вадарафдени)

Одигуьзел. Нэхьум, туь гене пиёне хуной. МигІиди бегем?

Бебе. Эри делуь гъеме руз мигІиди.

Нэхьум. Гъәлет мебошит, ховиргъо, Нэхьум е вэгІдош пиён ние бире.

Бебе. Дузи, энжәгъ серлею гиж хурде.

Нэхьум. Охмох мобош, Бебе, э жун синей Нэхьум ме пиён ние биронуьм. Нэхьум дуьлшоре одомини, гъемише жовони — дуьл тиж кемер тики. (Диги-диги зерени, вежсгъисде)

Диromорени Божи чорекей шороб не пейлегъо э дес дери, декуьрдени, дорени Нэхьуме.

Нэхьум. Ме э тэхьно хурум?

Божи вадарафдени, диrowундени зокускегъо, декуьрдени шороб эри эн угъонигеш.

Юсупов. Эйме медеки, Божи.

Божи. Хурит дие...

Одигуьзел. Бигьил ГІэзизигьо биёвт.

Нэхьум. Дие гьечу буге ме рафдуьм. Божи хэгьерме, хурденуьм э шори кукгьо гІаруьсгьойтуь. Мозоллуь гердо! Э гІарисишуш хуром. Э сер кук биренгьошуш!

Бебе. Туьре, гьеле те умогьоиш мунде хәәли!

Нэхьум (*Шоробе хурде бәгъдо*) Чуь, кире? Мере? Куьл гьуим бошуве эй зовхоз Бебе! Ха-ха-ха. Э метелегьо гуфдиренуьт келе совугьо не чуькле совугьо э еки расиренге, чуькле совугьо хуьрд биренуьт, келегьо согь мунде. Кимидануь эз ме не эз туь коминиму зу мимиригье? Омон ме муьрденуьмгьо нисдуьм, э жун тәхьле руригьойтуь. Гьундо хуно, мих кимик. Се довгІоре эз сер сохдем, и довгІореш эз сер сохдумге, де гьич ни муьруьм. Э жигеймеш Гитлер биё муьруь.

Божи. У Гитлере зендебугьо дедей е нимесухд миёсде зенде.

Нэхьум. Туь е кем егІалмиши хэгьерме, Божи, кор э Гитлер невери, кор э Гитлере дошдетгьо гьудуз — сохдетгьо гІоширгьо вери.

Юсупов. О, туь ингъаде кориш дануьсдени, Нэхьум?

Нэхьум. Эй, товариш Юсупов, туь э киләхьме медениш, э зир киләхьме чуь дериге, э у дениш.

Юсупов. Ченд сале мибоши туь, Нэхьум?

Нэхьум. Эз поровоз е сале.

Бебе. Хок вараво э сер эн и, эри гьеме гоф жугьоб офдени эй.

Нэхьум. Туьре хуно амбар не хундем эхи.

Юсупов. Расдекиш ченд сала мибоши?

Нэхьум. (*Хуб дениширени э Юсупов, пезде э фотоаппаратию*) Ме ченд салаюм... Хм... ме эз поровоз е сале...

Хәндуьсдени, дениширени э лой Божи, пингьоле зерени э бугьоз хуьшде. Божи декуьрдени шороб.

Божи. Ги гьери ху, ме эдеме дире, бугьозтуь тар не бири.

Нэхьум. Эй согь боши, гьечи дие! Гьэдой гІәилгьойтуь э жун Нэхьум! (*Фубердени шоробе*)

Юсупов. (*Хәндуьсдени*) Дуьл шоре одомини Нэхьум.

Нэхьум. (*Хәндуьсдени*) Ме гьемише дуьлшорум, оммо туь? И ченд гилегьо э шегьер иму омореи гьич е ги-

ле семе и куыгъне дусдтуыре сирот зерей? Нэг!... Эй хъовир, товариш, ёлдаш, гъечу глэмел ниево!

Дениширени э лой Божи. У декуьрдени шороб.

Божиги. Ги гъери, э Нэхум!

Нэхум. Гъечу диё, Нэхум гъурбу эришму!

Фубердени шоробе, песе хундени мэг!ни э гъовой «сегогъ», дигидиги зере вежегъисдени эмиглей хуне. Дироморенуьт Глэзиз, Гэхмон, Гуьлбике, Яшка.

Глэзиз. О-о-хош оморейт гъуногъгъо!

Дес екире гуьрдenuьт. Одигуьзел не Юсупов омборекбу сохденуьт.

Одигуьзел. Э шоригъо никигъоревоз биёрит глэруьсе!

Божиги. Шори ники винош. Е теклейтуыш э шори никиревоз вогошде оmore, шор домор сохош!

Глэзиз. (Эз Юсупов) Хундейм газет туьре, хъовир Юсупов, хуб нуьвуьсдей, баракеллогъ!

Нэхум. Мере дие э гуш гуьрдегор нисди, рафде воисде.

Яшка. Э Нэхум, туьре худо хъамис вечино, туь кей оmoreй расире инжо? Гъонилей э хуней глэруьс бу э жун ишму, инжош омори расире...

Нэхум. Дури бегем эри чумени келемерд!

Одигуьзел. Е хъэти дие.

Нэхум. (Эз Яшка) Гъеле э хунешмуш биё биём бэхшеймере эри хурде. Зу бош зен хогъ. (Дениширени э сэхьибхунегъо) Дие эдем рафде, гъемише э шоригъо никигъо биём э ишму. (Кеф дес хуьшдере моч сохде, вадарафдени)

Глэзиз. Божиги, сифро дешел!

Божиги не Гуьлбике вадарафденуьт. Дироморени Нэхум.

Нэхум. Бэхшлемиш сохит, ме е гофе фурмуш сохдем, э Бебе е гоф гуфдиренини мере.

Бебе. (Гъошгъоре дуьллу сохде) Бебеги писери миро и, эз ме чумь воисде ире!

Нэхум. (Куьнд биге эз Бебе) Гъич дуьлтуь гурун мебугу, э мэхъалешмуш глэруьси мубу. Гъеле э хунешмуш мухурум. Худо воровуно метлебгъой туьреш.

Бебе. Худо беге сер гуш туьре, сер гуш имуре бердики туь!

Нэхъум. (Элой Юсупов) Хъовир Юсупов, туь хундегоре одомини е дуь гоф гу э и гъонмез. Гъонмезе одоминиваресуь. Билене бил, билмеене чувол-чувол. (Килэхъэ веуьрде э ыово) Дие согъбошит, рэхъ ишму ник бу Рэхъмон не Яшка, шор биевошит! (вадарафдени)

Беб е. Дуьл эн и киреи гъони!

Одигуьзел. Сад сал гIуьмуьр мубу Нэхъуме.

Беб е. Дузи, бигIоргъо амбар мунде э гIуьлом.

Юсупов. Лелей ГIэзиз, гъич э фикиртуь омори ме имишев гъисмет мибошум гуфдире э ишму?

ГIэзиз. Туь суьфделе не оморейки э хунейму. Туь гъемише гIэзизе гъуногъ имуни. Пушотегъош, иму э куьре зигъисдеки фэгъире бебешму эз дигъ Гъосум миома э хунейму э гъуногълугъи, имуш оmore-рафде мисохдим э дигъ ишму.

Юсупов. Ме эзу товне ние гуфдиренуьм. Вэхд ижире вэхди гъони, довгIои. Э ёрме оморени чуьтам ме э рузгъой шолуми, те довгIо сер гуьрде ченд гилегъо оmoreмге э колхоз ишму, чендбо э гозет нуьвуьсдемге эз товней хубе коргъой Рэхъмон. Э Всесоюзная сельскохозяйственная выставка рафдекиш, медаль суьрхи веуьрденгеш сирот зерем Рэхъмоне. Э гозет дешендем.

Рэхъмон. Кечени гиндош диенлер, эз тозе коргъо гоф сохит, хъовир Юсупов. (Божичи не Гуьлбике диревунденуьт шоробгъо, хурекгъо, норенуьт э сер стол, нуьшденуьт).

Юсупов. Ме имишев гъисмет бирем гъем э сер одухлу хосдей Рэхъмон, гъемиге э сер рэхъ сохдей э фронт.

Божичи. Ношумолей дедееш миберуь э хуьшдеревоз (покурдени чумгъоре)

ГIэзиз. ТэгIди месох, духдер гъэбиле, ношуморе эри доре. Туь гъеле мере гереки.

Божичи. Туь пейлегъой гъуногъгъоре пурсох (ГIэзиз декуьрдени шороб)

Юсупов. (Пейлере веуьрде) Рэхъмон, туь имогъой эдей рафде э довгIо, эри гъэлхэнд дошде Ватане эз дес нэгIлетлуь дуьшменгъо. Белки имбуруз себэхъ имуш оmoreимге э посойтуь. Гъи, Бебе, дуз гуфдиренуьм?

Бебе гъуьж диromore, гоф ние сохде.

Яшка. Эри, эри дузи!

Юсупов. Мере имиди, Рэхъмон, ки чуьтам туь инжо э колхоз хуб кор сохдейге, чуьтам колхозе гIуьзетлуь сох-

дейге, унжо, э довг!ош э мердиетиревоз, э игидиревоз женг сохде, фашистгьоре тембихь доре, г!эзизе Ватане г!уьзет-
луь мисохи.

Одигуьзел. Иму бовор сохденимки, Рэхьмон игид медиров!

Юсупов. Рэхьмон, бирор, рэхьтуь ник! шор биевош гене э кин бебе дедейтуь. Шор биевош э ен одохлуйтуь!
(Божи покурдени чумгьоре) Рэхь туьш ник, хьовир Яшка!

Яшка. Согъ бошит!

Рэхьмон. Согъ бошит!

Одигуьзел. Эшори игиде кукгьой советиму!

Пейле э пейле зере хурденуьт гьемееки.

Божи. (Эз Юсупов) Худо метлебгьойтуьреш воро-
вунде, э г!эруьси, Рэхьмонлейме гьисмет гердош!

Юсупов. Согъбоши, дедей Божи!

Одигуьзел. Дуьл ди хуьшдере, Божи.

Божи. Дуьл Гитлере худо хьэл сохо!

Юсупов. Дуьл Гитлер тэхьно хьэл бисдоге кеми.
Гьемей лешкер Гитлер биё дорбодогъун сохде биёв. Умэ-
хьэли метлебгьойму бегьем мубу.

Божи. Худо воровуно метлебгьошмуре, худо кем ме-
сохо эз сер иму советский власте!

Одигуьзел. Хьовир Юсупов дуз гуфдире, Гитлер тэхьно нисди и бедигьоре овурдигьо. Довг!оре вэхузун-
дет капиталистгьо, империалистгьо.

Божи. Унгъэде гофгьо ки дануьсде!

Одигуьзел. Дануьсде гереки. Божи, Гитлер гьисди еки эз десдебошигьой эн г!оширгьо, капиталистигьо, гьеме молгьо девлетгьой г!уьломе эйшу хосденуьтгьо. Тембихь э эн империалистгьоре доре гереки.

Рэхьмон. Лелей Одигуьзеле дедеймуре келе дануьсд-
менд сохде воисде.

Божи. Дедей гъурбу гердо эритуь, хэлефме, ме имо-
гьой келе зеюм. Эжигеймеш ишму биё данит.

Г!эзиз. (шороб декуьрде) вегирит гьери!

Одигуьзел. Ме Г!эзизе эз г!эилиривоз шинохде-
нуьм. Рэхьмониш э дес иму келе бири. Тэг!рифи Рэхь-
мон гьони э лэг!эй гьеме колхозникгьойму дери. Машал-
логъ хубе корсохи Рэхьмон. Ме имидуьм, ки э довг!ош
туь игид мибоши, Рэхьмон. Хурим и шоробе э шори Рэхь-
мон кукиму, игид колхоз иму.

Божи. Сад сала гердош э куктуьривоз.

Одигуьзел. ГІәруьс ишму э шори никиревоз э ху-
нешму дирово.

Бебе. *(Посово чаруьсде)*, виинм гьери дие...

Одигуьзел. Шор вогордош. Рэхьмон!

Божи. Шор биево е теклейтуьш. Эри хисире бэгъэй
серю э сер боли мевараво.

Гуьлбике. Э Рэхьмонлеймуревоз, э Яшкеревоз.

ГІәзиз. Мэтлебгьошму э жиге биёво, лэхьэим!

Хурденуьт. Пауза.

Бебе. Имбуруз э радио шионвусдем немцгьо э Киев
деруьт. Коргьо четини.

Яшка. *(Э пой вэхуьшде)* Дуьлтуь сухдениге, хьовир
Бебе, биё туьш себэхь э имуревоз бурайм э довгІо, чуьтам
оморе эритуь?

Бебе. Герек бисдоге мурам.

Яшка. Эз дор рихде емушгьоре эри вечире?

Бебе. Эз туь ни пуьрсуьм, гьермерд кор хуьшдере ю
хуб дануьсде.

Яшка. Кор гьемейму гьони е кори — ватане хилос сох-
деи эз дес дуьшменгьо.

Бебе. Бошгу, варасуьруьм. *(Вэхуьшдени вадарафде.*
Гьемеки мунденуьт мэхьтел).

Яшка. *(Э посой Бебе)* Хьэктуре вор ди!

Одигуьзел. Сабуьр хубе чини, хьовиргьо.

Пауза

Юсупов. Хьовиргьо, бэхшлемиш сохит, мере е теке-
лифини.

ГІәзиз. Буюр, буюр!

Юсупов. ГІәмел миев гІәруьсе огол зере инжо диро-
вунде?

Божи. ГІәдот нисди...

Яшка. Холей Божи гьеу куьгьне гІәдотгьоре гуьрди
гьишде, вэхд эн у куьгьне гІәдотгьо нисди, э холей Божи.

Гуьлбике. Туь пой, Яшка.

Юсупов. Гьечу буге иму дарайм э хуней гІәруьс.

Рэхьмон. *(э пой вэхуьшде)* Екишмуш эз жиге ме
жуьмит, имишев ишму амбар гоф сохдейт ме шиновусдем.
Туь гуьдирегьореш ме тигьэтлуь шиновусдем, жон дедей.
Бие туьш имогьой шинов е дуь гоф меш гуьм. Амбара
салгьо туь бенд бирей э гофгьой гьэриненегьо, маллагьо,

рабигь, гуърдей куьгьне дин-догIоте, хор не сохдей шоботе, езугъ сохде э шуьгьэмтуь не хурдей ругъэние лезет-луье чигьоре. Оммо у одомигь, Комигь ки бенд сохдет-гуьре э куьгьне гIэдотгь, ишу хурдет у чигьореш, хор сохдет шоботеш, сохдет чуь жире корогьореш. Ногьогъ ние гуьфдире э метелегь: раби сохде коре сох, раби гуьфдире гофе месох.

Яшка. Баракеллогь!

Гуьлбике. Пой, Яшка.

Рэхьмон. Дедей, биё туь имишев фурмуш сох у куьгьне гIэдотгьоре, бие туь могьбул месох и э сер рэхь веригь куктуьре.

Божи. *(чумгьоре покурде)* Дедей гьурбу эритуь.

Рэхьмон. Бие туь рази бош, ме дарам, дировунум Хуморе *(куьнд бире гьэл гуьрдени Божире)*

Божи. Метлебгьойтуьре худо воровуне, хэлефме, дора дировун, омоге.

Яшка. Ой согъ боши, холей Божи!

Рэхьмон *(ведешендени эз куьф балабане)* Ги, Яшка, гьеле зе е дуь мэгIни, хун, те ме диоморе.

Дорени балабане, вадарафдени.

Одигуьзел. Гу виним гьери, Яшка.

Яшка. *(Зерени балабан, хундени мэгIни)*

ГIэил бирим, хунденбирим э школа,

Хунде-хунде иму бисдорим келе,

Колхоз бире, шоре рузгьо винире,

Хурденбирим иму нун суроире.

(сес балабан)

Власть Совет келе сохди имуре,

Гужлу сохди гьувот эн гьулгьоймуре

Эз дуьли хостеним Ватан имуре.

Ватан эдей огол зере кукгьоре.

(сес балабан)

Иму мурайм эри дошде Ватане,

Нисд мисохим беда фашист—садане,

Иму нигьлим гIэрслуй бире гIэруьсе,

Иму гьони биё виним гIэруьсе.

Дироморенуьт Рэхьмон не Хумор дес екире гуьрде. Э хуне дебире-горгьо гьеммееси чек зере.

Перде

Суьфдеи картина

Хуней ранжбери э Венгрия. Э слой хуне кровать тэхьтеини э е лойге келе стол. Э сер стол вери телефонный аппарат. Солдат Иванов трубкай телефоне э гуш воноре, нуьшди. Э ен кровать, э сер стул сере гъуз гуьрде нуьшди капитан Орлов. Шеви. Эз буру эдей оmore сес туп шенде ве лов бирей снарядгьо. Пушой пенжерегьо э одеялгьоревоз пучунде оmore эз хуне товуш лампе не вадарав гуфдире.

Орлов. (Э пой вэхуьшдени, геишдени э иловлей хуне, думит сохде) Имишевиш и нуькерере гиросше нидануьт солдатгьойму?! Гьечи амбар э е жиге поисде гӀэмел ниев. Эдей дир кешире наступление, нэгӀ, нэгӀ гьечи гӀэмел ниев!.. Нуькерере зу-зу гиросше воисде.

Гье ебо оmoreни сес лов бирей снаряд. Эз гужию хуьрд биренуьт шишгьой пенжере, лерзирени хуне. Э хуне диromорени духдер ранжбер, сэхьибхуне Илонка, терсире-терсире вечирени шишгьоре. Орлов десе э лой дер кешире, бирмундени э духдер вадарав гуфдире.

Иванов. Хьовир капитан, ишмуре оголи (дорени трубкаре)

Орлов. Эри, менуьм. Второй. Эри, чуй? Хьовир первый? Гьеле не гиросшеим нуькерере. Дуьшме сэхд поисди, рэхь нисе доре. Дуьруьжде калибрлуье пулеметгьои. Эри, эри. Чуй, туп? хуб, хуб. Оммо пулеметгьой дуьшме э дору пэхьнуьнуьт. Жигеюре офде ние бире. Чоре сохде воисде. Мигирорим нуькерере, ёгьин мигирорим. Хуб, бошгу. Шиновусдум. Согьбошит! (Дорени трубкаре э Иванов)

Иванов. И нуькере беде нуькере бисдо.

Орлов. ДовгӀои, Ваня, довгӀо. Победа эз хуьшде ние оmore. Э асантировоз е кориш нисе бире.

Диromорени Рэхьмон э тению вери формай сержанти. Пушонию бесден э бинтевоз.

Рэхьмон. Хьовир капитан, фашистский офицере гуьрдейм овурде, дировунум?

Орлов (шори сохде) Молодец, баракаллогь! (куьнд бире дес зерени э сер Рэхьмон) Сэхд яралуь бирей?

Рэхьмон. Е кемлей гьэлпе берди, хьовир капитан. (Хэндуьсдени)

Орлов. (Сэхд гьэл гуьрдени Рэхьмоне) Мугьоет бош эз хуьшде (Хьэрзо сохдени Рэхьмоне) Дировун пленнире!

Рэхьмон. Хуб (Вадарафдени)

Иванов. Е дуй гоф векенде гереки эз офицер.

Орлов. Хьэрекет мисохим, хьовир Иванов (шори сохде гешдени э иловлей хуне)

Дироморени немецкий лейтенант, э посою Рэхьмон.

Рэхьмон. Хубе «сазани», хьовир капитан?

Орлов. Рубгэение «сазан» биё бу. Оммо ведини те-
луй амбар дери э ю. (Э лой пленный чаруьсде) фамилия,
нум туь?

Мюллер. (Сере жумунде) По-русски не...не...не...
Русиш ниht шперейхин...

Орлов. (ГПоси бире) Ме дануьсденуьм гьечу мугуи-
гьоре, ниht, ниht. Ишмуре воисде мэхьэл хуб дануьсденит
зувун урусире: э шегьбергьо ве дигьогьойму хэлгэ талаш
сохдеки гуфдиренбирит: «Матка, давай кура, давай моло-
ко. Имогьой ниht, ниht бири?! (Е кем гешдени, песеде десе
зерени э синей хуьшде) ме Николай... (десе кеширени э
лой Иванов) У Иван. (песеде десе кеширени э лой плен-
ный) Туь кини, Ганс, Фриц, Вилгельм... фамилия, нум...

Мюллер (сере зофруво жумунде). Я... я... ме Ганц
Мюллер.

Орлов. Ганц Мюллер, тейте э туьревоз гоф сохде ру-
ригьой одоми хьэл мубу. Эз хэйртуь заралтуь амбари.
(Э лой Рэхьмон) Ире э кин Золин деберде гереки. У зувун
эн ире хуб мидануь. Дебер гьери, бигьил пуьрсуь дануь э
же пэхьниниге пулеметгьой эн игьо, дебер, меш гьони ми-
диром.

Рэхьмон. Хуб (эз пленный) кеш! (Ведебердени)

Орлов. (Вегуьрдени трубкаей телефоне) первый,
хьовир первый, тозе хэбер гуьом, мэглуьм сохденуьм э
ишму. Гьони разведчик иму е келе «зувуре» гуьрди овур-
ди. Чуь? Э кишму фуьрсуьм? Бошгу, гьони, хуб, хуб, ши-
новусдум, варасуьруьм, инжо одомиму Золин е кем гоф
мивекенуь эз у, эз гьеме пушо егиле пулеметгьой дуйшме
э же пэхьнуь гьисдиге дануьсде воисде, эри, хуб, хуб.
Варасируьм... (дорени трубкаре э Иванов, вадарафдени)

Иванов (Эри хуьшде гоф сохдс) Ебо кей мивара-
суь и довго... Чор сал эдее бире...

Дироморени Рэхьмон, нуьшдени. Ведешендени эз куьф хуьшде ба-
лабане, фэгьм сохдени, сер гуьрдени эри зере евош-евош эз гьовой
мугьамат.

Иванов. (Е кем взхд гиросденге) Лап хуби, хьовир сержант, эз ело сес тупгьо, пулеметгьои, эз ело сес балабан. Глэруьсини...

Рэхьмон. (Э пой взхуьшдени) Эри, замечанийтуь дузи, хьовир Иванов, ме етике фурмуш сохдере хуно бисдорум эжеюмге гьейсэглэт. Э ёрме ватан омо, Дагъисту онгурбогъгьо, гьуьндуьре догъгьо... (Ох кеширени), ёр... глэруьси... Чув гуфдири туь, Иванов, музык глэруьси? (Кънд бире гъэл гуьрдени солдате) Туь гъич фикир мекеш хьовир, у музык фашистгьоре иму мигълим лэглэ гуьрде, иму мизеним настоящий музык глэруьсинере, туьреш огол мизеним э бирордомори, э Дагъистуь, э мэглдон раче богъгьо, богъчегъгьо, емуьшгьо, онгургьо, хубе шоробгьо ве кобобгьо...

Иванов. Худо гьишдге...

Рэхьмон. Худо, худо... худо эйчуь, иму хуьшдени му миерим шорире э десдин имуревоз. Фурмуш сохдей туь гофгьой интернационале?

Екиш нидуь имуре хилоси,
Не худо, не подшогъ, не игид,
Мегирим иму азадире
Э десдин эн дес имуревоз.

Иванов. Правильно!

Рэхьмон. Э десдин дес имуревоз, (Гешдени э иловлей хуче, фегъм сохдени балабане, пезде ведешендени эз къуф сирот Хуморе, дениширени) Хумор, туь гьейсэглэт э ширине хов нимешеви дери (дениширени э сэглэт). Дуз сэглэт екини, кидан э пушой чумтуь гьони чувжире ховгьо омореге, кидан туь гьечи дануьсдени одохлуйтуь Рэхьмон келе игидигъ сохди, амбаре фашистгьоре дорбодогъун сохди, э синей хуьшде жерге-жерге орденгьо, медалгьо вонори... Омон ме гъеле лап кеме кор сохдем, ёрме Хумор... (гешдени). Имогъой чор сали екире не дирейм, Хумор. Эгер гьони Хумор хэбер гьисдиге э гуфдирей келе зенгьо гуьре гушгьою биь зинг зенуь...

Эз сиро оморени сес пое-пой.

Иванов. Сес пое пой...

Рэхьмон. Кини унжо?

Илонка (дироморени) Ми, что?

Рэхьмон. Туьни, Илонка? Эйчуь не хисирей, шев ниеи.

Илонка. (ловгьоре ширин сохде) Нем тудом, не по-
нимай... Ние варасиренуым.

Рэхьмон. А-ах, ние варасире. Еки чуйтуьни жогбиле
духдер одохлу мереш гьисди, э Кавказ, кидан уш гьечи
туьре хуно те нимешев ние хисирега.

Илонке. Кире, мере э Кавказ? НэгI, нэгI, Кавказ
дури, ме ниём. Э Масков карашо, ошин карашо...

Рэхьмон не Иванов хэндусденуьт.

Рэхьмон. Туь нисе варасире, туьре ки берде э Кав-
каз, эйчуьни туь мере? э Кавказ мере одохлуни, хубе
одохлу, Хумор, рачи, сейп, сейп. (Бирмундени сироте).

Илонка (фегьм сохдени, шори сохде), О, карашо,
сейп кишосон, раче духдери.

Рэхьмон. Ме рач нисдуьм?

Илонка. (сере жумунде) да, да, туьш рачи (хэндус-
дени, энгуьшдгьой хуьшдере моч сохдени. Оморени келе
сес снаряд лов бире. Илонка вирихдени эз хуне. Диромо-
рени Орлов)

Орлов. И духдер чуй сохде инжо!

Рэхьмон. Гьичиш, гьечи эденбирим мэхсере сохде.

Орлов. Ногьогъ, инжо хунегьойму нисди, хьовир
сержант, инжо довгьон, заграницаи, фурмуш мосох!

Рэхьмон. Виноват, хьовир капитан.

Орлов. То, то, эки хуьшде гьеле разведчики, эх, туь!
Иванов. У ошугъ бире одомини, хьовир, капитан, и
дов бэхшлемиш сохит э у...

Орлов. (Эз Рэхьмон) Довиге эгъуьлменд бош. (геш-
дени э иловлей хуне, поисдени) Эри, Золин е хэйли гоф
векенд эз пленный, жиге пулеметгьореш гуфдири (куьнд
бирени э лой Рэхьмон, э гуши-гуши гуфдирени)

Рэхьмон. (гье ебо шори сохде) Хьовир капитан,
руьхсет дит мере бурам у пулеметгьой дуьшмере нисд со-
хум.

Орлов. Чуй, нэгI, туьре нидануьм фирсоре, туь гьеле
гьейсэгIэт омореи эз разведка.

Рэхьмон. Хьовир капитан...

Орлов. НэгI, нэгI, нидануьм.

Рэхьмон. Хьовир капитан, ме хэсде нисдуьм, мере
ховиш неде, песеде ме тэхьно нисе рафденуьм. Эмеревоз
одоми мубу.

Орлов. (Хэйли думит сохдени, гешдени э иловлей
хуне, песеде ведешендени эз планшетка картаре, лов сохде-

ни э сер стол, поисдени э думит) Да, Дот. НэгІлеглуье
Дот, иму туре лов-тум мисохим. НэгІлет э туь, Гитлер!
(Дениширени э Рэхьмон) Огол зе Яковлеве!

Рэхьмон. ГьейсэгІет.

Вадарафдени, вогошдени э солдат Яковлевевоз.

Яковлев (Белли гуьрде) Хьовир капитан...

Орлов. Фуше десе. Е кем чи биёр эри хурдейму.

Яковлев (шори сохде). Э худо шуькуьр, эхир чи
хосд. Эз кеевози эдем минет сохде чи ху, ние хурде. Эз
себэхьэвоз е лугъэ нун нехурди.

Орлов. Бошгу, бошгу, дие тэгІди сох. (Хэндуйсдени,
Яковлев вадарафдени, диовундени хурек, декуьрдени
эрэгъиш).

Яковлев. Гьечи дие!

Орлов. Эри сержантиш деки.

Рэхьмон. Хьовир капитан, мере нивою.

Орлов. Туь чужоини?

Рэхьмон. Дагъустони.

Орлов. Гьо, туь эрэгъи нихури, эритуь шороб онгу-
ри биё бу.

Гьемески хэндуйсденуьт.

Орлов. Дануьсденуьм туьре чужь воисдеге (э гьенеке-
воз) Игиди туьре бирмунде восиде.

Рэхьмон. НэгІ, хьовир капитан, мере э туь кумеки
сохде воисде, дуьшмегьоре нисд сохде воисде.

Орлов. Ме эдеме гьенек сохде.

Рэхьмон. Эхи биё зу варасим довгІоре, дорбодогъин
сохим дуьшмере, вогордим бурайм э хунегьойму, э кин
зенгьо одохлугьойму.

Орлов. Гьери ди вуьнуьм сирот одохлуйтуьре.

Рэхьмон. И чор сали не дирем юре (ведешендени ээ
куьф, дорени сироте)

Орлов. Хубе духдер миё бу и духдер гьечи чор сал
данишири этуь. (Е кем сер гъуз нуьшде, думит сохде пес-
де гуьфдирени) мереш бу зен. (Ведешендени сирот зен
хуьшдере, дорени э Рэхьмон)

Рэхьмон. (сироте винире бэгъдо) «Бу эйчуь», хьо-
вир капитан, чужь бири бегем?

Орлов. (Ох кешире) фашистгьо бердет э Германия.
Нисе дануьсденуьм согъ мундиге ненге нэгІ (Вэхуьшдени.
гешдени э иловлей хуне)

Рэхьмон. Дуьлатуь гурун мебугу, хьовир капитан, белки гьеле согъ бу, иму хилос мисохим уре. ГӀэмел миев-ге еки эзи сиротгьошму дит мере.

Орлов. Веги.

Рэхьмон. Согъ боши, хьовир капитан. Туьш веги эйтуь и сиротме нен Хуморе.

Орлов. Согъбоши (Донорени э куьф) Иванов, огол зе э телефон командир чоримуьн ротаре.

Иванов. Чоримуьн, чоримуьн, гьони э ишмуревоz гоф мисоху дуьимуьн.

Орлов. (трубкаре вегуьрде) Гьери, чуь хэбери? Чуь? Пулемет лэгӀэ нисе гуьрде. Екигеш? Сере тик гуьрде нисе бире? ГӀэжел эн у пулеметгьо не Гитлере иму мидим. Гьони э кишму миёв одоми, ки? Рахманов. (Рэхьмон шори сохде) Кумеки сохит э у.

Рэхьмон (Э пой взхуьшде) Хьовир капитан!

Орлов. Хуб, руьхсет доренуьм. Бура! Э хьитётироз кор сох. Э туьревоz кире фуьрсим иму? (думит сохдени) Эри, Огнева, у дилбоше, игиде одомини. Ну, дие согъ боши, рэхъ ник (гьэл дешендени э герден Рэхьмон) дениширем э туь. Эи зуригьо довгӀо миварасуь, фашистгьоре нист мисохим, песде гьердуьеки мирайм э кин одохлуйтуь, э Догъуьсту. Шиновусди?

Рэхьмон. Эри, хьовир капитан, согъ боши!

Орлов гене гьэл дешендени э герден Рэхьмон, гоф не сохде чаруьсдени посово. Рэхьмон вадарафдени.

Орлов. (куьнд бирени эз пенжере, пердере екем вокошире, дениширени э буру, вогошдени, гешдени э иловлей хуне) Хубе куки Рэхьмон, омон э четине кор рафд. У рэхъ гиден-гелмез рэхъи. Имид мисохим ки, Рэхьмон могорду гуфдире. (Э лой дер денишире). Яковлев!

Яковлев (Дироморени). Хьовир капитан.

Орлов. Веги и чигьоре.

Яковлев. Ишму гьичиш не хурдейтки.

Орлов. Весси.

Яковлев. Хьовир капитан...

Орлов. Чуьни!

Яковлев. Е кемлей семе дегердит хисит дие...

Орлов. Чуь, дегердуьм хуьсуьм? Илле хуби эриме. Э гьирогъ нуькере деди-дедини, хун инсонгьо эдее тигъи бире ме дегердуьм хуьсуьм? НэгӀ, ме бурам ебо э чоримуьн рота, вуьнуьм чуь хэбериге.

Яковлев. Меш миём.

Орлов. НэгI, туь пой инжо, ме гьони миём.

Яковлев. Хьовир капитан, шев торики.

Орлов. Ди э ме автомате, Арутюняне миберуым э хуышдеревоз.

Яковлев дорени автомате, Орлов вадарафдени.

Яковлев (*вечирени сер столгоре*) И чуй жире одо-
мини командир иму? Не хурдени, не хисире. Гье э думит
дери.

Иванов. Хубе командири. Эри кор дублю эдее сух-
де, гьэдуыр салдетеш дануьсдени.

Дироморени Юсупов, э душю вери погонгьой капитан, э чумгьою
чешмекгьо, э дес ю фотоаппарат. Яковлев не Иванов вэхуьшденуьт э
пой, честь доренуьт.

Юсупов. Капитан Орлов инжо бире?

Яковлев. Бэхшлемиш сохит эри дануьсде, ишму ки-
нит?

Юсупов. Ме корреспондент эн гозетуым, капитан
Юсупов.

Яковлев. Эхи ме ишмуре нисе шинохденуым.

Юсупов. Гьеме одомигьоре шинохде варасде нибу
(*Ведешендени эз куьф удостоверением хуышдере, бирмун-
дени*)

Яковлев. Имогьой шинохдум, нуьшит, хьовир капи-
тан, Орлов гьони миев.

Юсупов. (*Э иловлей хуне денишире*) Ху-уб, чуйта-
ми коргьошму, ченгьэде пушо рафдейт имбуруз?

Яковлев. Бэхшлемиш сохит, хьовир капитан, гуфди-
ре нидануым.

Юсупов. Дузи, э гьер одоми мегу. Оммо ме коррес-
пондентуым, ме гьемере дануьсденуым, ме биё дануым, со-
нигIэтмени. Газет чуйчиниге дануьсдени туь?

Яковлев. Кем биш хунденуым, хьовир капитан...

Юсупов. Эгер гьеме руз хундениге, туь дануьсде-
ни — газет гьеме руз ведироморени. Эри газета ведешенде
материалгьо биёбу, у материалгьоре гешдегор, зу офдогор,
нуьвуьсдегор гереки. У везифере ки бегьем сохде. Коррес-
пондент. Варасири?

Яковлев. Эри, хьовир капитан.

Юсупов. Ой согъ боши.

Иванов. Хьовир капитан, е сирот зенит имуре дие.

Юсупов. Ме кире сирот зеренуьмге дануьсдени туь?.. Игидгьоре. Эри э газет воноре. Ченд фашисте куьш-дей туь!

Иванов. Телефонме гьеле гуниле ние шенде, хьовир капитан.

Яковлев. НэгI, нэгI, Иванова гIэйб оmore гуфдире. Эзи дуь орине пушо тел телефон бурра оmoreбу. Шев бу, торик. Иванов рафд эри гешде бура жигей теле, эй гьуьч сохде. Э далде, э кулегьо дуь фашист пэхьни бIребуьруьт. Сес пой Иванова шиновусде сэгIэт, угьо гьов кенде оmoreут э сер Иванов. Оммо Иванов игид ведиромо—бугьоз екире тасунд, еккере э кордеревоз сула сохд. Эзи зиьдте игиди бире? Телеш гьуьч сохд, приказ командиреш бегьем сохд.

Юсупов. Баракаллогь! Мерзуь, мерзуь эри э гозет воноре (*Ведешендени блокноте, сер гуьрдени эри нуьвуьс-де*)

Яковлев. Лап келе тэгIриф медит, хьовир капитан, Иванова, ненге келегед мубу.

Дироморени Орлов.

Иванов. Ини капитан иму.

Юсупов. (*Вэхуьшдени, когьоз хуьшдере бирмундени э Орлов*) капитан Юсупов, корреспондент газетей, «Эри Ватан».

Орлов. (*Когьозе вогордуне, дорени э Юсупов*) командир батальон капитан Орлов.

Десгьой екире гуьрденуьт.

Юсупов. Э гужевоз офдем ишмуре, шев торики. Е солдат, рэхьэ шинохденигьо овурд мере.

Орлов. Ишмуре гиснеш мубу (*Эз Яковлев*) Яковлев, эри хурдей капитан чи биёр.

Яковлев вадарафдени.

Юсупов. Мере гисне нисди, инжимиш мебошит.

Орлов. Э иму гIэдоти: ебо гьуногьэ биё хоруним, пезде гоф сохим э юревоз.

Юсупов. Хубе, гIэдоти (*Яковлев диловундени хурек, норени э сер стол*)

Орлов (*эз Юсупов*) Омбор мипоит э батальон иму?

Юсупов. НэгI, себэхь биё вогордум. Мере воисдени э батальон ишму е ченд игиде салдатгоре сирот зенуым эри э газет дешенде. Ишму биё бирмунит э ме киниге хубе одомигьой батальон ишму.

Орлов. Э батальон иму хубе одомигьо, игидгьо амбар деруьт. Ини еки э пушошму нуьшдигьо телефонист Иванов.

Юсупов. Уре, уже шиновусдем.

Орлов. Гуфдирет? Хуб. Екке мере инжо е игиде кук Дагестанини.

Юсупов. Дагестани?

Орлов. Эри. Зурбое игиде кор сохди у. Рафди э разведка тапшуьрмишире бегьем сохде бэгьдо э рэхь ю расд оморет фашистгьо. Э вепичиреки се фашисте куьшди, юш яралуь бири офдори э гIэрей меитгьой фашистгьо. ГIэмелдани сохди. Десдей фашистгьо оморени э серию, хуьшдере э муьрдеи вонори, нефесе тасунди. Песде дуьшмегьо дур биренге, вэхуьшди эри оmore э киму. Гене э рэхью вохурди дуь фашист. Игид иму э бейбутевоз куьшди е дуьшмере, еккере лэгIэюре бесди, билесумор кешири юре оворде. Эз пленниш хэйли гоф векендейм.

Юсупов. (Блокноте *вегьурде*) чуьтами фамилияй энү?

Орлов. Рахманов Рахман.

Юсупов. (*Мэхьтел бире, э пой вэхуьшде*) чуьтам чуьтам гуфдирит?

Орлов. Рахманов. Чуьни бегем?

Юсупов. Э жеи у. Ме уре шинохденуьм, у хьовирмени, дусдмени.

Орлов. Интересно, нуьшит, хьовир Капитан. У гьейсэгIэт гене э разведка рафд. (*Сере гьуз гьурде, дуьлю гурунд бире*).

Юсупов. Э сереботи Рахманов те довгIо ме ченд гилегьо э гозетгьо нуьвуьсдем. Меш дагестанинуьм. Ме э хуней эн угьо ченд гилегьо бирем, бебегьо, дедегьоюреш хуб шинохденуьм. У э колхоз мэгIлуьмлуье корсох бу.

Орлов. (*эз куьф ведешендени сироте*) Ини сирот эн у?

Юсупов (*шори сохде*) Эри, уни—иниге Хумори. Мере имид небу э довгIо Рахманове муьвнуьм гуфдире, зу могорду у?

Эз буру оморени сес тупе-туп сес лов бирей бомб. Хуне лерзирени, гьемееки эз Иванов бэгьэй дегешденуьт э хори. Песде вэхуьшденуьт.

Иванов. Хьовир капитан, ишмуре оголи,
Орлов. (Веуьрдени трубкаре) Эри, чуй, Дот лов
бисдо? Хуб. Рэхь очугь? Хуб. (Шори сохде) Дир не
сохде гирорит нуькерере. Меш гьони эдеме оmore. (Э лой
Юсупов) хьовир капитан, земляктуь Рахманов гене иги-
ди бирмунди.

Перде

ДУЙМУЬН КАРТИНА

Чуькле сара више э сер тепеи. Э глэрей сара дорлегьо дегешди теле-
фонист Иванов трубкаре э гуш воноре. Гьовой шохьонгуми. Орлов
сере гьуз гуьрде, нуьшди э думит. Эз дур эдее оmore сес тупе туп,
гуниле шенде.

Орлов. Е кемлейге рэхь мунди, и э пушо деригьо
тепеире мегуьрдиме, э шегьер мидарафдим.

Иванов. Э наступление э имуревоз Рахмановиш
миёсде бире...

Орлов. Да-а-а, ме мэхьтелум, неужели у пуч бири?

Бирден оморени келе сес туп шенде, песде виз зере куьнд бирени
снаряд, офдоре лов бирени э куьндигьо. Иванов сере гьуз гуьрде
дегешдени. Дироморени Яковлев.

Яковлев. Хьовир капитан...

Орлов. Чуьни, чуй хэбер дануьсдей.

Яковлев. Гьичиш гьеме эдете гуфдире пуч бири.
Огнев яралуь э санчасть дегешди. Э кин эн уш рафдем.
Огнев эдее гуфдире ижире: «Ме не Рэхьмон гьердуьеки
симов зере гирошдим нуькерере, куьнд бисдорим э ён дот
фашистгьо. Рэхьмон мере поюнд гьэреул, ю рафд эри лов
сохде доте. Песде е келе сес омо, дот лов бисдо. Ме раф-
дуьм эри гешде Рэхьмоне, не офдум. Э занимеш раси гу-
ниле, гье нуьшде-нуьшде оморум э гьйрогь нуькере. Песде
мере гьужогь зе веуьрд е солдат иму. Хьэрой дешендуьм
Рэхьмоне офум гуфдире. Сес не бисдо.

Орлов. (Вэхуьшдени, гешдени) Хьэйф, хьэйф Рэхь-
мон!

Иванов. Хьовир капитан, екимуьн оголи.

Орлов. (Трубкаре веуьрде) Эри, менуьм, чуй? Им-
буруз хьофд километр пушово рафдейм? Кеми? Э пушо
гьуьндуьре догь дери. Э посой догь дуьшме минометгьо
нори. Чуь? Кумеки мисохит? Артиллерия? Авиация?

(Шори сохде) согъ бошит! Лап хуб мубу. Мигирорим, мегирим шегъере! Согъ бошит. Хуб, хуб (Дорени трубкаре э Иванов). Огол зе пенжимуьне.

Иванов. Пенжимуьн, пенжимуьн, ме дуьимуьнуьм. Пенжимун, гоф сох! (Дорени трубкаре э Орлов)

Орлов. Хьовир пенжимуьн, минометгьо э посой догъ гьисдуьтгьоре эдете лов сохденуьт эз звериш, тупчигьош. Хьозур бошит эри пушово рафде. Вэхде пуч месохит. Пушово, вараширит? Хуб, хуб, гьечу сохит. (Дорени трубкаре э Иванов).

Эз буру оморени сес балабан эн Рэхьмон э гьовой мугъамат.

Яковлев. (Шори сохде) Хьовир капитан, шиновусденит?

Орлов. И сес балабан Рэхьмони.

Яковлев. Гье уни, хьовир капитан. Ме видовум.

Орлов. Бура, хьитиёт бош.

Яковлев. вадарафдени. Сес балабан оmore-оморе келе бире.

Иванов. Э худо шувкуьр, Рэхьмон офд омори.

Орлов. Лап хуб мибисдо Рэхьмон офд миомогe.

Дироморенуьт Юсупов ве Яковлев. Э дес Юсупов балабан дерн.

Юсупов. Салам!

Орлов. Салам!

Гуьрденуьт дес екире.

Юсупов. Эжи землякме?

Орлов, Яковлев, Иванов дениширенуьт э еки, мэхьтел мунде.

Яковлев. Иму эденбирим эз ишму пуьрсире, хьовир капитан.

Юсупов. Эз ме? (мэхьтел бире).

Орлов. Веди нисди Рэхьмон. Иму сес балабане шиновусдеки, гьечи дануьсдим Рэхьмон эдее оmore. Значит пуч бири...

Яковлев. Эхи и балабан эн Рэхьмони.

Юсупов. Ихдилот балабан ижиреи: Себэхьмунде эденбуьруьм эз е полк э е полкиге рафде. Эз пушойме е десде пленный немцгьо гиросдуьт. Диренуьм э дес эн е немец балабан дерн. Поюндум немец. Мугум: гьери вувнуьм, Диренуьм э сер балабан нум Рэхьмон вери. УсэгIэтте ши-

нохдум. И балабане Хумор—одохлуй Рэхьмон бэхш дор-бу юре. Гьэрезки балабане восдорум эз немец. Пуърсув-руым сэхьиб балабане. Немец мугу—нисе динуьсденуым. Балабане мугу эз хори офдем. Э дуьл ме шек омо. Мугум кидан Рэхьмон пуч бири. Эзилойге фикир сохдум белки балабане вир сохди, ю согъ саламет э батальон вогошди. Эзу товне оморум зу-зу э кишму.

Орлов. Эз Рэхьмон хэбер нисди. Вединики пуч бири (сере гьуз гьурде) У хуьшдере зинде-зинде э дес дуьшме нидуь. Ох, хубе солдат бу, хубе хьовир бу, хьэйф-хьэйф (эз синею ворморени келе «ох»)

Юсупов. Езугъ, хьэйф эн ужире кук. Фэгьире дедешу шиновусдки жингир мубу, хуьшдере муькуьшуь. Ме дирем чуьтам дедей эн угьо эри эн у жун доренбуге. Езугъе зен... Хьэйф Рэхьмон!

Орлов. Да-а-а, омбаре дедейгьо э и довгъо вир сохдет бэхдевере хэлефгьой хуьшдере. Чэнгъэде хубе, игиде инсонгьо, келегьо ве гъэлгьо, пиргьо ве жогьилгьо пуч бирет. Нэгълет э фашистгьо, нэгълет э Гитлер! (Песе нуьшдени, э лой Юсупов чаруьсде) Нуьш капитан. Туь шинохдени бебе дедей Рэхьмоне. Нуьвуьс эри эн угьо е когъоз. Гьечи нуьвуьс ки, гье э ебо нетерсуьт. Варасири?

Юсупов. Чуь бие сохде биёв—эхириш гуруниш гьисдиге эри нуьвуьсде, биё нуьвуьсуьм.

Пауза

Орлов. Ме миёсдуьм писатель бире. Эз товун Рэхьмон ме книг муьнуьвуьсдуьм.

Юсупов. Верзиреш верзирени.

Орлов. Де гьечу буге нуьвуьс дие.

Юсупов. Эхи биё дануь одоми нуьвуьсде. Э гозет статья нуьвуьсде не роман нуьвуьсде еки нисди, хьовир капитан.

Орлов. Эри, дузи, гьечу буге статья семе нуьвуьс, фуьрс э Дагестан, бигьил дануь хэлгъ чуьтам кук ю гьурлугъ сохдиге Ватане, чуьжире игидгьо ведиромориге эз Дагестан.

Э и туьтем эз гьово оморени сес мотор самолетгьо, сес туп шендей зенитчикгьо. Самолетгьо шенденуьт бомбагьо. Хори лерзирени. Гье-мееки дегешденуьт. Юсупов лугьонде жиге гешде эри пэхьни бире.

Орлов. Э хори вогосит.

Гене шенде оморени бомба, хори лерзирени. Сес тупе-туп гье
зид бире.

Яковлев. (Э гьово дениширени) Хьовир капитан,
уни е самолет эдее сухде. Офдо! (шори сохдени) Угьониге
вуьрухдуьт. Уни самолетгьоймуш оморут.

Орлов. Гьейсэг! Эт эхир фашистгьо доре миев! Гьони
пушово мурайм.

Юсупов. (Э пой вэхуьшдени) Ме е гиле э зир бом-
бешка домундем не муьрдегьо хилос бирем. Эз уновло
чумтерс бирем.

Орлов. Пэиб нисди. Жун ширине чини эри одоми.
Юсупов ведешендени эз куьф блокнота, сер гуьрдени эри нуьвуьсде.

Иванов. Хьовир капитан, гирит трубкаре, эдей гоф
сохде пенжимуьн.

Орлов. (вегуьрдени трубкаре) Менуьм, чуй? (Шори
сохде) Пушово! Гьони меш оморум. (Дорени трубкаре)
Кура сохит чигьоре. Пушово! (Э лой Юсупов) Капитан,
туь оморени э имуревоз?

Юсупов. Егьин оморенуьм.

Орлов. Де гьечу буге кешит! (Эз Иванов не Яков-
лев) Зу бошит! Имишев ёгьин биё вегирим шегьере. (Эз
посой догь оморени келе сес «Ура!» Орлов десе гьово
гуьрде видовусдени)

Сесгьо эз дору Ура!

Орлов. Пушово, игидгьо, пушово!

Перде

СЕИМУЬН ПЕРДЕ

Келе хьэёт, гьэришию богь. Васали. Доргьо гуьл лов сохдет. Э
доруй хьэёт ведини дер не пенжерегьой хуней Хуморигьо. Эз лой
расд — гьейвуй хуней Божийгьо. Шохьонгуми, пушой чуьшме дараф-
ден. Эз хуней Хуморигьо ведироморенуьт гоф сохде-сохде Мелке не
Сенем.

Сенем. Бегем гIэилме кур-кечели, ишму нохогь эи уре
гьечи хуьрд сохденит?

Мелке. Евошлей гоф сох, э Сенем, диворгьореш гуш
вери. Э дуьхдер, гьечунигеш Божи э ху хэмир дери, шев
руз эдей хуьшдере куьшде.

Сенем. Духдер эри кук офире омори. Э худош, э бен-

деш гІәѣни чуйтам дошдем келе сохдемге ме Бебере — е десию гъѣнфит бири, е дисию мелмалад. Худо мебура жогъил ю, жовогъил ю, хундегор ю, сохдегор ю. Те умогъой гІов гІэтош бери эхдуьр зерегоруьй гІәилгъоймере, у небисдоге муьрдеймеш мурдали.

Мелке. Худо гъоим доро туьре, и чуй гофи, ки муьгу хуьрди гІәилгъойтуьре.

Сенем. Е парчоь-парчоь-зедеи гІәилме. Э зар не эвруьшуьм муьпучуну Хуморлей туьре.

Мелке. (Десе э ләгІэ воноре) Евош (э лой хуней Божи денишире)

Сенем. Ме дануьсденуьм духдертуь хосдехунд бу эри кук энугъо. Се сал, чор сал денишири духдертуь, де имогъой, дур эз руй Бебелейме не гІәилгъойтуь, хәбер омори кук эн угъо пуч бири гуьфдире. Худо нуьвуьсде гъисмети, чуй бие сохде биев. Эри эн у фәгъир худо гъечу нуьвуьсди.

Мелке. Худо гуьж сохо э гуьж сохдегоргъой гІәилгъойму.

Сенем. Хумориш оmore расире духдери, бие туьш пой мезе э мозол гІәилтуь.

Мелке. Дедей миро Хуморе, комини дедейгъоре ни вою ники бәхтевери эн гІәилгъой хуьшде?

Сенем. Ихдиёр духдер э дес дедей де.

Мелке. Худо мегуё, нәгІ мере нисе воисде гІовуне э герден ме вегурде. (Эз лой хуней Божийгъо оморени сес гоф сохде, гиристе).

Сенем. Дие ме әдеме рафде, туь гоф сох гене э Хуморевоз, гъондурмиш сох э ю, туь дедей.

Мелке. Худо хьәрмәхь эри туь нен гІәилгъойтуь.

Сенем рафдени, Мелке вогошдени э хуне. Э гъейвуй хуне ведироморени Божи сифотгъою гъеме гъолпегъой хунини.

Божии. Войш, дедей миёсде муьрде туьре гІәзизе балайме. (Нуьшдени чорзани зере, домо вокурде гириздени) Кире гІәзизе хәлефгъо муьрдиге, комини дедейгъо мере хуно хьәсрет э дуьл мунде, ярай хоснебирени вегуьрдетге биёвтгу э меревоз домо вокунутгу гуьруьсуьтгу, во-о-ой... (Божии хәйли гиристе варасде богъдо эз куче оморени сес. Дироморенуьт ГІәзиз не Хумор. Э дес гьердушу ләпәткегъо дери. Божии дарафдени э хуне).

ГІәзиз. (эз Хумор) Себәхь, духдерме екем зуте вәхиз бурайм э кор. Э дуре участка биё бурайм эри гІов доре богъә.

Хумор. Хов кире омор?

ГІәзиз. Дие дара духдерме э хуне. (*Дарафденуьт
гьер мерд э хунегьошу*)

ГІәзиз. (*эз дору*) Э зен, гьечи те кей куьшде туь хуьш-
дере?

Бож. (*эз дору*) Эзиновлейге ме мундум гуфдире эй-
чуьни.

ГІәзиз. Мере имиди Рэхьмон согъи гуфдире, дуьл ди
хуьшдере.

Гьово бирени торик, э асму — астарাগьо, песде веде бирени менг.
Ведироморени Хумор, э десию дери балабан Рэхьмон. Нуьшдени э
сер сенгь, э думит.

Хумор. (*Балабане фегьм сохде*) Бегем ме туьре бэхш
доребуьруьм тэхьно вогорди бией гуфдире? (*Е кем гьере
гирошде бэгьдо хундени мэгъни*)

Гьурбу гердом эри рафде-рэхьгьойтуь,
Фурмуш нибу гьич у сохде коргьойтуь,
Ме нигуюм зунде нисд гуфдире туь,
Э рэхьтуь де чумгьой ертуь соймиши.

Шиновусдем игид бирей э довго,
Эри Ватан сохдей туь хубе коргьо,
Э синейтуь жерге-жерге орденгьо,
Чуьтам гуюм нисд гуфдире, соймиши.

Еровурд бу и балабан эз дес ёр,
Меш инжиге эденбуьруьм сохде кор,
Зиёд бисдорут фикиргьой эн Хумор,
Туьсуьз чуьтам мизуьгьуьм ме, соймиши.

Ведешендени эз куьф когьозе.

Мелке (*Эз дору*) Э Хумор, ди́ро э хуне, духдерме.

Хумор (*гьерегьой чуме покурде*) Гьони мидиром.
(*Хундени келе келе когьозе*)... «Рэхьмоне вир сохлейм.
Омон имуре имидики у согъи гуфдире, гьеле белки офдим
юре»... Белки! «Балабане ме эз дес е пленный немец
офдем»...

Гирисдени, пучундени когьозе. Евошлей-евошлей пой вечире ди́ро-
морени Нэхьум.

Нэхьум. Шевлейтуь эхэйрбу хэгьерме!
Хумор. Э гьуьбеттуь эхэйр, чуь воисде?

Нэхьум. Инжимиш мобош, хэгьерме, мере воисдени согъи саламатитуь не одохлуйтуь. Эн Рэхьмон одохлуйтуь, эн Бебе нэгл.

Хумор. (Э пой вэхуьшде) Чуь гуфдири?

Нэхьум (Энгуьшде э лэглэ воноре) ш-ш-ш, е-вош. Туь дануьсденики мере эз гьеме коргьо хэбер биренигьоре. Ме эз гьеме зу дануьсденуьм э коми хуне глэруьси дериге, э коми хуне гьуьдуьши дериге, мило дериге, туьре дануьсде воисдениге ме дануьсденуьм коми зене чуь глэйлиш мубуге—кук е небуге духдер. Мере эз гьеме коргьо хэбери, хэгьерме...

Хумор. Дие гу бура чуь гуфдиреге, дуьлмере хьэл месох.

Нэхьум. (Евошлей) Ме шиновусдем ки гьобоне Бебе, завхоз трудоденгьой корсохгьоре эз сериюш эз дуьмиюш буранигьо э гендуьмгьо шоробгьоре дороки, ме шиновусдемки гьобоне Бебере воисдени туьре эри хуьшде хогьу.

Хумор. Те умогьой глов глэтош бери уре, ме той эн унум бегем, гьэдой Рэхьмоне вегиро у.

Нэхьум. (Э лой хуней Божийгьо денишире). Э шегьер сес дешендетки Рэхьмон пуч бири, дедей Мелке эдее туьре э екке доре.

Хумор. Рэхьмон пуч нибу, Рэхьмон миёв!

Нэхьум. Худо веровуно метлебтуьре, хэгьерме, шор биёво одохлуйтуь, хьитиёт бош, фирмунде неёв дедешму.

Хумор. Де коригеш небу мере э Бебе не рафдэ, илле хуби эри ме.

Нэхьум. Ме чуь гуфдиренуьм?

Кини Бебе? Кечеле пири. (Беш пингьоли зере вежегьисдени) кечеле пири зен хосди, гьемере темэхь венгесди...

Хумор. Весси туьш, гьечунигеш дуьлме эдей хьэл бери...

Нэхьум. Хьэл гердо дуьл дуьшменгьойтуь... Омон е гоф гуьом эритуь... дондуй дедей Мелке буррани эри доре туьре э Бебе.

Хумор. Чуь!

Нэхьум. ш... ш, сабуьр сох, сабуьр хубе чини.

Хумор. Э дориш кешуьруьтге мере нирам.

Нэхьум. Э дор кешире биёво дуьшменгьойтуь, неда не духдер, и чуь гофгьой. Бегем иму мигьалим туьре э Бебе доре?

Хумор (Хэнде гуьрде юре) Ихдиёри э дестуьш оф-дори? Эй муьглуьжуьз дире мундем.

Нэхъум. Эй надане духдер, ме эритуь дуьл сухунде-горум. (Эйловле дениширени) Дие ме рафдуьм, э е жиге имишев ярсаяди, бурам е руьмке эрэгъи хурум (вадараф-дени).

Хумор (э богъче гешде) И чуй гофгъои ме шиновус-денуьм?

Мелке (эз дору) Э Хумор, не дирой э хуне!

Хумор. Оморум!

Дарафдени э хуне. Ведироморени Божи, нуьшдени э гьейву.

Божи. Дедей миёсд муьрде э пушойтуь хэлефме, туь гьеле глэилле бирики.

Глэзиз. (Ведироморе эз хуне) Э ёртуь мундиге пор эз бирорзерей Одигюзелиш хэбер оморебу вир бири гуф-дире. Чуй ёсгъо, чуй коргъо биребу э хуней бебей геде. Ини и пери эз глэил омери когъоз. Нуьвуьсдики сэхд яралуь буьруьм, имогъой хуб хосум, э и зуригъо довглюш марасуь э шори никиревоз э хуне миём гуфдире.

Божи. Мере ужире мозоллуье дедей мизендге, дер-дигъойме чуй бу.

Глэзиз. Ужире коргъо амбар бире. Песде э когъоз неверики нохогъ Рэхъмон монухъо бири гуфдире.

Божи. Те умогъой глов глэтош бери эхдуьр зерегор-гъой Рэхъмонлеймере.

Глэзиз. Ки дануьсде, белки яралуь бири эз полк хуьшде э е жигейге рафди, эхирки гуфдире нибу. Амбари рафди, кеми мунде. Гъушунгъойму уже экуьнди Берлини. Эхир—тухур куьнди, довглю э и зуригъо биё варасуь. Худо кумек бире э гьеме рафдегоргъоревоз глэил имуш э шори ниев.

Божи. Войш! Бегем э пушой худо гловун сохдебуь-руьм.

Эз пенжере сере ведешендени Хумор, песде пэхънуь бире. Дироме-рени Гуьлбике.

Гуьлбике. Хэгъер миро юре, не дошд серлей хуьш-дере?

Глэзиз. Э духдер, эз мунде жигеш дуьл дедешмуре эри хэл сохде омореи?

Гуьлбике. Эле, туь чуй гуьфдире, бебе, тэхъэр гуф-диренигъоре хуно: мен сениичун муьрдеки, сен менуьн пой-

пичеки ме эри хуней бебе эдеме муърде, туь эз ме гъэґри бире?

ГІэзиз. Э дуьл ишму эз товун Рэхьмон усоле коргьо меэрит. Дуьл дит хуьшдере, гуит: Рэхьмон миев!

Гуьлбике. Эз лэгІэйтуь худо шиново. Шоре хэбергьой Рэхьмонлейтуь э гуш иму дарафде э шори бэхдевери вадараво гьеме хосдегоргьойму.

ГІэзиз (э иловлей гьейву гешде) Дуьлме гьемише темизи, гІэил чуюмени одоми пуч нибу.

Гуьлбике. Хэґер миро Рэхьмоне (дениширени э лой хуней Хуморигьо, пезде э гуш дедешу) дануьсдени чую хэбер шиновусдемге? Эдете гуфдире эри Хумор одомигьодери, гьобоне Бебей Сенеме воисди мугу Хуморе эри хосде. Те умогьой гІов гІэтош бери уре.

Божі. Вой эй дедей Рэхьмон.

ГІэзиз. (эз Гуьлбике) Э духдер, у туь шиновусдейгьо гофгьо э китуь мунугу.

Гуьлбике. Рэхьмонлейтуь шор биёво.

Божі. Те кей дошденини Мелке духдере, гІов гуьрде нигьлуьки.

ГІэзиз. Эдеме диренуьм ме духдер гъэбиле, пир бирей туь, фурмуш сохдей чуйниге э гІуьлом муьгьбет.

Божі. Руригьой дедейтуьре худо буро, мере рури немунди эри э туьревоз гоф сохде.

Гуьлбике. Ш-ш-, евошлей гоф сохит.

Божі. (Вэхуьшдени э пой) Кешит э хуне.

Дарафденуьт. Ведироморенуьт Хумор не Мелке

Хумор. Дедей жон дедей, минет сохденуьм этуь, у гофгьоре э киме мегу. Нум эн у гьобоне пирире э ён ме меги.

Мелке. Эле, худо меветово эз эхдуьр зерегоргьой гІэиллегьойме, и чую гофгьон э лэгІэйтуь дери.

Хумор нуьшдени э сер сенгь, сере гьуа гуьрде, э дердевоз хундени мегІни.

Хумор.

Дедей-гуш вени божэхь дуьлмере,
Фурмуш нисохум Рэхьмон ёрмере,
Туь восдоригеш ширин жунмере,
Гузет мисохум э рэхь соймиши.

Мелке. Дедей гъурбу гердо эритуъ, балайме, чор сал дениширей, довгюш эдее варасде, хэбериш омери пуч бири гуфдире. Зобуни Рэхъмоне ки хосденбуге худо мевето-во эз у. Рэхъмониш кукмере хуно бу. Э гъужогъ ме келе бирере хуно бу. Хэбер Рэхъмон э ме расиригъо е гуниле расирере хунои э синейме. Де имогъой чуй биё сохде биёв. Муьрдере эз хок ведешенде овурде мубими, хэлефме?

Хумор. Мегу, гъечу мегу!

Хундени э дердевоз.

Гиж месох мере, езугъ биёвгу,
Имид сохденуьм, согъи миев у,
Эз сер хьофд догъиш пар мизенуь у,
Эри оmore э ён соймиши.

Мелке. (Десе вонорени э пушони Хумор) Туьре хьол нисди, духдерме, туь ночогъи, бурам эри туь духдир биёрум.

Хумор. (гъул Мелкере гъуьрдени).

Делуь нисдуьм ме, герек нисд духдир,
Э илчингъо гу: мере нисд духдер,
Эдем су гуьрде, дуьл эдей сухде,
Бигъил денуьшуьм ме э соймиши.

Мелке. Мере дие гоф нисди. Шогъ-сенем э Ошугъ-Гъэриб дениширебугъош гъечи сэхд не поисдебу.

Хумор. Дедей, туь эз ме келеи. Рэхъ нисди ме э руй-туь поюм. Омон минет сохденуьм э ме гуж месох. Ошугъ-Гъэриб эри пул гъэзенж сохде рефдебу, уре пул небу эри хосде духдер гюшире, гЛэруьси сохде. Омон Рэхъмон эри пул нерафди. Рэхъмон э довгю рафди, эдей хун хушдере тигъи сохде, беде дуьшменгъо оmore ме не туьре не куь-шуьт гуфдире. Туьре не мере, гъозор чуймунигъойгереш эз уьлуьм эри хилос сохде рафди у. Кечеле Бебере хуно дургуне когъозгъо гъуьч сохде эз салдати пэхънуь не бири Рэхъмон.

Мелке. Эле, туь чуй гуфдире, гьерки гири миев ми-шиновуь.

Хумор. Гьергоиш бисдо очмиш мубу у кор. Гуфди-ренуьт э хуьшге дивор гуьл нивогосу. Омон Бебе хуьшге дивор нисди, тари, бишэгЛэригъой эн у очмиш мубу.

Мелке. Евош, киниге эдей дироморе э хъэт.

Дироморени Одигюзел.

Одигюзел. Шев ишму эхэйр.

Мелке. Эгъуббеттуэ эхэйр. Кеш э хуне.

Одигюзел. Э шоригъо-никигъо диройм э ишму.
Эдеме рафде. Воисденбу ишмуре омборек бу сохум.

Зенгъо э махътелиревоз дениширенуэ

Хумор. Чуьни бегем?

Одигуьзел. Ники, шори. Эвелимуьнжи э радио-маг-
лум сохдики гъушунгъойму сер гъурдет гуфдире наступ-
лениере э Берлин. Имубуруз-себэхь Берлин биё вегуьрде
биёв. Ве дубборенмуьнжи гъони хэбер оморики Хуморе
орден дори гуфдире эри хуб кор сохден э колхоз.

Хумор. Мере? Ме, чуь сохдем бегем?

Одигюзел. Эри, духдерме, туьре, туь верзирей. Ом-
борек бу, э хубе метлебгъо расош.

Мелке. Худо доро г'Эйлгъойтуьреш. Шор биёво ба-
далейтуьш. Кешит э хуне дарайм.

Одигуьзел. НэгI, э ме одоми денишири э буру,
согъ бошит.

Мелке. Хош омори, софо овурд.

Хумор. Согъ боши, лелей Одигуьзел.

Одигуьзел вадарафдени

Мелке. Кеш духдер э хуне.

Хумор. Туь дара, ме гъони мидиrom. (Мелке дараф-
дени, Хумор гешдени э хъэт) Ме чуь сохум, э же бурам
эз дес дедейму. Ме чуьтам бурум лубнг гъобоне Бебере?

Ведироморенуэ Г'Эзиз. Божи не. Гуьлбике.

Г'Эзиз. Хумор, туь эйчуь ние хисире, духдерме, се-
бэхь биё зу бураим э кор.

Хумор. (гирисдени) Мере гъишдени бегем, худо ме-
вотово эз гъобоне Бебе. Вомухди дедеймуре х'алово сохде.
э ехэнме.

Божи. Бебе сэхьиб хуьм хэзинеи имогъой, духдерме.
Екигъо эдей жун доре, екигъо пул кура сохде. Кимлере
вой, кимлере бой, хэлефме!

ГІэзиз. Э духдер, лэгІэитуьре не гири! Чув Бебенгьо
эз сад гьозор екини. Гьемеш гьони э довгІои.

Божи. Кидан миёвге ниёвге е теке балалейме.

Гуьлбике. Те умогьой гІов гІэтош бери дуьшмере.

Дироморени Одигуьзел.

Одигуьзел. Сес ишму э кучени, чув хэбери гьечи?

Божи. Гьэбер-гьэбер зено нохогь гІэилгьойму!

ГІэзиз. Имид э худо.

Одигуьзел. Гьич тенги мосохит. Э ишму мэгІлуь-
ми. Эз гІэил имуш хэбер небу. Песде когьоз омо. Нуь-
вувьсди, э бебе, ме яралуь буьруьм, хуб бирем. Худо
гьишдге эи зуригьо довгІо марасуь, э шоригьо никигьоре-
воз гІэил ишмуш миёв.

Гуьлбике. Шоригьо никигьо винош э нуьшдегоргьо-
ревоз, худо шиново эз лэгІэитуь.

Божи. Э худо имид, дениширейм. Оммо гьэбилеймуре
тоб нисд.

Одигуьзел. Чувтам?

Хумор гІэиб кешире, вэхуьшдени рафде

Божи. Хуморе эдей э екке доре.

Одигуьзел. Нибу! Эки?

Гуьлбике. Э Бебе, завхозтуь.

Одигуьзел. Э жун бебейме хэбер нисди мере, у
кор нибу!

Нэхьум. (Эз посой дер сере ведешенде) Михило
сох, жон председатель колхоз, э биней гуштуь чув коргьо
биреге туьре хэбер нисе бире.

Одигуьзел. Зиндее гозет омори. Эз гьеме коргьо
хэбери Нэхьуме.

Нэхьум. Дузи. Эз гьеме хэбери. Ме дануьсденуьм
Красная Армия э куьндигьой Берлини. Э и зуригьо дов-
гІош марасуь. Э шоригьо никигьореваз пІэилгьоймуш
миёвт э хунегьошу. Гьовой хуре кечеле Бебе эз колхозниш
пиш мубу.

Одигуьзел. Туь имбуруз э кор рафдей?

Нэхьум. Эри. Трудоденьмеш э книшкейме нуьвувьсде
омори.

Дироморени Бебе.

Нэхьум. Хош омореи, Бебе!

Бебе. Хуьшг хэвен гердош!

Туь э гьэреули ние поисде имогьой?

Нэхъум. Кире гъэреул сохум? Гъеле ебо зен хогъ
гъэруьси сох, э гъэрсис туь вежегъим, шоробиш хурим.
Песде миём эри гъэреул сохдеш.

Бебе (*гъэгъри бире*) Амбар дануьсдениге, кем гоф
сох!

Нэхъум. (*Э овозевоз*) Дилуьм мугу, сен дилим-ди-
лим оласан. Менуьм бошуме бу ишлери сен гетуьрмисен.
Дие гъелелуьге согъ бошат! (*Винире бурмунде э Бебе, ва-
дарафдени. Вадарафдени Бебеш*).

Одигуьзел. Гъогъ бирем. Чуь гуьм. Дие меш бу-
рам. Шев ишму хуш бу.

Божиги. Хош омори, софо омурд.

Одигуьзел не Гъэзиз вадарафденуьт. Дироморени Хумор, гъэл де-
шендени э герден Гуьлбике.

Гуьлбике. (*Тимор сохде сер Хуморе*) Хэгъер миро
Рэхъмоне.

Хумор. Мере эз чум мешенит.

Божиги. (*вэхуьшдени, дарафдени э хуне*) Дедей гъур-
бон, Рэхъмонлейме.

Хумор (*гъэл гуьрде Гуьлбикере, хундени мэГни*).

Е куклей дедей, туь офдум бири,

Э хуней дедей товуш мидори,

Гъер гоф лэгъейтуь

бу шелбет, шори,

Ичуь кори

Э сертуь омори.

Гуьлбике. Войш, хэгъер гъурбу.

Хумор.

Мегъил хуьрд бире

кемер дедее,

Мегъил кур бире

туь чумгъой мере,

Яралуь месох туь

дуьл хэгъертуьре,

Чуме рэхътуьним

гъэзизе ёрме.

Мелке (*Эз пенжере*) Э Хумор, эжеи туь!

Хумор. (*Вэхуьшдени*) Э жерей жегъендем муно кече-

ле Бебе. Ире чуь воисде эз ме. Оморум, оморум! (гъэл
гуьрдени Гуьлбикере) Худо хьэрмэхь эришму.

Гульбике. Метлебгьойтуьре худо воровуно.

Пауза

ЧОРИМУЬН ПЕРДЕ

Суьфдеи картине

Келе богъи. Э више ухшеш зере. Э аллея норе оморет дуьразе куьр-
сигьо. Э доруй богъ ведини келе пенжерегьой госпиталь. Э перде
вокурдеки эз дур оморени сес «ура!», сес салют, сес музик. Э гьо-
во вешенде оморенуьт ранге-рангие ракетгьо. Дироморени Яшка, лен-
гуьсде-ленгуьсде, э тению ковре халат, э десю десдечу дери.

Яшка. Победа! Эхириш омери, победа! Буьзуьрге по-
беда! Э хори раси кемер фашистгьо! (нуьшдени) Чуь хуб
рэхьэт бисдо дуьлме! Ме гьони яралуь ниьсдуьм бире. Э
и руз э Масков миьсдуьм бире. Унжо имбуруз келе мигъи-
ди. Э Догъистуш имбуруз келе мигъид мубу. Имбуруз э
гъемей гъулом келе мигъиди.

Нефес кеширени, дениширени э асму, песде э ило-улей хуьшде, хун-
дени мэгъни.

Дедей, дие нихунум ме заруьнжи,
Миём изму экитуь ме эдинжи,
Имбуруз ме биренуьм дуз бисдпенжи,
Вогошденуьм эки туь ме, дедей.

Дедей, хьозур сох туь шоре сифроре,
Хэбер сох туь хэгьермере, Сипроре,
Вогошденуьм ме экитуь, жон дедей.
Гъэл дешенде, моч мисохи кукгьоре,

Дедей, лова хогъ туь эз Армией совети,
Азад сохди хэлгъэ эз келе беда
Зигьо э и гъуьлом шори ве дусди,
Вогошденуьм ме э китуь, жон дедей.

(Гъуз бире гуьрдени эз яралуье пой хуьшде) Эле-ле-
ле... Дорд доре нисе понсдеки. Кей хуб мубу и занеме.
Могъгъул хьэрзо мисохдуьт мере, мирафдуьм э хуне.

Сере э сер скамейке воноре, дегешдени. Чумгьоу э хов рафденге.
диросморени Вера э тению сипре халат вери. Винирени Яшкаре.
Евошлей-евошлей э бузпой куьнд бирени, гъуз бирени э серию.

Вера. Шевтув эхэйр бу! (хэндуйсдени).

Яшка. (гье ебо хуьшдере вешенде) Руьхшенд сохде!

Вера. Имбуруз келе миглиди, гьемей гъуьлом эдей
мэг'ни хунде, шори сохде, туь хисирей?

Яшка э махьтелиревоз дениширени э Вера.

Яшка. Хэз оmore мере эз туь.

Вера. Эз ки!

Яшка. Эз туь...

Вера. (хэндуйсдени) интересно. Эз зуревоз?

Яшка. Руьхшенд месох. Эз дуьли гуфдиренуьм.

Вера. Песде мереш эз туь хьэз оmore?..

Яшка. (шори сохде) Днеш хубте.

Вера. Пэмел оmoreнигъо кор нисди.

Яшка. Чуьтам!

Вера. Шуьвермере чуь жугьоб миди?

Яшка. Туьре бегем шуьвер гьисди?

Вера. Эгер согъ мундиге, гьисди.

Яшка. (екем пешму бирере хуно) ме туьре духдер ху-
не дануьсдебуруьм.

Вера. Довг'о сер гуьрденге. шуьверме лейтенант бу.
Иму зигьисденбирим э Украина. Немцгъо оmoreнге, мере
гуьрдуьт, дешендуьт э лагер. Фирсорут эри кор сохде.
Эденбуьруьт э Германия фирсоре. Ме хуьшдере э рэхъ эз
сер вогун шендуьм. Вирихдуьм. Песде мере гене гуьрдуьт.
Э е десдейгеровоз фирсорут э лой Австрия. Гене дубореш
вируьхдуьм. Оморум э и шегьер Чехословакия, э хуней эн
е чех пэхьнуь бисдорум. Зувун эн угъо э, зувун уруси
ухшеш зере. И чегъо урус хуб хосденуьт. Мере кор до-
рут, пэхьнуш сохдут тейте ишму оmore. Ишму оморитки,
рафдуьм э ки н-альник госпиталь, ихдилот сохдуьм э
серме оmore гъо ме гъэдере. Мере э кор вегуьрдуьт.

Яшка. Имо вой шуьвертув эжеиге ние дануьсде?

Вера. Нэг'I. Нуьвуьсдем э Масков. Гьеле хэбер нисди.
Дениширем.

Яшка (э хуьшде домунде) Ижире коргъо...

Вера. Белк туь дире бирей шуьвермере? Орлови
фамилейю.

Яшка. Орл... Орловгъо омбор дирем ме...

Сес эз дору. Вера Павловна, инжо биё
Вера. Оморум! (вадарафдени)
Яшка. Иш гъечи...

Хунденин мэгӀни.

Гешде-гешде мурам гене э Ватан,
Хуб мизуьгъуьм, кор мисохум эй Ватан.

Дироморени Рэхьмон. Э тению халат, расди гъулию э гипс дери.

Рэхьмон. Кичи инжо э зувун дедейме раче мэгӀни хунденигъо?

Яшка. Рэхьмон?! (Ленгуьсде-ленгуьсде вэхуьшде, гъэл гуьрдени Рэхьмоне). Бирорме туь, хьовирме туь... И чор сал э еки не вохундсйм...

Рэхьмон. Яшка, гъэзизе хьовирме, эхириш винуь-руьм туьре. (Моч сахденуьт екире) Нуьш гъэзизиме туь, Яшка... Чуь мозблузэ рузи и руз эн победа!

Яшка. Туь э и тоспиталь дебире?

Рэхьмон. Эри.

Яшка. Иму екире чуьтам не дирейм?

Рэхьмон. Мере инжо ди гировундет.

Яшка. Гъери ихдилот сох, чуь хэбэриге. Эриме эз ху-не хэбер омори ки туь пуч бирей гуфдире. Чуь омори э сертуь, хьовирме Рэхьмон! (денширенуьт э еки) гъечи да-нуьсденуьм туьре эдем э хов диренуьм.

Рэхьмон. Имогъой чор-пенж мегъ мубу мере эз хуне хэбер нисди. Меш не нуьвуьсдем. (Бирмундени гъул хуьш-дере). Кесе нуьвуьсде эз нуминейме не гъишдуьм. Мугум дедейму бовор нисоху. Оммо миёсдуьм гъишде нуьвуьсде. Гъэлет бисдорум. Дедейму хуьшдере муькуьшуь...

Яшка. Гъечиш сэхд яралуь биребири?

Рэхьмон. Э серме, бирор, келе коргъо оморебу. И giroшдигъо поизи, э Венгрия гъисдики иму миёсдим ги-рошде э келе нуькерере. Фашистгъо нисе гъишденбуьруьт. Сэхд поисдебуьруьт. Угъо вокурдебуьруьт пэхъникие дот-гъо, норебуьруьт келе пулеметгъо, дуь вьжде калибр... Оммо нуькерере миёсдим giroшде. М^б мугум э дуьлме: симов мизенуьм, мигирорум эз пэхън^а х^и миём, миофум пулеметгъоре, лов мисохум доте, рэхъ м^бкунум эри ба-тальон иму... овду

Яшка. Четине везифей...

Рэхмон. Ме дануьсденбуьруьм четин гьисдигьоре. Белки ме пучиш мибисдорумге. Оммо гьэрде бегьем сох-де герек бу. Командир батальон еккере эденбу фирсоре. Ме руьхсэт хосдуьм, рафдуьм. Гирошдуьм нуькерере, хьэр-мэхьмере, е хубе г1әил бу у, гьишдуьм гьэреул, ме куьнд бисдорум э ен дот. Лов сохдум доте. Сермеш гиж бисдо. Офдорум. Дие мере хэбер не бисдо эз хуьшде. Ебойге хэбер бире диренуьм, э зверсерме духдиргьо поисдет.

Яшка. (ох кешире) Ижире коргьо!..

Рэхмон. Пуьрсуьруьм, дануьсдуьм чуь бириге у шев. Батальон гирошди нуькерере, рафди пушово. Ме яра-луь бирем, серме гиж хурде офдорем, э гьэд г1ов, нуькере берди мере зофруво. Песде салдатгьойму вегуьрдет мере, бердет э госпиталь.

Яшка. Де имогьой худо гьишдге хос мибоши, мурайм гьердуьйму э хуне.

Рэхмон. Эри, эеки мурайм. (пауза) Гьери, эз туь чуь хэбери, бирор, э артиллерия дебири?

Яшка. Эри, наводчик буьруьм. Песде бисдорум ко-мандир орудия. Эз Сталинград сер гуьрде дуз те Бра-тислава оморем. Омон гье и пушой довг1о варасде сэхд яралуь бисдорум.

Рэхмон. Туьш келе четинигьо дирей...

Яшка. Дие. могу... Сталинград, Харьков, Одесса, Бухарест, Будапешт, Братислава... Имогьой омореим инжо ведироморе. Дуз яздегь танкгьой дуьшмере сухундем ме не хьэрмэхьгьойме.

Рэхмон. Баракеллогь! (Диреморенуьт е ченд салдат-гьой немцгьо, э посошу е красноармеец)

Яшка. Э де, и нэхире эже берде туь? Довг1о варас-дики...

Е немец сере ен гуьрде. Г1ожизтегьер дениширени э Рэхмонигьо

Дирей чуьтам дениширениге? Фэгьире хуно...

Красноармеец. Гьерденишу гьире-гьир. Гьемей эн и гьэгьри-гьэзобгьоре угьо неовурдет э сер иму.

Рэхмон. Тэхсири э капиталистгьо вери, э Гитлер вери.

Немц. (десгьоре гьово гуьрде) Гитлер капут, Гитлер капут!

Красноармеец. Э гьур Гитлер даравош!

Немец. (э лой Рэхмонигъо денишире) Сигарет нихт?
Яшка. Уьзигъэре не бире гъеле сигаретиш эдей хосде...
Рэхмон. (Ведешендени эз куьф папрусе) Ги, кеш!
Красноармеец. (Эз немцъго) гъей сохит пушова,
човг!

Немец. Вас?

Яшка. Э винитуь паз!

Красноармеец. Ну, кешит! (Вадарафденуьт)

Пауза

Яшка. (Эз Рэхмон) Балабантуь эжи, вир сохдей?

Рэхмон. Эри. Еровурд бу эз Хумор. Хубе кор не
бисдо вир сохде. (Ведешенедни эз куьф хуьшде е балабан
гъэмишире) Иллере ме гъуьч сохдем. Хъэз оmore мере
балабан зере. Хун вуьнуьм гъери е мэгIни, Яшка. (Зерени
балабан)

Яшка. (Хундени).

Эри Ватан иму э довгоI рафде,

Э пушой женг, эгъэд дурфу

дарафдейм,

Четин бири, гъич посово не

рафдейм,

Дуьшмегъоре эз хориму

пиш сохдейм.

Иму дирейм четинигъо, хиники,

Ниёв фашист, нибу дие торики,

Кукъгой ватан, сохдейм э ю кумеки,

Душмегъоре эз хориму вир сохдейм.

Келе Ватан мере огол зеребу,

Хэлгъ совети эйму кумек биребу

Имуре у нун не гъувот доребу.

Душмегъоре эз хориму сур сохдейм.

Ини омо шорие руз победа,

Э хориму у фашистго ниёв де,

Хэндуйтгу ловгъойтуь ой пире деде,

Душмегъоре эз хориму нисд сохдейм.

Дироморени Вера

Вера. Раче мэгІинини. Э коми зуву хунденит?

Яшка. Э догъисту бирейт?

Рэхъмон. (Дениширени э Вера песе эри хуъше гуф-дирени) Ме ире эже дирем бу?

Вера. Чуьни, гъечи эйчуь дениширейт, жогъиле кук?

Рэхъмон. Ме ишмуре э жеиге дирем. Оммо э ёрме не мунди.

Вера. Мидануь бире. Одомигъо дуь э еки вохурденуьт.

Эз чуьжоит ишму?

Рэхъмон. Эз Кавказ. Ишму?

Вера. Эз Украина, Донбасс.

Рэхъмон. Фамилешму чуьни?

Вера. (хэндубсдени) Военная тайна...

Рэхъмон. Ние воисдеге мегуит.

Вера. Гъэгъри эйчуь бире? Фамилейме Орловаи.

Рэхъмон. Чуь, Орлова?

Вера. Эри.

Рэхъмон зур-зур-ведешендени эз куьф книжкере. Эз гъэд книжке вегуьрдени сироте, дениширени э сирот, песе э Вера.

Рэхъмон. (шори сохде) уни, уни! гъери винишит и киниге!

Вера. (Дениширени э сирот. Мэхътел бирени. Песе эз чумгъою ІІэрс оmore) Эз же омори ишмуре и сирот?

Рэхъмон. Капитан Орлов дори мере ёревурд.

Вера. Орлов! Ишму уре шинохденит? (гъэл гуьрдени Рэхъмоне)

Рэхъмон. Шинохденуьм. Амбар хубе хьовири ве хубе командири у. Омон гъони эжеиге нисе дануьсденуьм.

Вера. (могъбул бире) Эйчуь?

Рэхъмон. Ченд гиле эз госпиталь когъоз дешендем эри капитан. Жугъоб нисди.

Вера гирисдени

Яшка. Ме гирисит.

Рэхъмон. Ме гирисит, ме миофум уре. У эриме бебе не бирор бири. Ишму гъич фикир мекешит.

Вера. Ебо ме уре мивинуьруьмге.

Рэхъмон. Мивинит.

Вера. Бэхшлемиш сохит, гъони миём (видовусде, вадарафдени).

Яшка. Зе гъери у балабантуьре, Рэхъмон!

Рэхьмон зерени балабан. Вера оморени, диловундени гьэнфитгьо,
норени э пушой Рэхьмонигьо.

Вера. Хурит! (эз зир бел халат ведешендени шишей шоробе) Э ме эри эн и кор гофиш миёв. Э хотур мигид нен шори хурит!

Рэхьмон. (пейлере веуьрде) хьовиргьо, чуй хубе рузи имбурузине руз, глэйлгьойму, невегьойму, нишрегьойму, нишрегьой нишрегьоймуш э ер миёрут имбурузине рузе нуьгьимуьн мая руз мигид, руз шори, руз победай инсонгьоре, руз эн хуьрд бирей кемер фашистгьоре. Чуй хубе рузи имбуруз! Гьони э Масков, э Кавказ, э гьемей глуйлом эдете э еки расире пура пейлегьой шороби! Зеним имуш и пура пейлегьоре э шори эн имбурузине руз, э шори буьзуьрге хэлгь советиму, буьзуьрге Ватан Советиму!

Яшка. Э шори...

Вера. Э шори гьеме игидгьой хори Совети!

Хурденуьт. Эз буру оморени сес музык.

Яшка. Чуй раче гьовои! Мере воисдени пар зенуьм бурам э Масков, песде э Догьисту.

Рэхьмон зерени балабан.

Юсупов. (Эз дору) Эй, кини и гьовой Кавказимуре зеренигьо!

Яшка. Рэхьмон, шиновусдени туь и сесе!

Сес Юсупов гене оморени.

Рэхьмон. Шинохе сеси.

Дироморени Юсупов. Э синею орденгьо, медальгьо ве.

Юсупов. Кинит ишму? (шинохдени Рэхьмоне) О-гьо! Рэхьмон! (Гьэл дешендени э гердению, моч сохденуьт екире. Песде гьэл уьрдени Яшкаре) Яшка! О-гьо-гьо-гьо!

Яшка. Эри хьовир капитан, огьо-огьо-гьо...

Юсупов. (Шори сохде, э лой Рэхьмон денишире э овозевоз гьуфдирени)

Эз дур гешдуьм

Эз куьнд офдум

туьре ме

марал ме...

гьи? Бобо гьорой! И ченд сал э гьэд эн и

довгlo овозейтуъре шиновусдем, сифеттуъре не
дирем, гъи?

Рэхъмон. (Десе э лой Вера кешире) Шинох бошит!

Гуърденуът дес екире

Вера. Бэхшлемиш сохит (Вадарафдени)

Рэхъмон (эз Юсупов) Веги пейлере!

Юсупов. Хурденуъм э шоритуъ!

Рэхъмон. Согъбоши, хъовир капитан! (Хурденуът)

Юсупов. Туъ эз ме гъэгъри не бирей. Рэхъмон?

Рэхъмон. Эйчуъ?

Юсупов. Эйтуъ эз хуне когъоз не омори?

Рэхъмон. НэгI.

Юсупов. Туъ нуьвуьсдей?

Рэхъмон. НэгI.

Юсупов. (Ох кеширени, десе э пушони воноре) Ижи-
ре коргъо!

Рэхъмон. Чуъни бегем?

Юсупов. Ме келе гъэлети сохдем. Нуьвуьсдем э ху-
нешму туъ пуч бирей гуфдире.

Рэхъмон. (мэхътел бире) Эйчу? Эхи туъ мере гъич
диреш не дирей э довгlo.

Юсупов. Сабуър сох. Бире гъэлети. И поизи гешде-
гешде оморум гъисмет бисдорум э у батальон туъ дебири-
гъо. Мере воисденбу э газет нуьвусуъм хубе игиде солдат-
гъой батальон ишмуре. Капитан Орлов нумтуъре до.

Рэхъмон. Орлов!.. Кей дирей туъ уре. Согъи у не-
буге?

Юсупов. Эри, согъи. Сэхд яралуъ биребу. Уш имо-
гъой э госпиталь дери. Эри, у фамилейтуъре гуфдики, у
сэгIэтте шинохдум. Мугум. Эжи Рэхъмон? Э пушойтуъ
гъейсэгIэтле вадарафд мугу. Э разведка рафд мугу. Туъ
миёсди вогошде те себэхъ бире. Денишуъруъм, не омори,
сес лов бирен дотгъореш шиновусдуъм, батальониш пушо
рафд, нуькеререш гиросшд, туъ не вогошди. Ме нуьвуьс-
дуъм э гозетиш. (Дорени гозете э Рэхъмон) Туъре эй геш-
де одомигъош фирсорим. Эз туъ хэбер не бисдо. Орлов му-
гу: нуьвуьс когъоз эри бебейгъошу. Меш нуьвуьсдуъм.
Эри, ме эз дес е немец балабантуъреш сер гуърдуъм.

Рэхъмон. Эжи?

Юсупов. Фирсорум э хунешму.

Рэхъмон. Бобогъорой, бебейгъойму эз ме дес мегуъ-
руът.

Юсупов. Гычиш нибу, жунтуь согъ гердо.

Рэхъмон. (Вэхуьшдени э пой, гешдени) Дедейму муькуьшуь хуьшдере. Хумор, туь чуь мисохи?

Юсупов. И перигьо Орлова дирем. У гуфдири э ме туь согъ бирейре.

Рэхъмон. Э хысобевоз когъозгьойме расири э у.

Юсупов. Гьечу бие бу.

Дироморени Вера

Рэхъмон. И капитан дири шуьвертуьре...

Юсупов. (Э мэхътелиревоз) Вера, ишму зен капитан Орловит?

Вера. (Шори сохде) Эри, эжеи шуьверме?

Юсупов. Эз инжо куьнди.

Вера. (Хэндее ловгьо) Гьемише шор гердошит!

Юсупов. (Вегуьрдени пейлере)

Э шори Ватан, э шори победа, э шори зиндегуни, э шори муьгьбет?

Эз дур оморени сес музыка, перде офдорени

ДУЬИМУЬН КАРТИНА

Хьэёт Божийгьо нен Мелкейгьо, э сеимуьн перде бугьо сегьне. Сер шеви. Э гьово менг вери. Перде вокурде сэг'лэт эз хуне ведироморенуьт Хумор не Мелке.

Хумор. Дедей, пиш сох у илчингьоре эз хуне.

Мелке. Дедей миро туьре, туь чуь гуфдире!

Хумор. Минет сохденуьм э туь, пиш сох угьоре (ва-дарафдени)

Мелке. (Э посой Хумор рафде) Э кор худо мэхътел муно эхдуьр зерегоруьн г'эиллегьойме.

Эз куче э хьэёт дироморени Нэхьум

Нэхьум. Кечеле пири зен хосди, гьемере темэхь венгесди. Эз пэхъникиме дефирсори илчингьоре. Гьечи да-нуьсдени мере хэбер нибу. Хубе кори! Э шегьер эй дух-дер хосде илчингьо даравт, Нэхьуме хэбер небу? Гьуь!.. У кор нибу. Э гьер жой шори, ники бисдо, мило-суьг'уьдо бисдо, ме биё добошум, омборек бу сохум, гьуьдуьш э э лэг'лэ вегуьруьм... (чумечару сохдени) Дарам гьери... (дарафдени э хуней Мелке)

Г'лэзиз. (Эз дору) Э зен, весси эй, туь худой туьре хосдениге, весси!

Б о ж и. Вой эри ме вой, кимлере вой, хэлефме, кимлере бой! Екигъо жун хуышдере дорет, еккегъойге эдет кеф сохде! Вой эй дедей Рэхъмон, руригъой дедейтуьре ки согъолмиш мисоку хэлефме. Худо, худо... Э хуние Гитлер недомундигъо э кечеле Бебеш ни домуну...

Г І э з и з. (*Ведироморени э гъейвуй хуне*) Э зен, туь жун рафде рэхъ бебейтуь имуре биёбур месох.

Б о ж и. (*Ведироморени*) Гловун гъэним гердо дуьшмегъой ГІаилмере!

Г І э з и з. (*Гъул Божире гуьрде кеширени э хуне*) Сабур сох. Кеш э хуне. Рэхъмон шор биёво, эри эн у духдер офд миёв.

Дарафденуьт. Э сегъне водироморенуьт Хумор не Мелке. Хумор эдей гирисде.

Мелке. Э духдер, гъечунигеш Божи эдее гъэзевоти сохде нэхогъ имуре. Мишинову сес туьре, медиров гене лэгІа мокуну: Де имогъой биригъо бири. Туьре имид бу Рэхъмон могорду гуфдире. Хотур туьре не гъишдим. Дениширим. Имогъой довгІош варасди. Нэхогъ Рэхъмон кур гердо, вой эриме гердо, бегем мере нивоисд шори ники ГІаилгъойме? Веди нисд Рэхъмон. Кор худоини, хэлефме.

Хумор. НэгІ дедей, ме э Бебе нирам. Пара месох мере.

Мелке. Пара-пара гердо эхдуьр зерегоргъой ГІаилгъойме. Чуь бири бегем нэхогъ Бебере? Жогъил ю, жовогъил ю, рач ю. Э ГІаэрей дигъ, жэгІмет е ведие одомини. Эз у хубте эдохлу воисде туьре?

Хумор. Нирам!

Рафдени э улойгей хъэёт, Мелке дарафдени э хуне. Эз хуне ведироморени Нэхум

Нэхум. Ме бэхшмере хурдум. Имогъой гьерчу ишуьре воисд сохутгу. Э метелегъо гуфдиренуьт: ит итинен совошди, аллагъ верди юл кечене. Бигъил игъо хуьжет сохут, ме гъелелуьге шуьгъэм мере пур сохум. (*Десе зерени э шуьгъэм хуьшде*) Имишев гъеле vessи. План животноводстворе бегъем сохдем... Хьэ-хьэ-хьэ... Эри себэхьи худо келеи (*вадарафдени мэГІни хунде хунде*)

Пауза.

Дироморенуьт Рэхъмон не Яшка. Э синей гьердушу орденгъо медальгъо вери. Гъул Рэхъмон бесден

Яшка. Ш... ш... ш... Сес месох, нехэберки дарафдиге митерсуыт.

Рэхьмон. И чуй сеси эз уло?

Божи. (Эз дору) Кини?

Яшка. Менуым, Яшкеюм.

Божи. Хош омери, софо овурди. (Эз хуне ведироморенуыт Божи не Гизиз, диренуыт Яшка не Рэхьмоне).

Гизиз. Хэлефме, Рэхьмон! Яшка!

Божи. Вой эй дедейтуь, Рэхьмон, хэлефме! (офдорени э сер синей Рэхьмон, гиридени, гьэл гуьрде. Моч сохдени юре) Эри ярагьой дедей мэлхьэм омери хэлэфме? Гьэдойтуь э дедей жон Рэхьмонлейме! кур бисдоки чумгьой дедейтуь.

Гизиз. Э зен, ме не гуфдуьруым этуь миев?

Гьэл гуьрде моч сохдени суьфде Рэхьмоне, песде Яшкаре

Божи. Жон балам, туь мере гье ебо эз торике гьовре э товуше гуьлом ведировундики, Рэхьмонлейме...

Рэхьмон. (Тимор сохде сер дедешуре) Мегирис, дедей!

Божи. Кешит э хуне, балагьойме, кешит ебо!

Рэхьмон. Хуморигьо чуйтами, гуьлбикейгьо чуйтами?

Божи. (Э лой хуней Мелкейгьо денишире) Ш... ш... ш..., кешит ебо э хуне (дарафденуыт)

Дироморени Нэхьум, десе зерени э шуьгьэм

Нэхьум. Чи мидарав бу э и шуьгьэм рэхь не вомунди, омон худо эдей расунде эри ме. Дарам ебо хош омери, гуьзуьв ойдун сохум. (дарафдени. Эз дору оморени сес Нэхьум) Хош омери туь бирорме! Гуьзуьв ойдун эй хэгьерме. Божи!

Пауза. Песде гьемееки ведироморенуыт

Рэхьмон. Э гьейву нуьшимгьо хуби. (Эз Яшка) Туь бура ебо хьэрмэхь имуре биёр. Чамадангьореш.

Гизиз. Э жеи бегем хьэрмэхьышму?

Яшка. Э хунеймуни. ГьейсэгIэт миейм. Кеш э меревоз, Нэхьум.

Нэхьум. Э сер чумгьойме!

Божи. Поит е минут (дарафдени, ведировундени шороб, декуьрдени эри Нэхьум)

Нэхьум. Гуж гысдигъо э шуьгъэммени имишев. Гье-
мише э шоригъо, никигъо хуройм э хунегъошму!

Яшка. Ме мирош, Нэхьум!

Нэхьум. Э шоришму!

Яшка не Нэхьум вадарафденуьт.

ГІэзиз. Меш бурам Гуьлбикейгъоре сес сохум (ва-
дарафдени)

Рэхьмон. Дедей, биё иму столе ведировуним э гьей-
ву нуьшим.

Божи. Бошгу, хэлефме!

Ведировунденуьт стол не стулгъо. Божи дегуьрдени сер столе, но-
рени шороб, закускегъо, дарафдени э хуне. Рэхьмон нуьшдени э ду-
мит, песе дениширени э лой хуней Хуморигъо, вегуьрдени э дес
балабане, сер гуьрдени эри балабан зере, мэгІни хунде

Рэхьмон.

Чор сал туьре э ёр гуьрде гешдем ме,
Сирот туьре э сер сине дошдем ме,
ДовгІо сохдем, дуьшмегъоре куьшдем ме,
Эйтуь динжи бу гуфдире, соймиши!

Эз гъово сайл тигъи биригеш э серме,
Э гъэд довгІо гъэд биригеш кемерме,
Туь гьемише дебирей ёр э ёр ме,
Туьре фурмуш не сохдем ме соймиши.
(Эз посой дор дениширени Хумор)

Эз Ватанме гъуьл додоре дуьшмере,
Эз дес уьлуьм хилос сохдем ишмуьре,
Гешдем ме чор тараф хори чуьшмере,
Гене оморем экитуь, соймиши.

Хумор видовусде оморени, гъэл дешендени э герден Рэхьмон, гирис-
дени. Эз дер сере ведешенде, дениширени Божи, гІэрсгъой чуме по-
курде э келегъэиревоз

Хумор. Рэхьмон, хови бу небуге э уёгъи диренуьм
ме туьре?

дениширени э сифот Рэхьмон

Рэхьмон (сер Хуморе тимор сохде) мегирис. Чети-
не рузгъо гиросдет. Шоригъо, бэхдеверигъо э пушо дери.

Гъери гу, туь чуйтам зигъисдейге и чор сал... (*Дироморени Бебе, дирени Рэхьмон не Хуморе, мэхьтел бире*)

Бебе. Хумор... Рэхьмон...

Рэхьмон. Бебе, хош винойм екире...

Бебе. Хош оморей, Рэхьмон, гъемише оморемунтуь бу...

Песде сере гъуз гуьрде вадарафдени

Рэхьмон. Чуйни, у могъбул бисдо!

Хумор. Туьре у герек нисди, туь эриме ихдилот сох, и ченгъаде мэхьэл когъоз эй чуй не нуьвуьсдейге. Бегем туь ние дануьсденбири дуьл гъаруьс дедейтуь пара мубу гуфдире, бегем туьре езугъ ние оморенбу э Божи дедейтуь и ченд мегъгъо не шев не руз чуме э сер чум не воноре эй туь эз худо лово хосде поисдигъо!

Рэхьмон. Песде, песде мугуюм, егиле денуьшуьм э сифеттуь, э чумгъойтуь, вуьнуьм дегиш бирейге. Нэгъ. Туь эриме гъе у Хумори. Эри, эри ме дануьсденбуьруьм туь мере фурмуш нисохи. Мере э туь имид бу.

Дироморени Одигуьзел

Одигуьзел. О-о-о, Рэхьмон, туь хош омори! (*гъэл гуьрде моч сохдени Рэхьмоне*) Хумор, ме чуй гуфдиребуьруьм э туь? (*Ведироморени Божи*) Гуьзуьв ойдуьн, эй Божи, гъемише э шоригъо никигъо расош.

Божи. Шори ники винош э гъаилгъойтуьревоз!

Одигуьзел. Ме э туь чуй гуфдиребуьруьм. Кук туь хъэлоле шир дедее хурди. (*Дироморенуьт Яшка, Юсупов, Нэхьум. Десгъо гуьрдеки, гъэле гъэл*)

Нэхьум. (*э овозевоз*) Ме мухурум шороб, ме мухурум кобоб. Э шори гъаруьс нен домор!

Дироморенуьт Гъазиз не Гуьлбике.

Гуьлбике. Хэгъер миро э пушойтуь (*гъэл дешенде моч сохдени Рэхьмоне*)

Хумор гъайб кешире вэхьушдени, вадарафдени

Гуьлбике. Э Хумор, э же рафде?

Хумор (*эз дур*) Дедей тэхьно дери э хуне...

Одигуьзел. Бэхшлемиш сохит. (*Рафдени э лой ху-ней Хуморигъо*)

Нэхьум. Бугъозме хуьшг бисдо...

Яшка. Хушг хэвен гердош туь!

Нэхьум. Туь э меревон? (*Веуьрдени пейлере эз дес Рэхьмон*) Шиновит: эйшму гуфдиренуьм бебегьо, дейгьо, эйшму гуфдиренуьм хэгьергьо, бироргьо, эйшму гуфдиренуьм дусдгьо, хьовиргьо, эйшму гуфдиренуьм гІэруьсгьо, доморгьо...

Яшка. Дуьлтуь хьэл гердо эй, гу бура посоюре дие!
Нэхьум. ТэгІди эйлеен гьуьз дугьэр, гуфдире э метелегьо. Сабуьр сох: Ишму мэхэндит э гофгьойме. Мединишит э хурдеиме. Ме хосденуьм согьишмуре, шоришмуре, гьемише и ижире шоригьо, э гІэриси Рэхьмон нен Хумор хуройм!

Гьемееки. Согь боши, Нэхьум!

Нэхьум е пейлейгей шоробеш хурдени

ГІэзи з. Зоквске сох, Нэхуьм!

Нэхьум. (*Десе зерени э шуьгьэм*) План животноводство бегьем бири. Рэхь не вери. Инжимиш мобошит эз ме. Согь бошит (*мэГІни хунде-хунде, вадарафдени*)

Юсупов. Дуьл шоре мерди.

Яшка. Сад сал мумуну!

Юсупов. Холей Божи, разини туь эз куктуь?

Божи. Худо рази эз гьемешму, хэлефме. Гуьломе эз голут э говлеи ведировундит. Гене динжи форигьэти овордит эй хэлгь.

Юсупов. Ме екем тэхсириш гьисдуьм э пушошму, ну уре песеде мугум. Имишев шев шорини. Хурим э шори игиде кук ишму, Рэхьмон.

Гьемееки хурденуьт, Рэхьмоне гІэйб оmore.

Одйгуьзел (*Эз дору*) Кеш, кеш мугум э туь (*Эз гьул Мелке гуьрде, диrowундени. Э дес Мелке дери бухчей чигьо*)

Мелке. (*гІэйбе-гІэйб*) Хош омореи туь, хэлефме (*гьэл дешендени э герден Рэхьмон*) Ишмуш хош омореи! Худой гуьлом эриму гьемише шоригьо биёро! (*Эз Божи*) Гуьзуьв ойдун, Божи, герденме хуьрд миёсд бире. Ме э пушойтуь уьзигьэреюм...

Божи. (*гьош дуьлу бире*) Худо михьило мисоку.

Гуьлбике. Э Хумор, инжо бие!

Рафдени овордовни Хуморе

Мелке. (*лов сохдени бухчере*) Мере худо гьэлет сохдоби. Э когьозгьо бовор сохде, нохогь Рэхьмон пуч бири

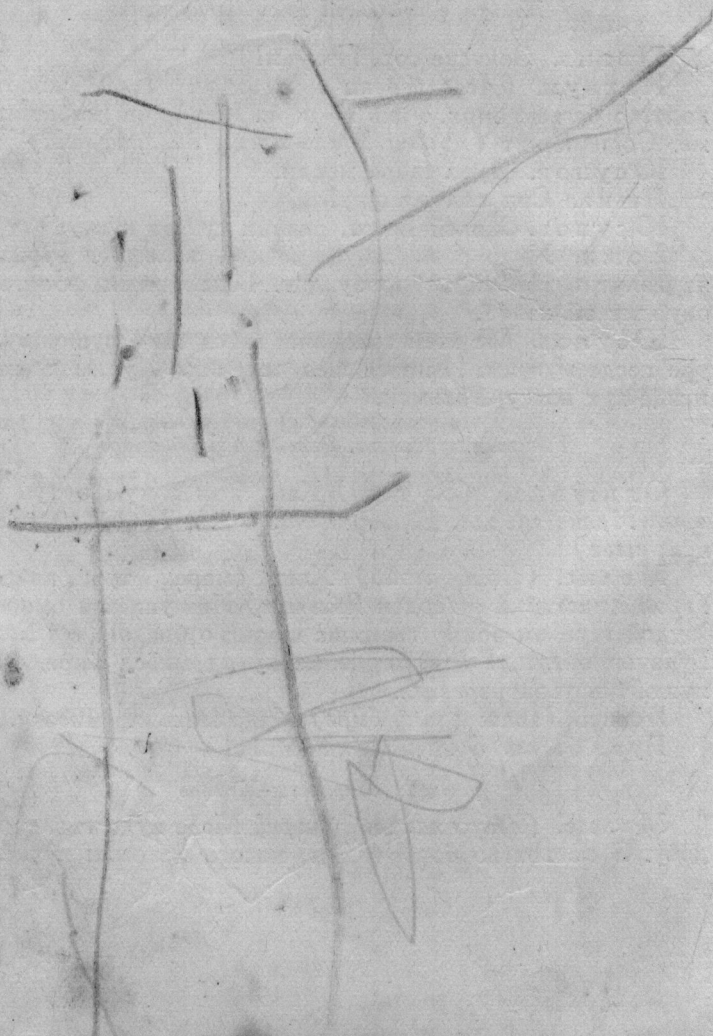
гуфдире, те умогъой гІов гІэтош бѣро дувшмере, е гъэлети
сохдебуьруьм...

Юсупов. Менуьм тэхсир.

Мелке. Худо гъэлет сохо Сенеме э у гъобоне пири
хуьшдеревоз, сермере пучундуьт, и чигореш овордут.
(пертово дорени чигьоре) Ибуд, рошогІим! (куьнд бире
гъэл цуьрдени Рэхьмоне, песде Хуморе) Тевесер зигьошит
э еки, хэлефме!

Одигуьзел. Гъисмет мерде немерд нихуру.

Музыка. Перде.

ШОГЬ-АББАС ВЕ ХЬОМБОЛ

ВОЗИ СОХДЕГОРГЬО

Гьесен — хьомбол

Гюльче — зен Гьесен

Гіэзиз — кук Гьесен

Духдер

Зен гъунши

Шогь-угъли Шогь-Аббас

Зен падшогь

Юсуф — хьовир Гьесен

Гъулом — еки эз вәхишдегоргьо э гъэршуй падшогь

Кур

Огъчэгъуьз — еки эз э хьэрем падшогь деруьтгьо духдергьо

Малла

Везиргьо, човучгьо, тукончигьо, инчэгъуьзгьо, хэлгъ.

Суьфдеи действие

СУЬФДЕИ ПЕРДЕ

Гюльче зен эн хьомбол Гьесен э кукле ве духдерлей хуьшдеревоз
нуьшдет э хори хуне. Шеви. Гяилгьо сере э сер зани дедей веноре
дегешдет. Хуней хьомбол косибйёне вараюнде омори. Пенжерей ху-
не эз буни. Гяилгьо гиснеют, дуьл ишу могьбули.

Гюльче:

Гяилгьойме мегирисит,
Э сер гьужогь дедей хисит,
Дедей гуфдире гофгьоре,
Ишму гуш дорит гьемере
Тоб дит ве дуьл дит хуьшдере,
Эйшму мисохум дуьшбере,
Михурит лап те сурои,
Фурмуш мибу и гиснени.

Кук:

Дедей, буши шуьгьэмлейме,
Эжи, кей миёв бебейме,
Е лугьоле нун миёру,
Те сурои хуб михурум.

Гюльче:

ТэгIди месох туь, куклейме,
Имугьой миёв, жунлейме,
Эй туь у сибгьош миёру,
Сипре ловошгьош миёру,

Гъеме эз ёртув мадарав,
Гиснеи вир мибу мирав.
Э хов ди чумлегойтууре,
Э ило биёр серлейтууре,
Хисит бурайт екемлелей,
Эйшму гъурбу гердо дедей.

Духдер:

Эдей, дедей, гъечи эйчуьй?
Эз-зусери бебе э чул?
Себэхь зусери рафдени,
Шевиш, рузиш кор сохдени,
Е сэгIэтле семе инжо,
Эйчуь ние оmore гъич у?
Миомогe у пул мидо,
Дедей эйму нуниш мосдо,
Шохьонгумле нун михурдим,
Форигъэтиш мивегирдим,
Ненге гъечи лап гIэзоби,
Э инсонгьо сэхд гъэзоби.

Гюльче:

Ишму гъейсэгIэт ниданит,
Келе биренге миданит,
Чуьтар хьол гурунд гъисдиге,
Чуьтар бебе кор сохдеге,
Чуьтар шеле кеширеге,
Эрэгъ жендек тий сохдеге,
Наз кесгьоре вегирдеге,
Эри лугъэй нун сурои,
Муьрс кешире эй е шои.
Ишму гъеле келе бошит,
Бэхдлуь, мозоллуь мибошит,
Худо эйму кумек мибу,
Торике руз товуш мибу.
Белки э меш е руз раси,
Миёв шоре девр хилоси.

Пауза.

Хисит, хисит, гIэилгьойме,
Эйшму гъурбу гердо жунме.

(ГӀаилгӀо евош-овош хисиренуьт. Гюльче аста-аста мӀгӀни хундени,
чумгӀой гӀаилгӀо сӀхд э хов варав гуфдире).

Миѐв васал, лов мибу гъуьзуьргуьлгӀо,
Э сер доргӀо рач михунут буьлбуьлгӀо,
ЕмишгӀо пур мибу богъгӀо, бисдугӀо,
Мифуравт эз тен жундургӀо пусдигӀо.

Дуз мибошут у гъад бире кемергӀо,
Динжи мегируьт у езугъа мердгӀо,
БулутгӀо лов бире мигердуьт миравт,
ПаруьсдекгӀо пар мизенуьт миваравт.

ГӀаилгӀо уьгъ низенуьт эри хуьшге нун,
Дие дӀгъ нируьхуь эзи буше бун,
КинлегӀо герм мибу, герми медиров,
Инсон дие лап гъечи гъуьж нидиров.

Кей миѐв мирасуь эйму динже руз,
Дие гъич нибошут и сергӀойму гъуз?
Кей вир мибу эз гӀуьлом и михътожи,
Дие гъич нибу инсонгӀо гӀожиз?

Дениширейм э туь, о, руз хилоси,
Месох инсонгӀоре гъечи лап гӀоси,
Очмиш сох дуьлгӀоре, шор сох руйгӀоре,
Мозоллуь сох мозол нисдгӀо хӀлгӀгӀоре.

(Дер хуне вокурде оморени, дироморени зен гъунши. Нуьшдени
э хори).

Зен гъунши:

Гъесен имуш не омори?
Эжеи у э дири?
Бегем гъечиш кор омбори,
У гъечи лап дир омори?

Гюльче:

Кошги кор омбор мибисдо,
Кор мидорут худодусдгӀо.
Эри кор гешде поисди,
Э хъисоб уре кор нисди.
Кор не сохде, пул не бире,
Гъесен нивокуну дере.
Э хьофд рӀхъиш минуь жуне,
У нун мидуь гӀаилгӀоре,

Глѣилгѣоре гисне гѣише
Гѣобул нисоу эй хуѣше.

Пауза.

Поисди у эй кор гешде,
Шороб миѣру эй хуѣше,
Эй глѣилгѣо нун миѣру,
Сибгѣо, глѣрмугѣо миѣру,
Глѣилгѣоре шор мисоу.
Те себѣхъ шори мисоу
Ижиреи Гѣесен иму,
Гѣечи гироше рузгѣойму.

Зен гѣунши:

Гѣэйгѣу нибу, фикир мекеш,
Негѣогѣ гурунд месох дуѣлеш,
Худо доре бѣхш имуни,
Худо дорере михурим.

Гюльче:

Худо доре бѣхш гѣисдиге,
Бѣхше у дуз бѣхш сохдиге,
Еки глѣошир, еки гисне,
Еки лап жундур бирѣхѣне,
Екке геймиш э эврѣушѣум,
Гѣечи эйчуѣй эз туѣ пуѣрсѣум?

Зен гѣунши:

Уре гуфдире ниданѣум,
У худои, ме бендеюм.
У нуѣвуѣсди эйму гѣечи,
Имуш зигѣисденим гѣечи.

Гюльче:

Уре худо не нуѣвуѣсди.
Нуѣвуѣсдегоргѣо нуѣвуѣсди,
Хѣйр хуѣшдере хосдегоргѣо,
Шуѣгѣэм гѣобон сохдегоргѣо,
Эз корсѣузи глѣур биретгѣо,
Ховоре дулу сохдетгѣо,

Инсонгьоре фурмундетгьо,
Э венгьо гуж сохденуьтгьо,
Духдергьо пуч сохденуьтгьо,
Э гIэил гуж сохденуьтгьо,
Угьо нуьвуьсдет гьемере,
Фурмендунуьт туьре, мере,
Шогь-Аббас сохдени кефе,
Зимисду вечире верфе,
Гьеминон уре фурухде,
Гьобой зари-суьрхи духде
Э тен хуьшде рач вокурде,
Шуьгъэм хуьшдере пур сохде,
Косиб-кусубгьоре куьшде,
Э зир муьрс эдей дегьишде.

Зен гъунши:

Эле могу, мишиновут,
Муравт э падшогь мигуют,
Уре худо фирсори о,
Эри бендегьой хуьшде о,
Эри ники бирмунде о,
У гьич ние фурмунде о,
Худо борохо сохдеи,
У ежирейге бендеи.

Гюльче:

Эгер худо фирсориге,
Э дуьл эн у рэхьм дериге
Эйчуь езугь сохде гьечи,
Гисне-тешне куьшде гьечи?

Пауза.

Эзи шевле те и шевле,
Гьесен кеширенге шеле,
Хурденим нун те сурои,
Ненге согь руз гье гиснеим.

Зен гъунши:

Худо доре гьисметтуьни,
Мозолтуьни, у бэхдтуьни,
Шогь-Аббас чуь тэхсиркори?
Худойму нуьвусде кори.

Г ю л ь ч е:

Валлагъ худо не нуувуьсди,
У гъичиреш не нуувуьсди,
Биё сергьоре дор недим,
Дуьлгьоймуреш де гъэм недим,
Иму косибгьо имидим,
Э биёвгьо руз эн шори,
Руз эн були, бэхдевери.

Пауза.

Гъеле микешим зэхмете,
Зокот мидим хьуькуьмете,
Нивокуним иму домо,
Уни, Гъесен имуш омо.

(Дироморени Гъесен э кулию палан хьомболи вери, э десию дери бутылкагьой шороб, ловошгьо, жэггьо, сибгьо, савзигьо. Лов Гъесен э хэнде вери).

Гъесен:

Гюльче, могъбул эйчуьнит?
Ишму лап сэхд гъэгъринит,
Дануьсденуьм гиснеит,
Эз имбуруз пишinei.

Пауза.

Вэхиз, вэхиз гуьзелме,
Могъбул нибу гъич дуьлме,
Мере хуно дуьлшор бош,
Гъемише хэндеруй бош.

(Гюльче вэхишдени, сер глэнлгьоре асталай э хори норе. Темиз сохдени жэггьо, савзигьоре, дешендени э хори суьфре эри чи хурде).

Гъесен:

Ме хьомболуьм?
Гъисдуьм гъисд.
Хьомбол бегем инсон нисд?
Э кулме ве паланме,
Гужлуь гердо гъуьлгьойме,

Муьхькем гердо кемерме,
Эз кор гьич нитерсуьм ме.

(Палане норени э хори, нуьшденуьт. Зен гьунши вэхишдени эри
вадарафде).

Туь эри чуь вадарафде,
Гьэгьри бире эз ме рафде?
Омон мара биё нуьш ху,
Эзи хубе жэгьгойму ху.
Пой мезе суьфрой косибе,
Веги ху и туьрше сибе.

Зен гьунши:

Омбор согъ боши, жон Гьесен,
Эз туь омбор шорум Гьесен
Шев ниеи, дие дири,
Диройм э ишму э шори.

Гюльче:

Веги, веги и сиблере,
Мегьил дуьлпесо имуре,
Дануьсденики туь уре,
Хосиетгьой мерд имуре.

Зен гьунши:

(Вегирдени суьфде сибе, песде гуьфдирени)

Дие бурам, согъ гердошит,
Э метлеб эн дуьл расошит,
Гьаиллегьо келе бире,
Никилешуре не дире,
Екилешмуш ме мирошит.

Гюльче:

Худо доро шуьвертуьреш,
Бирортуьреш, хэгьвертуьреш,
Ник сохо эхирлейтуьреш.

(Зен гьунши вадарафдени)

Гъесен:

Хэбер сох туь гІәилгъоре,
Вэхизит хурит сибгъоре.

(Гюльче хэбер сохдени гІәилгъоре. ГІәилгъо вэхидденуьт, нуьшденуьт, э десевоз чумгъошуре покурденуьт).

Биёйт гъери нуьшит хурит,
Дуьлгъошмуре гъоим дорит.

(Сер гирденуьт эри чи хурде. Гъесен декирдени шороб)

Гъесен:

Эн ме гъечи кеф биё бу,
Шороб э пушо биё бу,
Руз микешуьм ме гъэтрере,
Э кул микешуьм шелере,
Хориреш пара мисохум,
Эй гІәилгъо нун миофум.

Пауза.

И шороб ки гъе биё бу,
Ненге кемерме гъэд мибу,
Гюльче, декуьнуьм эритуь?
Малла хъэруьм сохди эйтуь?

Гюльче:

Весси, весси, туьш жон Гъесен,
Ичмэгъден гъэйр не билесен?

Гъесен:

Огъ, не хурум песг ме шороб,
Э зир шеле текей дуьм тоб?

Гюльче:

Туь ху, имуре герек нисд,
Имуре нун, и жәгІиш гъисд,
Бисдоге гушдиш михурим,
Ненге э ёриш ниёрим.

(Дис гоф ние сохденуьт. Хурденуьт нун ишуре)

Духдер

Эбе, бебе, э же бири,
Те нимешев, э и дири?
Имуре лап сэхд гиснебу,
Ловгьоймуш лап пажиребу.

Гьесен:

Эйтуь гуфдируьмге балам,
Коргьо омбори э гьуьлом,
Чуьш бисдоге екемлелей,
Мигуюм ме эйтуь гегей:
Рафденуьм ме эй кор гешде,
Гьер мерд гьисд э хьэрой хуьшде.
Э ён эн у базар нуьшдем,
Гьемей шегьере согъ гешдем,
Гье нисди кор, гье нисди кор,
Нуьшдем э ён эн гьобогьдор.
Гьобогьдорки мере кор нидуь,
Ведешенде пулиш нидуь,
Гешденуьм ме базаргьоре,
Диренуьм герме нунгьоре,
У ширине емуьшгьоре,
Хэмзегьо ве гьэрпузгьоре,
Дуьмбе-думбее гушдгьоре,
Ранге-ранге шоробгьоре,
Эз вини тутун варафде,
Эз дуьлме ох вадарафде,
Бэхдевергьо эдет рафде,
Пура гьэрзинкей чигьоре,
Э кул эн нуькер веноре.

Пауза.

Де хьомболиш нис гуьрденуьт,
Ужузе хьомбол офденуьт,
Е э кул нуькер берденуьт,
Е де гьэилле гуьрденуьт.
Жофой гьэил ужуз бире,
Сэхьиб чире у хэйр доре,
Ме хьомболуьм, келе мердуьм,
Эй эн угьо ме сарф нисдуьм.

Пауза.

Гуьлом гъечи гъе яланден,
Гъер мерд эй хуьшде палунде,
Ранжбер гендуьме дурунде,
Э гьомбор хонгьо декуьорде.
Фикир мекешит гъич ишму,
Дуллу мебугу гвошгьонму.
Ишму хурит, ме миёрум,
Нун мекенуьм эз дес залум.

Духдер:

Эбе, бебе, мелле бурам,
Э е туку э кор дарам,
Гъуллугъ сохум эй тукончи,
Е кем семе эй хурде чи,
Мидуь белкем у алверчи.

Гъесен:

(Хэндуьсде-хэндуьсде гуфдирени)

Эй духдерме, и чуй суьзи,
Гъесен бегем номуссуьзи?
Э гъул ю гъувот дерики,
Балаю тим-тик биреки,
Нуьгъ-дегъ сале гъаиллере,
Эри кор сохде фирсоре?

Гюльче:

Вегирит чишмуре хурит,
У гофгъоре вессит, бигълит.

(Гъесен декирдени шороб, хурдени. Песде евош-евош хундени мэгъини).

Гъесен:

Паруьсдекгьо пар зеренуьт э гъово,
Гуьрггьо зигъисденуьт э чул, сэхърогьо,
Эз гуьрггьош зиёдте вэхъшлуь хъэйвугьо,
Гъисдуьт э иму, э гъэд инсонгьо.

Жәгігъо э дерьёгъ глове хурденуът,
Керггъо-вечегъош чине офденуът,
Хьэйвугъо муьргъгъош хурде гешденуът,
Оммо инсони гисне гьисдигъо.

Ме дев нисдуьм герден шогъе пучунум,
Туьлки нисдуьм ме угъоре фурмунум,
Гъе мугуюм э жигейме мумунум.
Оммо имид сохденуьм миёвт шоригъо.

Гюльче:

Веги, веги нунтуьре ху,
Имуллере хов дери, хов,
Гуьрде мегьил имуллере,
Те и себэхь э сер суьфре.

Гьесен:

Тәгиди месох, Гюльче хонум.
Гьурбон улсун сене жонум.

(Песде чаруьсдени э лой кук)

Гәзиз вәхи, вәхи вежегъ,
Сиб миёрум эйтуь себэхь.

(Гәил вәхуьсдени әри вежегъисде. Гьесен зерени диги-диги, гәил
вежегъисдени десгъоре рач гуьрде).

Гьесен:

Вежегъ, вежегъ гәиллейме,
Ковре чуме раче кукме,
Эйтуь гьәнфит миёрум ме,
Эйтуь гьәнфит миёрум.

(диги-диги)

Келе мибоши, хуб мибоши,
Мере хуно хьомбол нибоши,
Туь эгъуьлменд биё боши,
Биё боши жон угълум.

(диги-диги)

Гофгъоймере фурмуш месох,
Келе бире эйтуь рэхь оф,
Эз туь мибу раче хәлеф,
Раче хәлеф эй жонум.

(диги-диги)

Туьлкигьорé э гуш меги,
Эз хьэйвугьо муьшде деди,
Эйтуь хубе эгьуьл веги,
Эгьуьл веги жейронум.

(диги-диги)

Эйтуь раче зеш михогьум
Гьобой ластикиш мидухум,
Килэхь бухореш мисохум,
Шор мибошим хьэйронуьм.

(Эз э бун хуне веригьо пенжере дениширëни Шогь-угьли Шогь-
Аббас)

Гюльче:

(Э пенжере денишире терсирени, песе гуфдирени)

Гьесен, виниш э бу ки ве?
Белки садан гьэлифо ве,
Эйчуь нуьшдей поисде туь?

Гьесен:

Гюльче, чуь терсенгогьи туь?
Гьони мадарам мивуьнуьм
Саданиге гуш нивенуьм,
Дуьзд гьисдиге ме мипуьрсуьм,
Пуьрсирешки ме нитерсуьм:
Биьйт берит пулгьо не мол,
Пур-пурины хуней хьомбол.

Гюльче:

Омон, омон мавадаре,
Омон, дуьлме мибу пара!

(Дер хуне куде оморени. Гьесен вокурдени дере. Дироморени Шогь-
угьли Шогь-Аббас э парталгьой девруьши геймиш бире. Гьесенигьо
гьечу дануьсдени, ки у девруьши).

Шогь-Аббас:

Гьэмел миёв дироморе,
Э ишмугьо гьуногь бире?

Гъесен:

ГІәмел миѣв бобо девруьш,
Гирор, гирор э звер нуьш!

(Шогъ-угъли Шогъ-Аббас нуьшдени, Гъесен дес юре гуьюрде хош
омори сохдени).

Гъесен:

Хош омори
Бобо-деврुьш,
Софо овурди
Бобо-деврुьш,
И чуй кори
Бобо-девруьш,
Рэхъ вокурди
Бобо-девруьш.
Дуьл хьомболе
Бобо-девруьш,
Шор сохди лап
Бобо-девруьш,
Э душгьойме
Бобо-девруьш,
Пар верома
Бобо-девруьш,
Шор бисдорум
Бобо-девруьш,
Хуб бисдорум,
Бобо-девруьш,
Дердгьоймере
Бобо-девруьш,
Сур-оворе
Сохди девруьш.

Гюльче:

Хуби, хуби, дие туьш нуьш.

Гъесен:

(Э лой зен чаруьсде)

У керглере эз кергелуь,
Имогьойле ведебер куьш!

(Гюльче вэхуьшени, гъул гІәилгьоре гуьрдени)

Гюльче:

ГІәилгьойме де вэхизит,
Кешит э у хуне хисит.

(Гюльче не гІәилгьо дарафденуьт э у хунейге)

Шогь-Аббас:

Чуь хэбери косиб эз туь,
Чуьтами кефгьо хьолгьойтуь?

Гьесен:

Мепуьрс дие бобо-девруьш,
Гурунд месох дуьлмере туьш.
Чуьтар мибу кеф эн хьомбол,
Хэре хуно берденуьм бор,
Эрэгъ пушони тий сохде,
Хурдегоргьо эдет хурде.

(Гюльче вогошдени, гиросде вадарафдени э хьэът, эри керге гирде,
куьшде, чи сохде).

Шогь-Аббас:

Худо, худо, шуькуьр э худо,
Гіоси мебош туь э худо,
Э туьревоз гьерчуь бисдо,
Шуькуьр сох пой э нум худо.

Гьесен:

Бобо-девруьш, тозе гоф гу,
Миданиге е мэгІни хун,
Ниданиге ме михунум,
Дуьлмере эйчуь сухунум?

Шогь-Аббас:

Гу гуш дорум мэгІнитуьре,
Гу хэлефме, дердгьойтуьре!

Гъесен:
(Хундени мэгIни)

Бейгъуш бируым эдембируым гъуй зере,
Эз гIэили вир сохде сэхьибгъоре,
Гешдембируым ме шегьергъо-дигъгъоре,
Шинов, фикир ди, ой бобо-деврүш.

Э кулме варафдет шелегъой хьуьзуьм,
Хьэсрет бирем эй е хуше огъ-уьзуьм,
Э гужевоз оmore и дуьмгъой гъурзум,
Шинов, фикир ди, ой бобо-деврүш.

Косибуьм ме, оммо ме огъ никешуьм,
Гюшир нисдуьм, ме гIуьр бире нинуьшуьм,
Гьовоихуре гюширгъоре микуьшуьм,
Шинов, фикир ди, ой бобо-деврүш.

Шогъ-Аббас:

Хьомбол, мегу, гьечу мегу,
Гофгъоймере туь э гуш ги,
Ме хэйр косибе хосденуьм,
Э хэлгъ кумеки сохденуьм,
Омон, ужире гофгъоре,
Туь гьич мегу, воре-воре.

Гъесен:

Чуьтам негуюм жон бобо,
Фикир сох туь эйтуь ебо,
Шогъ-Аббасиш буйругъ сохди,
Э шегьер гъэдэгъэ сохди,
Эз сэгIэт дуьваздегъ бэгъдо,
Э хуне эй лампе сухде.

Шогъ-Аббас:

Шогъ-Аббас гъэдэгъэ сохди?
ГIэмел нийв лампе сухде?

Гъесен:

Эри, эри, деврүш-бобо,
Буйругъгъо сохди у ченд бо,
Юре воисдере хуно,
Вомухдени э хэлгъ нубо.

Имогьойле ме дуз мурам,
Э сертуь е кор миёрум,
Хуб э ёртуь ме миёрум,
Чуьтаме нифри сохиге,
Э пойгьоймеш офдониге.

Пауза.

Жундуре хьомболле, гьи сег!

(Дере вокурде дироморени Гьесен).

Гьесен:

Шогь-Аббас куксег, куксег!

(Шогь-Аббас гюси бире вешендени хуьшдере).

Гьесен:

Шевгьо лампе месухунит,
Те сурои нун мехурит,
Ижиреш падшогь бирени?
Бобо-деврुьш, туь дирени:
И коргьоре, и хьолгьоре,
Веги э дес хьэйкелгьоре,
Дануьсдиге бобо-деврुьш,
Е чуькле кумеки сох туьш.
Эй косибгьо туь кумек бош,
Туьш э лой эн шогьгьо мебош,
Е чоре сох, кумеки сох,
Эрилеймуш е ники сох.

Шогь-Аббас:

Ме е хьэйкел биё сохум,
Э мэхьэй шогь кори соху.
Белки Шогь-Аббас эн иму,
Е кем семе э гъэвл омо.
Фикир мекеш туь хэлефме,
Эйтуь кумек мибошум ме.

(Гюльче дировундени душунде кере, норени э сер суьфре, ю дарафдени э у хунейге. Гьесен декуьрдени шороб).

Гьесен:

Веги бобо, веги ху,
Е бенд мэгIниш эйму хун,
Не хундиге гыч мехун,
Ме михунум эритуь,
Шор бошутгу ловгьойтуь,
Тиж бошгу, тиж у дуьлтуь,
Тик варавгу килэхьтуь.

Шогь-Аббас:

(Пейлере вегирдени э дес)

И пейлере хурденуьм
Э шори эн Шогь-Аббас,
Гьесен, имид сохденуьм,
Коргьо миёв э барас.

Гьесен:

Пейлере нэгI, шоробе
Меш эдеме хурденуьм,
Э шори падшогь, жон бобо
Е вэхдиш ние хурденуьм.

(Шогь-угъли Шогь-Аббас гьэгьр кешире вешендени шоробе э бугьсэ).

Шогь-Аббас:

Имогьойле пуьрсуьм е гоф,
Жугьоб юре, Гьесен, туь, оф:
Туь гьони хьомболи сохде,
Эз шев те шев шороб хурде,
Белки себэхь кор не бисдо,
Хьомболи де гыч не бисдо,
Эз же михури туь песде?

Гьесен:

Бобо-деврुьш гычиш наса,
И десгьоймере ки бесде?

Шогь-Аббас:

Десгьойтуьре Шогь мибесдуь,
Палане мосдону эз туь,
Мигую: хьомболи месох,
Бура оф кориге сох,
Умэхьэли чуь мисохи,
Шоробле эз же миофи?

Гьесен:

Ере гирсуьн у Шогь-Аббас,
Э дуьл хьомбол гьич неде терс,
Фикир мекеш бобо-деврьюш,
Гье нимуну Шогь-Аббасиш,
Э гьур хуьшде ниберуь уш,
Небердигьоре бебешуш.

(Шогь-Аббас лап сэхд гьэгьр кешире э хуьшде. Оммо хуьшдере очугь нисе сохде э пушой хьомбол).

Шогь-Аббас:

Шев нимен, вэхд рафдеи,
Лампе сухдеш гьэдэгъэи,
Имогьой рафде воисде.

Гьесен:

Рафдейтуьре ме нис хосде,
Веги ху туь и шоробе,
Веги гІэнж зе и кобобе,
Бобо-деврьюш, иму гьеле,
Мивежегьим э и мигле.

(Декирдени шороб, хурденуьт)

Вэхи вежегь бобо-деврьюш!

Шогь-Аббас:

Шит мебош, э жигейтуь нуьш!

Гъесен:

(Э гъовой мэгIни хунде)

Шит нибошум, шур мибошум,
Туьре хуно девруьш нибошум,
Гъемише кефчи мибошум,
Мибошум бобо-девруьш!

(диги-диги)

Вэхи, вэхи, бобо-девруьш,
Гъечи шор бошгу у дуьлтуьш.

(Шогъ-Аббас вэхишдени эри вадарафде. Гъесен гъечу дануьсдени эй, вежегъисде вэхуьшди. ТэгIди сохде Гъесен зерени диги-диги, хундени эри гIэил хуьшде хундебугъо мэгIнире).

Гъесен:

Келе мибоши, хуб мибоши,
Мере хуно хьомбол нибоши,
Туь эгъуьлменд биё боши,
Биё боши эй балам!

(Песде э ёрию оморени и мэгIини эри гIэил хундебугъош гуфдире. Поисдени, туф шендени).

Бобо, ме гъэлет бисдорум,
У мэгIнире ние хунум,
Ме еккейге бие хунум.

Шогъ-Аббас:

Шев туь хушбу, эдем рафре,
Мидиrom ме э шев хьэфде.

Гъесен:

Е хьэйкел сох, бобо-девруьш,
Е кумеки сох э имуш,
Э сер венге шогъ-недане,
Дуь пое хэр Гъемадане.

(Шогъ-Аббас гIоси бирени. Десгъоре вежегъундени).

Шогъ-Аббас:

Бошгу, бошгу, бошгу, бошгу,
Дие рафдуьм шевтуь хушбу.

(вадарафдени)

Гьесен:

(Эз дер э хьэът денишире гуфдирени)

Хош омери бобо-деврुьш,
Софо овурди бобо-девруьш,
Рэхьтуь ник бу бобо-девруьш,
Шевтуь хушбу бобо-девруьш.

Перде офдорени.

ДУЬИМУН ПЕРДЕ

Ведини е тараф эн келе базар; дергьой тукугьо, э сер ишу елкенгьо зере серин бу гуфдире. Одомигьо еки-еки оморенуьт э пушой тукугьо, чигьо восдоренуьт, Э е гьирогь базар ведини келе гьобогьдор. Э дивор вери келе приказ. Э миглей базар эдей гешде човуч. Чи фурухдегоргьо тебэгьгьо э сер веноре, эдет гешде э базар, хьэрой дешенде.

Е чи фурух:

Душунделей суьмергьэндил!

Е чи фурухиге:

Вебуржунделей гьузгьэндил!

Е чи фурухиге:

Эй, душунделей эн нэхуьт!

1-й тукончи:

Бийт берит, хубе гьэнфит!

Сес эз песо:

Бийт берит герме нунгьо,
Хош-хош зере хубе нунгьо,
Хубе буржунде ловошгьо,
Жэгьжэгьгие конголушгьо.

2-й тукончи:

Биёйт кире герекиге,
Э куьф ки пулгьо дериге,
Гушд руьгъэни биёйт берит,
Э гъэжгъуй мигIиди денит.
Куьнд биёйт пул бирегоргьо,
Берит хурит зенгьо, мердгьо!

3-й тукончи:

Хубе хэмзегьо омори,
Эз шекериш лап ширини,
Берит--хурит ве кеф сохит,
Шуьгъэмгьошмуре пур сохит,
Хубе гъэрпузгьо омори,
Эз гIэтошиш гъирмизини,
Э куьф ки пул зинг сохдеге,
Кире хурде воисдеге,
Биёвгу беруьгу, ини...

(Э пушой туку оморени е гIони. Э дес гIони десдечу де, эз герден
ю чейтен дуллуни).

ГIони:

Худо расуно эришму,
Рэхьм биёвгу э дуьлгьошму,
Е сибле дит,
Кепикле дит,
Э имуллеш езугъ берит.

2-й тукончи:

Вир бош, вир бош!
Эй, ибуд бош!
Эз пушой чумгьойме сур бош!
Себэхь-себэхь эз зусери,
Гъеле гъич суьфдеш небири,
И нелонгъ веде бири...

ГIони:

Эйчуь нифри сохде балам?
Меш инсонуьм э и гIуьлом.
Яралуьнуьм, ме кефсуьзуьм,
Эй кор сохде омунсуьзуьм,

Нис дореге муыгълуым мурам,
Нифри эйчуь сохде балам?

2-й тукончи:

Човуч, човуч, инжо биё,
И угъреше веги бер о!

ГIONI:

Э инсофсуьз, рэхм биёвгу,
Е кемлей семе нерм бугу,
У сенгъие беде дуьлту,
И чуь зобу бирэхьми туь?!

(Оморени човуч, гирдени эз гьул гIONI).

Човуч:

Ибуд, ибуд бош эз инжо,
Ненге мибесдуьм э зенжил,
Гьул мидедауьм э гъэземет,
Песде микеша туь зэхьмет!

ГIONI:

Бошгу, бошгу эдем рафде,
Дуьлме эдей э суьсд рафде,
Э зэхьмет не дери туьчуьни,
Ме муьрдуьмгеш э туь чуьни?

(Човуч гьул дедорени гIONIре).

Човуч:

Яллагъ, хьэйву, де сес месох,
Де виз мезе, кучук, охмох!

(ГIONI терсире вадарафдени э улойгей базар).

1-й тукончи:

Бийт, бийт, бийт берит,
Хуьшдере хуб гьоим дорит!

(Оморени е гІошир э пушой хэмзегьо-гьэрпузгьо э десию гьэр-
зинке дери, пуьрсирени).

ГІошир:

Э ченди и гьэрпузгьошму,
И ширине хэмзегьошму?

3-й тукончи:

Эйтуь ужуз, э гьовои,
Эйтуь гьурбуни Новои,
Веги бер чуй воисдеге,
Чуйре дуьлтуь хуб хосдеге,
Эгер э туь пул нисдиге,
Веги, веги туь э гьэрд бер,
Хэмзегьош бер,
Гьэрпузгьош бер,
Э хуне ширине дебер,
Э ёр биёр имугьореш.

(ГІони вегошде дироморени).

ГІони:

Косибгьо гІонигьореш.

(ГІони десе кешире пул хосдени эз гІошир, ГІошир гьошгьоре дуьлу
сохде шефде-шефд дениширени э гІони).

3-й тукончи:

Гене вогошди омори?
Эй, човуч, ире не бери!

(Човуч оморени, гирдени эз гьул гІони, гьуьл дедоре-дедоре веде-
бердени гІонире).

Човуч:

Гене дироморей, угьреш?!

(ГІошир гьэрпузгьоре денорени э гьэрзинке, пул дорени э тукончи).

ГІошир:

Ги гьери туь и пулгьореш!

(Гошир рафдени. Эз песо оморени сес хьэрой чи фурухдегоргьо).

Е сес:

Душунделей суьмергъэндил!

Е сесиге:

Вебуржунделей гъузгъэндил!

Е ккейге:

Хинике глов, серине глов!

Е кке:

Хубе гомиш, хубе наргов!

(Дироморени э базар е куре мерд, гъул глэиле гирде, нуьшдени э ён гъобогъдор, сер гуьрдени эри саз зере мэглни хунде).

Ку р:

Жогьил бируьм, муьгъбет бируьм э гуьзел,
Эз дуьли хосдембу у мере эзел,
Гуьзел ме бу э е жейрон хуб бемзер,
Вир сохдум ме уре, оморум инжо.

(зерени саз)

У жейронме мере чарунд э кефсуьз,
Гирошд мегъгьо ме бисдорум омунсуьз,
Гирошд салгьо, диеш бисдорум, чумсуьз,
Вир сохдум ме уре оморум инжо!

(зерени саз)

Жовогъиле дур сохд эз ме нелойгъ,
Э бирэхьмгьо у коргьо гъисди лоигъ,
Пул бирегор хурдени гъизил-болигъ,
Вир сохдум, ме уре оморум инжо!

(зерени саз)

Гьони пируьм, сэхьибсуьзуьм оморем

Гешде-гешде шегъергъо ве дигъгъоре,
Нунсуъз мунде, зенсуъз мунде фугъоре,
Вир сохдем ме уре оморем инжо!

(з е р е н и с а з)

Ме пир бирем, оммо хурде хосденуъм,
Кур гъисдуъмгеш кор гъуълom
дануъсденуъм,
Пулме нисди, е гъоз гъэрпуз восдонум,
Вир сохдем ватане оморем инжо!

(з е р е н и с а з)

(Кура бирегоре одомигъо е кепик, дуь кепик дешенденуът э пушой
мерд. Оморени човуч).

Ч о в у ч:

ЖэгIмет, эйчуь кура бирейт?
Гене тозе уин дирейт?
Эй куре мерд, пире гонгон!
Эйчуь нуьшдей инжо гонгон?
Вэхиз вир бош туь эз инжо,
Хуб дениш туь э и хэнжел!

К у р:

Ме хэнжеле нис дирендуъм,
Оммо эдем вэхишденуъм,
Бегем езугъ нис оmore,
Туьре э фэгъир-фугъоре?

Ч о в у ч:

Фугъорегъо лап омборит,
Эз хэлгъ эдейте хосденит,
Бурайт эйшму чоре офит,
Хуб гешдитге нун миофиг.

К у р:

Расде гуфдире туь човуч,
Човуч нисд туь, туь гъисд «човуш».

(Човуч жинлемиш бире, гирдени эз гъул кура мерд).

Човуч:

Эй мурдале кура бобо,
Чуь гуфдирениге ебо!
Мизенуьм ме гердентуьре,
Минуьм инжо меиттуьре,
Ибуд бош эз инжо хъэивон
Гофгьош офди «жейрон-жейрон».

(Гъуьл дедоре-дедоре човуч ведебердени кура мерде).

Сесгьо:

Эйчуь зере? Келе мерди,
Езугъи ки, уре дерди.

Кур:

Гъэйгъу нибу бигъил зенуь,
Ижире руз юш мивинуь.

Човуч:

Эз инжо лов бошит гъеме.
Гоф мегуит ишму э ме.
Вир бош келе мерд эз инжо,
Сур бош меё э минжи.

(Кура мерд рафдени. Хэлгъиш лов бирени)

1-й тукончи:

Хуб бисдо гъуьл дедо уре,
Совдо ние бире мере.
Себэхь-себэхь мешет бирет,
Муьшдерире рэхь не дорет.
Биёйт, биёйт, биёйт берит,
Хубе чигьо берит хурит:

Сес эз песо:

Душунделей суьмергъэндил,
Вебуржунделей гъузгъэндил.

Е сесиге:

Хубе буржунде ловошгьо,
Жэгъжэгъие конголушгьо.

(Э базар видов-видов гешдени чойчи, понтус э чойдентьоревоз э
сер ю вери).

Чойчи:

Герме чой, ширине чой,
Ки хурдеге огол зе: «чой!»

1-й тукончи:

Чойчи, чойчи, туь чой биёр,
Е гиргине чойден биёр!

(Чойчи овурдени чой дорени тукончире. Восдорени пул хуьшдере).

Тукончи:

Ой, согъбоши хубе чойчи,
Хьэрмэхуьт чойчи, тукончи.

Сес эз песо:

Душунделей суьмергъэндил,
Вобуржунделей гъуэзгъэндил.

(Дироморени Гьесен э кулию палан хьомболи вери, килэхьэ э дес
гирде хьэрой вегирдени).

Гьесен:

Кире хьомбол герекиге,
Чигьо берде герекиге,
Хьзоурум ме — инжо хьомбол,
Эжи, ки бердениге мол!

(Оморенуьт мердгьо, зенгьо, гюширгьо, севдегергьо э кул ишу ту-
морегьо не гьэрзинкегьой чи вери, гирошденуьт. Гьесен дениширени)

Эй бирору, эй хэгьеру,
Дит у чигьошмуре беруьм.

Глошир:

(Десе кеширени э лой э дивор веригъо приказ. Э кул глошир туморей чи вери).

У когъозе не хундей туь?
Хьомболи де нисди эйтуь,
Гьер мерд эй хуьшде хьомболи.

Гьесен:

И чуь кори, и чуь хьоли,
Эжи, ки бердениге мол!
И чуьжире хэре деври?

Глошир:

Можолтуь нисд мере геде,
Вир бош бура эз инжо де.
Уни э дивор ве буйругъ
Эдей товуш доре руьгъруьгъ.

(Глошир рафдени. Гьесен куьнд бирени э ён приказ).

Гьесен:

Чуьтам хунум и хэтгьоре,
Нисе дануьсденуьмгьоре?

(Чаруьсдени песово)

Ой инсонгъо, худождгъо,
Бийт иллере хунит о.
Чуь вери бу э и когъоз,
Эдет тасунде эз бугъоз,
Ой инсонгъо, худо дусдгъо,
Бийт иллере хунит-о,

(Оморени човуч)

Човуч:

Чуьни, хьэрой эйчуь сохде,
Туь эз диворгъо кор хосде?

Гъесен:

Кор инсе хосденуьмки ме,
Э и когъоз дери чум ме.
Оммо эз кургъош курум ме,
Хунде нис дануьсденуьм ме.
Гъэдойтуьре вегиром ме,
Туь хун уре, гу туь эйме,
Хуб рач гъондурмиш сох эме,
Эдей паре бире дуьлме.

Човуч:

Не хундекиш ме мигуюм,
Хьэрой сохдиге микуюм
Э у когъоз падшогъ вери:
Хьомболи гъэдэгъэ бири.
Гьерки хьомбол э киро берд,
Иштораф мибу у мерд.
Дие бура, гье гоф месох,
Хэлгъе инжо кура месох,
Яллагъ, яллагъ, бура, бура,
Бура э е гъуллагъ дара,

(Човуч рафдени. Гъесен нуьшдени э зир гъобогъдор. Э зир хуьшде денорени палане. Э думут домунде чуь сохуге Гъесен).

Сес эз дору:

Хубе чугъундур леблеби,
Ширине онгур гуьлоби!

Е сесиге:

Бийт, душунделей нэхуьт!

1-й тукончи:

Бийт берит тозе гъэнфит!

(Чойчи понтус э сер вери гешдени)

Чойчи:

Эйки бийёрум герме чой?

2-й тукончи:

Биёр гъери эриме чой!

Гъесен:

И чуй гужи, чуй зулми?

И гъич товуше гъуьломи?

Эдет сес сохде — «леблеби»,

Эдет гуфдире — «гуьлоби»,

И чуй гужи, чуй гъэзоби?

Угъо эдет хурде гешде,

Ме инжиге гисне нуьшдем.

Ме э хуне чуйтам мурам,

Э ки гъилгъо мидарам,

Дес ме тигъи, нун не берде,

Ки хъал мисоху и дерде?

3-й тукончи:

Биёйт, биёйт, биёйт берит,

Хэмзе-гъэрпуз берит хурит!

(Эз дур оморени сес хъэройгъо, сес фитефитгъо).

Човуч:

(эз дору)

Гирит, гирит, гирит уре,

Гирит у хъэром зедере!

(Кура бирени хэлгъ. Э миглей хэлгъ видовусде дироморени Гъулом шуш нефес гирде).

Гъулом:

Пэхъни сохит бироргъойме,

Эдет гъэзоб бурра э ме,

Ме эришму жуне дорем,

Беде дувшмен падшогъ бирем.

(Юсуьф куьнд бирени э ки е келе мерд, гуфдирени).

Юсуьф:

Пэхъни сох уре бирорме!

Келе мерд:

Биё, биё э песойме,

Эйтуь жиге миофум ме.

(Гъулом не келе мерд видовусде рафденуът).

2-й тукончи:

Гъолхмишчини, гирит, гирит,
Э ки эн Шогъ-Аббас берит:
Дивун сохде эзунире,
Биё буру сер эн уре!

(Дироморенуът човучгъо фит зере-зере, шушкегъоре зере эз хори).

1-й човуч:

Эжи, эжи у гъолхмишчи?

(Шушкере зерени эз дор).

Уре мивенжинуъм гъечи!

(Кура бирегоргъо дуь эки дениширенуът. Эз екиш сес нисе ведироморе).

2-й човуч:

Эйчуь лол бирейт поисде?
Сергьошму бурра воисде?
Гуит ишму эженге,
У э же пэхъни бириге.
Хъэрмэхъгъой энү киниге,
Ненге иму зу миофим,
Гуит, гуит, гуит, гуит,
Ишмугъо иронигъоит!

(Одомигъо екиш гоф не сохде сер гирденуът эри лов бире).

2-й тукончи:

Эй, гушвени, шинов, шинов,
Э у, э у куче видов!

(Човучгъо видовусденуът эри гуърде Гъуломе. Одомигъо гене кура биренуът, гуши-гуши сохденуът).

1-й мерд:

Эй чуь гуърденуът у мерде?

2-й мерд:

Эз туку дуьздири гIорде.

Юсуьф:

НэгI, нэгI, у чи не дуьздири,
Кор эн у бешгъе кори,
У дуьздгьоре гуьрдегори:
Хэлгъэ дуьздирегоргьоре,
Жиб-жундур гьишдегоргьоре,
Хэлгъэ фурмундегоргьоре,
Хэлгъэ ранжундегоргьоре,
Муьрс доре гешдегоргьоре,
Пенжогъ зен дошдегоргьоре,
Э сер тэхд нуьшдегоргьоре,
Имуре куьшдегоргьоре.

1-й мерд:

Э хьисоб у гьолхмишчини.

Гьесен:

Гьерчуь гьисди э туь чуьни?

(Одомигьо лов бире рафденуьт. Гьесен тэхьно нуьшдени).

Гьесен:

И коргьо эйчуьни гьеме?
Эри эн гисне не мунде,
Ки хьэл мисоху и дерде?

Пауза.

Э же бурам, э ки гуюм,
Эз ки бурам е кор хогьум?

(Палане э дес вегирде видовусде вадарафдени Гьесен).

Сес эз песо:

Хубе чугъундур леблеби,
Ширине онгур гуьлоби.

Е сесиге:

Биёйт душунделей нэхуьт!

1-й тукончи:

Биёйт берит хубе гъэнфит!

3-й тукончи:

Биёйт берит хубе емуьш,

Хубе хуьшг сохделей муьшмуьш!

(Чойчи понтусе э сер веноре гешдени э базар).

Чойчи:

Ширине чой э гъэндевоз,

Э хубе туьнде рангевоз,

ТэгIди сохит ки хурдеге,

Ой, кире тешне бириге.

Сес эз песо:

Эй, ширине чое биёр,

Биёр, биё эило гирор!

(Чойчи видовусде рафдени. Дироморени Гьесен э е десию бедирей
глов, э е десигею жаруй шохи дери).

Гьесен:

Эй, дур поит, эдем шушде,

Хоригьоре эдем руфде!

Глов мишенуьм,

Жару мизенуьм,

Куьфгьой хэлгъэ ме низенуьм,

Э дуьл эн ки рэхьм дериге,

Тукуре жару зеренге,

Е дуь кепик медешенуь,

Эри е лугъэ нун мидуь.

(Глов шендени э пушой тукугьо, сер гирдени эри жару зере. Тукон-
чигьо ведироморенуьт эз гъэд тукугьо. Гьемееки дениширенуьт э
Гьесен, гуши-гуши сохденуьт эеки).

1-й тукончи:

Эде, чуй сохде туь, эде,

Эде, нумтуь кини геде?

Гъесен:

Ме чуй сохденуымге мепуърс,
Туь веги эз чумгьойтуь пуърс,
Туьре дануьсде воисде,
Жару зерегор киниге?
Воисдениге дануьсде
Ме гъисдуьм кук эн бебейме,
Ве эн хьэлоле дедейме.

1-й тукончи:

Гъемеш кук бебей хуьшдеи,
Ве гъем эн дедей хуьшдеи.

Гъесен:

Уре нидануьм гуфдире,
Эз бебе бирей гуфдире,
Уре ме нидануьм, гъунши,
Бигъилит ишму муношит!

2-й тукончи:

Туь килитлеме гоф сохде,
Оммо эдей хори руфде.

Гъесен:

Чорейме чуй, де чуй сохум,
Е кор семе биё сохум.
Хунере дошде гереки,
Кор мисохи, не биреки.

1-й тукончи:

Дие хуби кор туьре сох,
Зиёди лэгълэгъи месох,
Жаруре зе, пултуьре бер,
Кортуьре сох, нунтуьре бер.

(Эз гьерки дуй кепик, се кепик вегирде Гъесен зур-зур гиросдени
э у тарафигей базар. Эз дору Гъесен хьэрой дешендени).

Гъесен:

Оvlo поит жару зенуым,
Дур пой эз сертуь мизенуым.

(Човучгъо куфде-куфде овурденуьт Гъуломе. Гъулом поисдени э мигле).

1-й човуч:

Э сер падшогъ дес вегирде,
Тожи тэхд юре фушенде,
Туь хогъини сохдембири,
Э сер шогъ вэхьушдебири?!

(Кура биренуьт одомигъо. Човучгъо сэхд гирденуьт Гъуломе).

Гъулом:

Эй човуч, ме хогъин нисдуым,
Эри косибгъо ме дусдуым.
Фэгъир-фугъоре гисне де,
Косибгъо эдет дод сохде,
Гиснеи хэлгъ, тешнеи хэлгъ,
Эз бунгъошу рихдени дэгъ.
Мере берит ишму куьшит,
Оммо ишмугъо винишит,
Миёв эхир эн тожи тэхд,
Жофокешгъо мэхизуьт сэхд,
Биренгъине гIэтош зере,
Очмиш мисоху гъоворе.
Эвир гъово темиз мибу,
И зэхьмет, гуж вир-сур мибу.

2-й човуч:

Бигъил, нехьош, лэгълэгъире,
Вэхиз, вэхиз эз игIэре!
Хэлгъэ кура месох инжо,
Мирасуь э туь тиге хэнжел!

(Гъуьл додоре додоре ведеберденуьт Гъуломе. Хэлгъ терсе терс лов бире рафдени э иловле).

Гъесен:

И чуй гужи, и чуй кори?
Эвир гъово мурдал бири.
Шогълер-шогъи эдей куышде,
Ю хъэз сохдени эй хуышде.

(Ведешендени эз куыф кура бире пулгъоре, хъисоб сохдени).

Бурам гъери чи восдонум,
Эрилей гъаилгъо беруым.

(Гъесен видовусдени э улойгей базар. Э зир гъобогъдор гене оморейни, нуышдени кур. У сер гирдени эри саз зере, мэгъи хунде).

Кур:

Жогъил бируым муыгъбет бируым э
гуызел,
Эз дуыли хосденбу мере у эзел,
Гуызел ме бу э е жейрон хуб бемзер,
Вир сохдум ме уре оморум инжо.

(зерени саз)

(Дироморени Гъесен э десио дери бедире, Э бедире дери нунгъо, емуышгъо, шишегъой шороб. Гъесен ведешендени эз бедире нуниш, сибиш, дорени кура мерде).

Човуч:

Гене оморей инжо, кур?
Вэхиз эз инжо вир бош, сур!

Кур:

Мере хуно туыш кур гердош,
Эз и гъуылом вир сур гердош.

(Кур офдоре-офдоре винхрдени. Човуч видовусдени э посою. Хэлгъ хэндуйсдени, шори сохде эз гофгъой кура мерде).

Дуымуын действие

СУЫФДЕИ ПЕРДЕ

Ведини тенге мэхъалегъой шегъер. Э ён чуйкле гъопу, э сер тукунен нуышдет Гъесен ве Юсуыф. Гъесен евош-евош эдее овоз кешире, эзир зугъуи хунде.

Ю с у ь ф:

Дануьсденуьм туь кефчини.
Ичку хури, гьи, гьечуни?

Пауза.

Усоле гоф шиновусде,
Туьре гьич нисе воисде.
Шогь-Аббасеш туь нис хосде.
Туьре пардуш мебисдоге,
Э сер дигъгьо пар мизери,
Фэгъиргьоре мивинири,
Чуьтам ноле кеширеге,
Сер догъгьоре мигешди туь,
Э етэгъгьо минуьшди туь,
Мивинири чупонгьоре,
Гиснегьоре, могъбулгьоре,
Мивинири косибгьоре,
Гирисде гешденуьтгьоре,
Ниветовусд шоре дуьлтуь
Гене инжо могошди туь.

(Гьесен ён доре хуьшдере гене овозе кеширени, папрусинш э лэгIаю дери)

Ю с у ь ф:

Туь эй шори зенде оморей,
Уни хунеймуре дирей,
Вэхиз дарайм шороб хурим,
Шори сохим, мэгIни хуним.
Шороб дермуй эн шорини
Туь гьуногъме биренини?

Гьесен:

Гьони дусдме ме нидиrom,
Гьони минуьшуьм игIаре,
Михунум ме мэгIнимере,
Вир мисохум дердгьоймере.
Шороб михурдум ме бирор,
Эгер гьисди, инжо биёр.

Юсуьф:

Кефтуь гъечу хосдениге,
Дуьлтуь гъечу гоф сохдеге,
Ме миёрум бирорме туь.
Токи гурунд небу дуьлтуь.

(Юсуф видовусде рафдени. Гъесен гене хундени э зир зугъун мэгӀни.
Оморени Гюльче гъул кукке гирде).

Гюльче:

Эйтуь мундигъош гъе ини.
Де кориге э туь чуйни?

Гъесен:

Эй зен, де чуй кор сохум ме?
Эри муьрде охмохум ме?
Ме дуьлтуьре тенг сохдумге,
Ишмуре фикир дорумге,
Ме дес э чуне нуьшдуьмге,
Эз дерд хуьшдере куьшдуьмге,
Чуй хэйр мибу эй ме нейтуь
Эй косиб, чуй дануьсде туь?

(Гене сере ён гирде кеширени овоз мэгӀнире).

Гюльче:

Гъичиш недери э гуштуь.

Гъесен:

Эри, э жун эн мэхъэйтуь!

Гюльче:

Согъ руз э туь минет сохдум,
Эз гуфдире ме вомундум,
Бура э ки эн у малла,
Эз хунде мунди гӀэилле.
Эдей эз иму пул хосде,
Малла эдей гендуьм хосде,
Минетле сохде воисде
Э гъэрд вегълуь у э иму,
Бурав хуну гӀэил иму.

Ненге гъечи э кучегъо,
Э гъэд дуьздгъо, эи хэспушгъо,
Мурав пуч мибу гІәилле,
Бура е гоф гу э малла .

Гъесен:

Э жун бебейме туь буши,
У мэхъэйтуй лап гъонгъуши.
Хуб ме мирам э ки малла,
Мигуюм ме: валлагъ, таллагъ,
Пуллейме нисд,
Гендуьмме нисд,
Паланмеш гъисд,
Жаруймеш гъисд,
Биё малла э ме рэхъм бер,
ГІәиле эй хунде дебер,
Миёв рузгъо, пулме мибу,
Гъердигъойтуьре ме мидуьм.

Кук:

Малла э гъэрд нис вегъишде,

Гъесен:

Шинири? У нис дегъишде.
Малла эй гъемей гофгъойме.
Туф мидешенуь э руйме.

Гюльче:

Чуь биё бу имогъойле,
Э куче дегълим гІәиле?

Гъесен:

Фикир мекеш Гюльче гуьлуьм,
Эй маллагъош миёв уьлуьм.

(Веди бирени Юсуьф. Гюльчере дире вогошдени. Гене овоз кешире
Гъесен хундени мэгІни).

Гюльче:

Шевиш рузиш эри хунде,
Эй вежесде, эри хурде,
Хьозури туь, чуйни эйтуь?
Гуьлом хэребеш бисдоге,
Гьич недери э у гуш туь.

Гьесен:

Гьей-гьей нидобу э гуш ме,
Борбод бисдогеш чуй эйме?
Дорбодогьун бугу гуьлом
Э сер шогьго нен маллагьо,
Э сер эн дувздгьо-гьэгьбегьо,
Э сер эн у гуьломхургьо,
Эн у нэгIлете хунхургьо.
Ме михурум, ме межегьуьм.

(Гене хундени э зир зугьун мэгIни)

Гюльче:

И э кефде, ме э уьгьуьм.

Гьесен:

Туь уьгь мезе, туьш мэгIни хун,
Эй шор бугьо гье мибу нун.

Гюльче:

Э шоволтуь сад пелуь ве,
Журте килэхь э сертуь ве,
Куьгьне лихьиф э култуь де,
Гьичиш неде э у гуш туь.

Гьесен:

Миёв рузгьо мибу шовол,
Мизеним саз, тефд ве гьовол,
Михурим иму ёгь не бол,
Фикир мекеш гьич зенме туь.

Гюльче:

Руритуь нисд имуллере,
Эйчуь нуьшдей туь иглэре.
Вэхиз, вэхиз, вэхиз бурайм.

Гьесен:

Ишму бурайт, песде миём,
Метерс, ме нибошум пиён.

(Гюльче не глэл рафденуьт. Оморени Юсуьф е жамтасе шороб пур сохде. Гьесен хундени гене мэглни).

Юсуьф:

Эй хьовирме, хьомбол бугьо,
Гье шор бире хосденигьо,
Ме дермуй шори овурдем,
Эй бирорме, эри хурде.

(Гьесен восдорени жамтас шоробе, хуб фегьм сохдени).

Гьесен:

Бигьил и дермуй эн шори,
Очмиш соху дуьл имуре,
Эз имбурузевоз диеш,
Муьхькем соху дусдимуре,

(Хурдени шоробе, дорени тасе)

Юсуьф:

Туь инжиге минуьшдиге,
Бурам биём е дэгьдэгьэ.

Гьесен:

Бура, бура, дениширем,
Нуьшдем гьеле ме иглэре.

(Юсуьф рафдени. Эз дору оморени сес гирисде, виз зере).

Муьслим:

Гьей вой эдей дорд доре о,
Эдее кобоб бире о!

(Дироморенуыт се келе мерд. Энгуышдгьой эн еки бурраи, эдее хун тигьи бире).

Гъесен:

Чуьни эхи, ой бироргьо,
Кини и гиисденигьо?

Осман:

Энгуышд эн и косиблере
Шогьин-шогь вегуьрди бурра.

Гъесен:

И хови бу ме диренуьм,
Бебейме вой, ме эжеюм?

Муьслим:

Гъейвой кобоб бисдорум о,
Имугьой ме мимуьруьм о!

(Муьслим не е мерд рафденуьт. Осман поисдени э ки Гъесен).

Гъесен:

Эйчуь эхи, эйчуь бурри,
Эзу фэгьир чуь кор дири?

Осман:

Муьслим фэгьир тегьенг кошди,
Эй жофой хуьшде пул хосди,
Шогьлер шогьире воисди,
Муьслим гьовое гьул ю бу,
Энгуышдгьой суьрхи эн ю бу,
Э зир гьопоз дегьлуь мерде.
Ве хоруну э ю дерде.

(Мерд рафдени зур-зури)

Гъесен:

Эгъуьлменде одомире,
Падшогь эдее муьрс доре.
У энгуышдгьой эн суьрхире,

Вегуърди э мушар бурра
Оммо хэре куьте мердгьо,
У тожиргьо, севдегергьо,
Зиёди хуьрмет эн угьо.

(Дироморени Шогь-Аббас э партал девруш геймиш бире).

Шогь-Аббас:

Во, салам алейкум Гьесен,
Туь инжо чуь сохде Гьесен?

Гьесен:

Во, бобо, алейкум салам,
Биё, биё, эглеш бобом!

Шогь-Аббас:

Эхи туь э думит дери,
Чуьни бегем, чуьи, чуь бири?

Гьесен:

Ме инжо э думит деруьм,
Ме эдеме гуфдиренуьм,
Гьерки хэр гьисд гюшир бире,
Хэргьо гюшир чуьтам бире?

Шогь-Аббас:

Хэлефме, туь чуь гуфдире.
Гьесен, туь лап дегинш бирей.
Э худойтуь гюси бире?

Гьесен:

Э киму е зен дебире,
У зен эдее пуьрсире,
И ченд рузгьо, и ченд гиле:
Хэргьо гюшир чуьтам бире?

Шогь-Аббас:

Гьэлет мебош косиб, хьомбол,
Худо доре девлет не мол.

Гъеме коргьо эз худои,
Иму чуйклеим, бендеим.
Худо ю хубте дануьсде,
Э сер тэхд хуьшде хуб нуьшде,
Худо ю сохде гЮшириш,
Худо ю сохде косибиш.

Гъесен:

Меш гъечу гуфдирем дие.
Зен гъуншиму мунди бие.
Худо юре косиб сохди,
ГЮни сохди, езугъ гъишди,
Оммо хэргьоре гЮьр сохди,
Охмохгьоре падшогъ сохди.

(Шогъ-Аббас гЮси бирени чаруьсдени песово. Э гъирогъ гоф сохдени эри хуьшде)

Шогъ-Аббас:

Бейме вой, и чуй кори,
Нифригьо э серме вери.

(Эз ён веде бирени Юсуьф. Шогъ-Аббасе дире песово вирихдени)

Гъесен:

Девруьш бобо
Шинов ебо:
Зенлей гъуншиму биен,
Туьш ки девруьш оворей,
Биё туьре домор сохим,
Бие зереш гЮэруьс сохим,
Жогьил бошит, дуьлшор бошит,
Ишму моволлуь мибошит.

(Шогъ-Аббас хандуьсдени э гофгьой Гъесен. Песде гуфдирени).

Шогъ-Аббас:

Гъесен, дие туь шит сохдей,
Э келе мерд руьхшенд сохдей.

Гъесен:

Бэхшлемиш сох сен жонум сен,
Эйтуь гъурбу гердо Гъесен.

Э хунейму биё девруш
Э меревоз хуб вежегъ туыш,
Текей мунде девруш, бейгъуш?

Шогъ-Аббас:

Эй вежесде ме пир бирем,
Ме омборе рузгъо дирем,
Ме имогъой биё бурам.

Гьесен:

Эй гешде туь пир не биерй,
Жогъиле зен эйтуь дирей,
Тэгъиди месох, бобо, мурай.

Шогъ-Аббас:

Хубе гофгу, туь е мерди,
Туь, Гьесен, е эгъуьлменди.

Гьесен:

Туыш е мерди, меш е мердуьм,
Шогъ-Аббас имуш мердики,
У мерд нисди, у дердики,

(Шогъ-Аббас гъоси бире чаруьсдени песово, гуфдирени э гъирогъ).

Шогъ-Аббас:

Бобо вой и чуй гуфдире,
Нифри э серме офдоре.
Бошгу дие, виним гъери,
Туь эз ме хуб муьзд мибери.

(Песде э лой Гьесен чаруьсдени)

Шогъ-Аббасе хэлгъ гуфдире.
Хуб, эгъуьлменд тэгъириф доре.

Гьесен:

Шогь-Аббас ки эн ме нисди,
Мере палан, жаруш гьисди.
Шогь-Аббас гьисд эн тожиргьо,
Севдегергьо, эн везиргьо,
Шогь-Аббас гьисд мирос хонгьо,
Мирос беггьо нен гюширгьо.
Э хори дараво угьо.
Э еки э Аббасевоз,
Э у дуymbура хэревоз.

Шогь-Аббас:

Гьесен, Гьесен чешмиш мебош,
Шороб хурдей пиён мебош.

Гьесен:

Пиён бире чуй сохдем ме,
Коми кук шогье куьшдем ме.

Пауза.

Биё бурайм шороб хурим,
Говдуш гьеле шороб пури.

Шогь-Аббас:

Шороб пури, шороб пури,
Говдуштуь гье пулиш пури?

Гьесен:

Пулгьо не мол эйчуьй мере,
Базугьойме суьрх гьисдики?
Хьомбол Гьесен пир бисдоки,
Песде фикир мидуь гьеле.

Шогь-Аббас:

Гьесен, эхи ме шинирем,
Э кучегьо когъоз дирем,
Хьомбол гуьрде гьэдэгъэи,
Гоф Шогь-Аббас гоф худои.

Гъесен:

Шогъ-Аббасе худо зено,
Эз келлей сер вой гъеригъсй,
Э сер эн тэхд муърде муно,
Мевэхизо гъич у э пой.

Шогъ-Аббас:

Гъесен, Гъесен, чуй гуфдире,
Э хэто боле офдоре.

Гъесен:

Гъерчуй бисдо биренини,
Гъемелеймуш муърдениним.

Шогъ-Аббас:

Гъони чуй сенигІэт сохде?
Хъомболи ки туь нис сохде,
У шоробгъо, у хурекгъо,
Эз чуйжо оморе угъо?

Гъесен:

Гъинер гъер одоми нисди,
Е кепикле пул ю нисди,
Богъ ю нисди, хуне нисди,
СенигІэт ю дуьзди нисди,
Хъомболиш гъэдэгъэ гъисди,
Гъечи пул сохде овурде,
Шороб хурде кобоб хурде,
ГІэилгъоре хуб хорунде,
Гъуногъгъореш диловунде,
Хурде, хунде, вежегъисде,
Хубе мэгІнигъо рач бесде,
Дуьл кифлете дуьлшор сохде,
Э хубе коргъош вомухде.

Шогъ-Аббас:

Дузи, дузи туь лап дузи,
Гъелбеттеки, и чуй суьзи.
Ме эдем эз туь пуьрсире,
Чуйтам сохде у чигъоре,

Чуь кор сохдей, чуь фенд офдей,
У чигьоре туь овордей?

Гьесен:

Фенд эн косиб чуь фенд мибу?
Палан мибу,
Жару мибу,
Вегуьрденуьм жаруймере,
Серине глов — бедирере,
Жару зере кучегьоре,
Рэхьм оmore кучукгьоре,
Доренуьт гьерки дуь кепик,
Зеренуьт гьерки е тепуьк,
Гьечи кура сохденуьм пул,
Чигьоре веноре э кул,
Рафденуьм э хуне пезде,
Гьечи глов ме шороб бисдо,
Савзегьореш дезде-дезде,
Гуьле хуно дезде бесде,
Ме бердунуьм эй глэилгьо,
Хурут ве кеф сохут угьо.

Шогь-Аббас:

Баракаллогь, баракаллогь,
Эгьуьлменди туь лап валлогь.
Гьинерменди, туь дилбоши,
Гисне, тешне гьич нибоши.

Гьесен:

Шогь-Аббас пар-пар сохугу,
Бигьил хьэлегигер бугу.
У эй хуьшде чуь норебу?
Мере хэрле дануьсдебу?
Гьесен хэр нисд,
Гошириш нисд,
Паланмеш гьисд,
Жаруймеш гьисд,
Гьулгьоймеш гьисд,
Пойгьоймеш гьисд

Шогь-Аббас:

Гьисди, гьисди, гьеме гьисди.

Гъесен:

Гъелбеттеки, гъеме гъисди,
Оммо Шогъ-Аббасе нисди.
Уре гъисди тож ю ве тэхд
Нуышди э сер тэхд у лап сэхд,
Терсирени не офдону,
Порде-Порд бире не муну.
Оммо у тэхд не бисдоге,
У эз падшогъи офдоге,
Чуь мисоху шогълер-шогъи,
Эз же михуру у могъи!
Хъерем духдERGъоюш мурав,
Зенгъоюш эз дес мадарав,
Юш эз гуьлом гулу мурав.

Шогъ-Аббас:

Туь чуь гуфдире э геде?

Гъесен:

Геде нисдуьм ме жон бебе.

Шогъ-Аббас:

Бошгу, белки себэхъ дие,
Негъишд падшогъ жару зере,
Песде чуь кор мисси туь,
Шороб эз же миофи туь?

Гъесен:

Чорей сермере миофум,
Эз кес рафде ме ниhoгъум.
Оммо туь гуфдиреш мибу.
Дуьмбурра шогъ буйругъ мидуь,
Эз у гъе у кориш мибу.

(Шогъ-Аббас дие нисе ветовусде вегирде юре сохденигъо нифригъо-
ре, вэхишдени эри рафде. Эз дурине оморени сес хъэрой-хъэрой.
Видов-видов хэлгъ оморени видовусдени э лой хъэройгъо. Шогъ-
Аббасиш рафдени. Оморени Юсуйф).

Юсуйф.

Гъесен бирор, вэхиз бурайм,
Э лой эн хунейму дарайм.

Э туьревоз мере гофи,
Белки де мере ниофи.

Гьесен:

Э туьревоз ме хьозурум,
Вэхуьшдуьм дие оморум.

(Рафденуьт)

Перде офдорени.

ДУЬИМУН ПЕРДЕ

Келе зал хуней шогь-угъли Шогь-Аббаси. Хуне вараюнде омори э раче гебегьо, сумогьгьо, холигьо холинчегьоревоз, тэхд падшогь эдее тов-тов доре. Э е лой хуне норе омори хьаловгьой падшогь, вомунде мэхьэл эри дегешде, рэхьэти сохде. Э хуне дери тэхьно уинчи. Э герден уинчи дери гьовол, э десио зурнов. Эдее зере эй хуьшде вежегьисде. Песде рафдени э сер хьаловгьой падшогь дегешдени.

Уинчи:

Бегем падшогь эз ме хуби,
У игIэре дегешдени,
У хуб нисди, у е хуги,
Гуьломе хурде гешдени.

Пауза.

Уре дес ве? Мереш вери.
Уре пой ве? Мереш вери.
Уре сер ве? Мереш вери.
Чумгьойме эз эн у келеи,
Оммо шуьгьэмме чуьклей.
Расди мере зенмеш нисди,
Уре дегьиш, садиш гьисди

(Вэхьшдени, зерени гьовол, вежегьисдени, хундени мэгIини э ве-
жегьисдеки)

Хэндеини хэндеи,
Шендеини шендеи,
Ме зеренуьм гьоволе,
Мемокошум шоволе,
Мивежегьуьм эй падшогь,

Бигьил хэндуй шогьин-шогь,
Пара бугу ээ хэнде.
Бигьил хэндуй те муьрде.

(Гене рафдени дегешдени э хьэлов. Дегуьрдени э сер хуьшде лихьиф. Дироморени Шогь-Аббас ве везиргьо. Шогь-Аббас нуьшдени э сер тэхд хуьшде. Угьониге поисденуьт э пой-пой. Шогь-Аббас геймиши э хэлет падшогь)

Шогь-Аббас:

Ишмуш эйме везиргьонит,
Гьемешму гьовой хуьргьонит,

(Везиргьо дуй ээки дениширенуьт. Песде э падшогь сер зеренуьт).

Ишму везир бире эйме,
Ээ ишму чуй хэйр дирем ме?

(Уинчи ведироморени ээ эир лихьиф, вешендени хуьшдере, вежегьисдени, гьемееки э махьтелиревоз дениширенуьт).

Уинчи:

Шогьлер-шогьи, туь, лап дузи,
И везиргьо номуссуьзи,
Гэндэгьон, лап хэргьон,
Овомгьон, лап гьогьгьон.

(Вежегьисдени уинчи. Везиргьо чумгьоре огьу пур сохде дениширенуьт э уинчи).

1-й везир:

Бур сестуьре дуьмназуи!

Уинчи:

Бошгу, бошгу серназуи.

(Шогь-Аббас хэндуйсдени, песде гоф сохдени).

Шогь-Аббас:

Эй уинчи, сертуь кечел!

Уинчи:

Е лойгейме гьсиди шекер.

(Шогь-Аббас гене хэндуьсдени).

Шогь-Аббас:

Туй э гьэриш эн хьэловгьо.

Эри чуй дегешдей кечел?

Уинчи:

Огьойме туй, худойме туй,

И жунме гьурбу эритуь,

Бегем, глэйб нисд шогь эритуь,

И чуймени хубе гьултуь.

Э сер хоригьо дегердуь,

Осгьугьой жендек ю дордуь?

2-й везир:

Осгьугьойтуь хуьрд-сов бугу!

Уинчи:

Охмох мебош, гьечу могу!

(Везиргьо глоси биренуьт, падшогь хэндуьсдени).

2-й везир:

Шогьин-шогь, туй уьшуьгь иму.

Туй гьувот эн базугьойму,

Рухсет ди туй, шогь, имуре,

Сур-оворе сохим ире.

(Десе кеширени э лой уинчи).

Шогь-Аббас:

Поит ебо, хуб гуш дорит,

Везиргьойме, э же бирит,

Гьолхмишчигьо вэхишденге,

Э серме дес кеширенге?

Пауза.

Э дес ишму девлет дери,
Гъушу дери, жоллод дери,
Гъуломе не гуърдебирит,
Песг, ишму чуь дануьсденит?

Уинчи:

Игъо эй хэр дуь жуьгълереш,
Бэхш сохде нис дануьсденуьт.
Керггъо, гушдгъо, могъигъореш,
Хурде лап хуб дануьсденуьт.

(Везиргъо глоси бире сере жумунденуьт)

1-й везир:

Огъойму туь, шогъ эн шогъгъо,
Эйтуь гъурбунуьт и сергъо,
Гъерчуь гуфди худойму шогъ,
Гуфдиге деръегъе хуьшг сох,
Хъозурим эй гоф падшогъ.

(Везиргъо сер зеренуьт э падшогъ)

Шогъ-Аббас:

Негъогъини у гофгъойтуь,
Гъичиш ниверов эз дестуь,
Мужинереш эри куьшде,
Э туь дие гъувот неде.

Уинчи:

(Сер зерени э падшогъ).

Э и синейме гъэдойтуь
Чуь дузе гоф гуфдири туь!

(Човучгъо куде-куфде э хуне диловунденуьт э мерде).

Шогъ-Аббас:

Гене чуьни човучгъойме,
Гене кини э пушойме?

Човуч:

И сег лэгIэре вокурде,
Туьре нифри сохде гешде.

Шогь-Аббас:

Огол зенит жоллодгьоре,
Буругу у зугьун юре.

(Човучгьо огол зере овурденуьт жоллоде. Мерд лэгIэ вокурдени.
воисдени минет соху. Нисе гьишденуьт. Зугьун мерде буррануьт.
Мерд божэхь дешенде-дешенде вадарафдени, човучгьош э песою).

1-й везир:

Гьечу хуби эри эн у,
Дие гоф сохде недануь.

Шогь-Аббас:

Гуит винуьм везиргьойме,
У Гьуломе чуь сохум ме?

2-й везир:

Герден юре э зир шимишил
Руригьой эн уре хэшил,
Э зир пойгьо тапталамиш,
Гушд эн жендек юре эзмиш,
Э чул, э лэгIэй гьилогьгьо,
Гьечу хуби эй эн угьо.

(Шогь-Аббас чаруьсдени э лой 1-й везир эй пуьрсире).

Шогь-Аббас:

Туь чуь гуфдире мидани?
Туьш эхи е одомини.

(Уинчи э улойге чаруьсде гуфдирени).

Уинчи:

Ки гуфди у одомини?
Эгьуьл эн у эн меймуни.

(Везиргъо шиновусденуът гофгъой эн уинчире).

1-й везир:

Уинчитуь, шогъ, инсони?
И жингири, лап делуьни.

Шогъ-Аббас:

Гъэйгъу нибу, уш инсони,
Уинчи чуь биренини?
Туь гу винуьм чуь сохимге,
Герден Гъуломе зенимге,
Ненге дуьсдогъ дегъилимге?

1-й везир:

Куьшде, шэгИдо ховоре,
Герден юре нижо бурра,
Гушд жендек юре эй сеггъо,
Сер юре эри гъилогъгъо,
Гъечу сэхд жозе недоре,
Тубо нибу гъич угъоре.

(Дироморени гъул, сер зерени).

Гъул:

Огъойме туь, худойме туь,
Бике омори э ки туь.
ГІэмел миёв дироморе?

Шогъ-Аббас:

Комини бикен гене?

Гъул:

Чин келеи бикейтуьни,
Дедей эн хэлефгъойтуьни.

Шогъ-Аббас:

Динж нисдуьм гъич эз дес эни,
Везиргъойме, бурайт гъони.

(эз гъул).

Огол зе бикере дилов!

(Везиргьо вадарафденуът. Дироморени бике. Уинчи сер зерени.
гъвол-зурнов зере, луынгъоре пучунде зурн-зурн вадарафдени).

Шогъ-Аббас:

Бикейме туъ, ушугъгъме туъ
Э ки шуъвер омореи туъ?

(Шогъ-Аббас гъэл дешендени э герден зен. У кеширени хуъшдере
песово).

Бике:

Шуъвер бирей гуфдире туъ,
Ме гъич е руз дирем эз туъ?

Гирошденуът рузгьо, мегъгьо,
Шевгьо ме диренуъм ховгьо,
Хэбер бире виниренуъм,
Туъре ме де нис диренуъм.
Хъэсрет э дуъл эдем гъишде,
Гъечи мере эдей куъшде.

Шогъ-Аббас:

У гофгъоре мегу э ме,
Туъ дедей эн гъилгъойме!

Бике:

Ме дедей эн гъилгъоюм,
Ме бегем эйтуъ зеюм?
Туъре зенгьо лап омбори,
Еки лап чоъгъ логъомбори,
Еки лэгъэр, чубугълеи,
Екке э балай бэгълеи,
Зенгъойтуъре гъэдер нисди,
Кидан, сади, дегъи, бисди,
Э ме чуъни гъер ченд гъисди.

Шогъ-Аббас:

Фикир мекеш, дуълхуърд мебош,
Туъ зенмени, гъе дуълшор бош,

(огол зерени гьуле).

Темир, Темир, эде Темир,
Инжо биё, эй, зу бош мир!

(дироморени гьул).

Огол зе туь ошугьгьоре,
Биер гьовол-зурновгьоре,
Сазчигьореш, тефдчигьореш,
Эз хьэрем инчэгъузгьореш,
Везиргьореш, векилгьореш.
Биёр ни у шоробгьореш.

(Гьул вадарафдени сер зере-зере. Дироморенуьт везиргьо ошугьгьо.
зерегоргьо, духдергьо-инчэгъузгьо ранге-беранге парталгьой эв-
руьшуьми э тен ишу вери).

Шогь-Аббас:

Зенит, вежегьит игьэре,
Шор сохит дуьл бикей мере.

(Сазандаргьо зеренуьт. Духдергьо десде-десде вежегьисденуьтт. Эз
миглей духдергьо Огьчэгъуьз хундени э вежегьисдеки магьни).

Огьчэгъуьз:

Огьчэгъуьз гьурбунуи эри шогьин-шогь,
Инчэгъуьзгьо журе мидуьт эй падшогь,
Вежегьит духдери, падшогь гуь «по-огь»,
Хэндуюгу ловгьою эн шогьлер-шогьи.

(вежегьисденуьт).

Э дуйньёгь бирет омборе шогьгьо,
Эндум вонорет э базуй зенгьо,
Визор оморет зенгьо-духдергьо,
Эн иму бешгьэи туь шогьлер шогьи.

(вежегьисденуьт).

Иму гьурбуним эй тожи-тэхдтуь,
Иму, духдергьоре, биё бэхд ди туь,
Гьэл ги, моч сох кире хосдеге дуьлтуь.
Шор бугу дуьлтуь жон, шогьлер-шогьи.

(Шогъ-Аббас гъэл гуьрдени Огъчэгъуьзе, нуьшундени э гъужогъ хуьшде. Огъчэгъуз эз глэйб пэхьни сохде сифет хуьшдере. Шогъ-Аббас э гужевоз моч сохде. Бике гъэгъри бире вадарафдени эз хуне).

1-й везир:

Шогълер-шогъи, ихдиёр ди,
Е гоф гуьм: Бике рафди,
Гъэгъри бири вадарафди,
Чуь гуфдире туь огъойму,
Туь огъой эн огъогъойму.

Шогъ-Аббас:

Эз шогъ-Аббас гъэгъри бугъо,
Хинке гюв чол хуругу

Уинчи:

Эз сер эн у келе догъгъо,
Гулу-гулу офдонугу.

1-й везир:

Гъэриш мебош, сег эн геле.

Уинчи:

Сертуьре глэнж гуьрдем, леле?
Жендектуьре паре-паре,
Не сохдем ки ме гъеле.

Шогъ-Аббас:

Зенит, хунит, эй, вежегъит!

(уинчи гъовол зере вежегъисдени).

Уинчи:

Гъовол зенит,
Мэглини хунит,
Гюв мехурит,
Шороб хурит.

Гоф везире гуш мегирит,
Гъул инчэгъуызгъоре гуърде,
Эй шогълер шогъи биѳрит!

(Зерегоргъо зеренуът, духдергъо вежегъисденуът. Шогъ-Аббас еки-
еки духдергъоре гъэл гуърдени хъэрэ доре).

У н и ч и:

Падшогъметуъ, огъойме туъ,
Худой ме туъ, туройме туъ,
Меллереш фурмуш месох туъ,
Эзу инчэгъуызгъо еки,
Мереш бэхш мидориге туъ,
Жунме лап тозе мибисдо,
Жендекме мезе мибисдо,
Луынгъойме бежид мибисдо,
Зугъунме деш тиж мибисдо.

1-й везир:

У зугъунтуъре мар гезо.

(Эз песо оморени сес хъэройгъо)

Шогъ-Аббас:

Ки гоф сохде э у песо.

Гъул:

Э дес е мерд чуыnguър дери,
Эй мэгъни хунде омори,
Ошугъ гуфдире хуышдере.

Шогъ-Аббас:

Гуит биевгу игъэре.

(Дироморени Гъесен, э герден ю саз дуллини Шогъ-Аббас Гъесене
шинохде хэндуьсдени).

Гъесен:

Эйчуъ хэндуьсде туъ, жон шогъ,
Ме гоф несохдуьмки инжо?

Уинчи:

Э гуш меги, падшоґь иму
Гьемише хэндери у

Шоґь-Аббас:

Гу винуым туь эз жеиге,
Э дуьлтуь чуь гоф дериге
Ошугъэ чуь воисдеге.

(Гьесен гирдени э дес сазе, зерени, хундени маґни).

Гьесен:

Эй келе пашдоґь, шинов гофґьоймере туь.
Темэхьме нисд э у пулґьо-мопґьой туь,
Нис воисде мере инчэгъуьзґьойтуь,
Мере дердмени оморем инжо.

(Гьемееки э махьтелиревоз дениширенуьт. Уинчи э гьироґь поисде гуфдирени).

Уинчи:

Э жун бебейме и мерде,
Е гурунде келе дерди.

Гьесен:

Хьомбол бируым сохдембируым хьомболи,
Нун не бире чуь биё соху г'они?
Шинирем хьомболи гъэдэгъэи гьони,
Э дерд офдорем оморем инжо.

(зерени саз)

Зиндее одомире хурде воисде,
Хьомболи не бире жару зеруым ме песде,
Жару зереш омо гъэдэгъэ бисдо,
И дерд э дуьл дери, оморем инжо.

(зерени саз)

Балаґьойме э хуне гисне нуьшдет,
Ме офдорем э чул эри. кор гешде,

Гъемере гешдем, гене вогошдем,
Э дуьлме дерд дери оморем инжо.

(зерени саз)

Шиновусдем ме эз келетегьойму,
Бэхдевери гуфдире шогъ эн шогъгьойму,
Еки худой екке у эйму,
Эз у вэхишдем оморем ме инжо.

(зерени саз)

Шиновусдем ки деръегъи у дуьлтуь,
Э гъуьндуьри асму вери эгъуьлтуь,
Молгьо-девлетгьо гъичиш нисд эйтуь,
Туьре э дуьл гирде оморем инжо.

Шогъ-Аббас:

Хуби, дие Варасируьм,
Туьре ме гисне нигъилуьм.

Гъесен:

Худо рази гердо эз туь,
Зиёд гердо ферзендгьойтуь.

Шогъ-Аббас:

Э чуй гъурлугъ нуьм ме туьре?
Везирме мидани бире?

Гъесен:

Огъойме шогъ, туь лап мере,
Гъечу мевебер зеверо,
Ме чуйклеюм, э ме гуьре,
Миданиге е кор доре.

Шогъ-Аббас:

Гъечу буге, гъечи бугу:
Хьомбол изму човуч бугу,
Геймиш сохит гъони уре,

Шимшил эн суърхи дит юре,
Песде диrowгу инжо у,
Куьгъне хьомбол-тозе човуч.

(Гьесен сер зере вадарафдени эри геймиш бире э партал човучи).

Уинчи:

(Э лой падшогь чарусде).

Эз шори сохде коргьойтуь,
Е дов вежегьуьм ме эйтуь.

(Зерени гьовол зурнов, вежегьисдени).

Шогь-Аббас:

Вежегьуьтгу инчэгьуьзгьо,
Хэндеруй бошит везиргьо.

(Зерегоргьо зеренуьт, духдергьо вежегьисденуьт десде-десде).

Инчэгьуьзгьо:

Инчэгьуьзгьо гуьзелгьой эн гуьзелгьо,
Э шогь эн шогьгьойму ошугьут угьо,
Хэндуьгу ловгьойтуь, энтуьнуьт угьо,
Шор бош ебойгеш ой шогьлер-шогьи.

(Дироморени Гьесен геймиш бире э парталгьой човучи, сер зерени э падшогь. Э кишдию шушке дуллауни).

Шогь-Аббас:

Имугьой туь одомини,
Э шегьер дениширенини,
Оммо данки те эхир мегь,
Туьре хэржи нидуьм ме.
Мегьтуь бегьем бире сэгIэт,
Мийей мибери пултуьре,
Эйтуь норемгьо муьздтуьре.

(Гьесен сер зерени э падшогь, чаруьсдени песово).

Гъесен:

Виним гъери коминиму,
Туьлки мибуге эз иму.
Виним гъери туь ненге ме,
Чогъол ведиреморенимге.

Шогъ-Аббас:

Човуч, туь зуло чаруьсде,
Э зир зугъу чуь жавуьсде?

Уинчи:

Човуч эдее вор хунде,
Эдее гофгъо фугъунде.
МэгІни хунде хуб мибисдо,
Эжи, веги сазе восдо.

(Гъесен сер зерени э падшогъ).

Гъесен:

Ихдиёр ди мере шогъ ме,
Дие бурам ме э корме!

Шогъ-Аббас:

Бура, бура туь э кор туь,
Игид бош туь, дилбош бошь туь,
Дие бурайт инчэгъуьзгъош,
Сазандаргъош, гъоволчигъош,
Инжиге поит, везиргъо.

Уинчи:

Огъойме меллеш поюм о...

(Гъемееки вадарафдуьт. Домунденуьт э хуне падшогъ, везиргъо ве уинчи).

Шогъ-Аббас:

Ха-ха-ха-ха-ха-ха-ха,
Дануьсденит у киниге?

1-й везир:

Тув гу имуш даним огъо,
Шинохдегортуйни бегем?

Шогъ-Аббас:

У гьисд хьомбол, хубе кефчи,

(Уинчи хэндуйсдени).

Бурр сестуьре эй уинчи.
Хьомбол Гьесен хуб кеф сохде,
Гьер шев шороб, кобоб хурде.
Гешде-гешде уре офдем,
Жуьр бе жуьре глэмел сохдем,
Буйругълемегъо нуьвуьсдем,
Хьомболе ме корсуьз гьишдем,
Эхир э киме овурдем.

2-й везир:

Эйчуь эхи, себеб чуйни?

Шогъ-Аббас:

Хьэзме хосде, себеб ини,
Мере дануьсде воисде,
Мидануьге у поисде,
Е орне шороб не хурде.

Пауза.

И коре эри дануьсде,
Ме буйругълеме нуьвуьсдем,
Э шегьер гъэдэгъэ сохдем,
Хьомбол э киро гуьрдере,
Хьомбол гуьрде чи бердере.

Пауза.

Э дес гуьрде е жаруре,
Кучеьоре жару зе у,
Офд шоробе эй хурде у,

Гьони ме гъэдэгъэ сохдем,
Шегьере жару зерере.
Гьони уре кор небире
Инжо вэхишди оmore,
Саз вегирде ошугъ бире.

Уинчи:

Имугьой у човуч бире,
Диеш сарфлуйте кор дири.

Шогъ-Аббас:

Имугьойле винуьм гьери.
Пул эз же миофуге у,
Шоробсуьз тоб мидуьге у.

2-й везир:

И ихдилот эйчуйь туьре,
Гье негьогъ туь у сертуьре,
Дорд дорени эй хьомболгьо,
Эй кечелгьо, эй мурдалгьо.

Уинчи:

Мурдал бугьо мурдале мерд,
Хэлгъэ нифри сохде у дерд.

2-й везир:

Кечел, мурдал, бурр сестуьре!

Уинчи:

Бурра сес мисохум туьре.

2 (Зурнов зере-зере вирихдени. Эз куче оморени сес хьэрой-хьэ-
ройгьо).

Шогъ-Аббас:

Чу биё бу гене инжо?
Э и шегьер неде динжи.

(Дироморени шуш нефес гуьрде човуч).

Човуч:

Э дес гуьрде келе хэнжел,
Эдембу оморе инжо.
Гьэчэгъ бире оморебу,
Э сер падшогъ гьэсд гуьрдебу.

Шогъ-Аббас:

Эжи, гьэчэгъ, чуй сохдит?

Човуч:

Уни, э гьомбор дусдогъи.

Шогъ-Аббас:

Зу бош бура биёр уре?
Дуьшмегъо омбори мере.

Перде офдорени.

Сеимуьн действие

СУЬФДЕИ ПЕРДЕ

Сер шеви. Хуней Гьесен вараюнде омори э тозе порхолгьоревоз, э дивор хуне дулуни саз. Гюльче эдее чи сохде, гьэилгьо э хори хуне эдет вози сохденуьт.

Гюльче:

Гьеймогъойле гьэилгьойме,
Эйшму кергиш душунум ме,
Гюшиш сохум, егъниш сохум,
Эйшму гьингъэриш мисохум.

Духдер:

Гьингъэр герек нисд имуре,
Эз чи гьорди визор бирейм.

Гюльче:

Эз кеевоз бирей гьечи?
Эз бугъозтуь нирав гьерчи.

(Э хуне дироморени зен гъунши).

Зен гъунши:

Шев эхэйр бу Гюльче хонум,
Гуьзуув ойдун, гуьзуув ойдун.

Гюльче:

Худо доро гІәилтуьре,
Шуьвертуьре, бирортуьре.

Зен гъунши:

Гьесен э гъуллугъ дарафди,
Имишевиш эже рафди?

Духдер:

Бебейму де нис терсире,
Шушкей бебеймуре дирей?

(Гюльче жэгъли веногени э сер духдер, песде нифри сохдени).

Гюльче:

Хок эсертуь, туь унжо нуьш,
Руьхшенд сохдегор бирей туьш?

(Чарусдени э лой зен).

Нис шинохде туь Гьесене,
Пиёниске, кефчекене?
Э куьфлею пул дарафди,
Килэхълею тик варафди,
Эдей гъуногълугъи сохде,
Хьовиргъой хуьшдере овурде,
Эри шороб, эй чи рафди.

(Гюльче гоІси бире гъэгър кешире).

Зен гъунши:

Туь лап бешгъэ гъэгър вечири,
Э базуйтуь гушд не вери.

Ранг сифеттуь лап зерд бири.
Чумгьойтуь лап дегиш бирет.
Э лугъонди чол офдорет.

Г ю л ь ч е:

Чуь сохум, хосиетмени,
Гьерчуь бисдо биренини.

З е н г ь у н ш и:

Э ёрмени гIэруьситуь,
Духдеритуь, у рачитуь,
Рачи туьре гъэдер небу,
У сифеттуь е тикме бу,
Сифет небу, е сурет бу,
У дуь гуьл эн гъутинейтуь,
Муйгьой сертуь чуь муйгьо бу!
Муйгьо небу, эврьюшум бу.

Г ю л ь ч е:

Мегу, дуьлме гурунд небу.

Д у х д е р:

Дедейму де гъич рач нибу.

Г ю л ь ч е:

И хэре чи чуь гуфдире?

(Эз хьэёт оморени сес Гьесен)

Г ь е с е н:

Юсуьф, туь эйчуь офдоре?
Гьеле шороб нехурдейки,
Хурде пиён бисдорики,
Миофдони, мидегешди,
Э чорченгиш туь мигешди.

З е н г ь у н ш и:

Уни эдете оmore,
Дне ме вэхизуьм бурам.

Г ю л ь ч е:

Э же рафде, мара, мара,
Нигьлуым рафде, воре-воре.

(Дироморенуыт Гьесен не Юсуьф, э дес ишу шоробгьо, емуьшгьо дери. Зен гъунши зури-зури вадарафдени).

Ю с у ь ф:

Шев эхэйрбу!

Г ю л ь ч е:

Хош оморит!

Г ь е с е н:

Э ники биевойм, э шори!

Г ю л ь ч е:

Бугъозтуь э хьисоб тар бири?

Ю с у ь ф:

Гьесен иму гье дуьлшори.

Г ь е с е н:

Баракаллогь, илле дузи,
Торике шев эйме рузи,
Нуьшит гьери ебо виним,
Чуьнгуьр зеним, мэгІни хуним

(Вегирдени сазеш эз гъиче, нуьшденуьт).

Вэхиз, гІэзиз, вежегь гьери.

(Эз Юсуьф)

Дирей? Кукме келе бири.

К у к:

Ме нисе вежегьисденуьм;
Гофгьойтуьре дануьсденуьм.
Эжи килэхь восдорейгьо,
Эжи гъэнфит овордейгьо?

(Гьесен ведешендени эз куьф, дорени гІэиле гъэнфитгьо. Зерени саз).

Гьесен:

Вэхиз вежегь, вэхиз кукме,
Вэхиз туь товуш эн чумме,
Эйтуь гьурбуни и жунме,
Вежегь шор сох туь бебере.
Эйтуь гьурбуни и жунме,
Гьобой ластикиш мидухум,
Раче шиблитгьош мисохум,
Вежегь шор сох туь бебере.
Бебей Гпэзиз уьреглуьн.
Дуьл ю дерьёгь ве асмунь,
Кукме килэхьсуьз нимунь,
Вежегь шор сох туь бебере.

(Гпэл вежегьисдени. Гьесен зерени саз).

Вэхиз Юсуьф хьовирме туьш,
Вэхиз вежегь инжо менуьш,
Туьреш мидуьм хубе емуьш,
Вежегь шор сох туь хьовире.

Юсуьф:

Меш межегьуьм, туьш межегьи,
Жогьилигьойму эжеи?
Гьеле гьемеймуш межегьим,
Дуьлхуьрд месох туь хьовире.

Гьесен:

Гпэмел ниёв, гье гьейсэгпэт,
Вежегь, эдем сохде минет,
Эйтуь хьовир бирем хьэсрет,
Вежегь шор сох туь хьовире.

Юсуьф:

Гье гьемише шит бисдори:

Гьесен:

Ме ченд гилейгеш гуфдирем,
Ме шит нисдуьм ме шур бирем,

Э жендекме муьнуьк зерем,
Гов гуьрде гьурзуме хурде,
Эз тешней эдем муьрде.

Г ю л ь ч е:

Омбор дануьсдениге туь,
Е кемлей кем гоф сох туь,
Хьовиртуьни, гьуногьтуьни,
Эй хуьуьрмет гуьрде гьэрдтуьни.

Ю с у ь ф:

Герек нисди, гьечу мегу,
Гьесене воисде бугу.
Хьовирмени, бирормени,
У жунмени, жигермени,
У гуфдиге, сертуьре ни,
Ме хьозурум эри эн у,
У гуфдиге жунтуьре ди,
УсэгIэтте мидуьм э у:
Гьесен хуби, дуьл фирегьи.

Г ь е с е н:

Э дуьл гуьре худо мере,
Миёсде бэхд-мозол доре.

Ю с у ь ф:

Ме косибуьм, ме чуь сохум,
Чуьш бисдоге никигьоре,
Ме гьич вэхд фурмуш нисохум.
Гьичиш нибу, ме немуйрдем,
Ме зуьндеюм, гьеле эдем,
Эй падшогь гьовре векенде,
Э юревоз везиргьореш,
Э у гьовре эй дешенде.

Г ь е с е н:

Юсуьф бирор, де небисдо,
Ихдилоттуь екке бисдо.

Юсуьф:

Ихдилот данани гъурте верер,
Шиновусдей ки жон бирор.

Гъесен:

Туь инжо эйчуь оморей?

Юсуьф:

Эри хурде, эй кеф сохде.

Гъесен:

Де гоф месох, кефтуьре сох,
Шоробе ху закуске сох.

(Эз Гюльче).

Эжи, гъери веги биёр,
Шороб биёр, кобоб биёр,
Е рач венжи эз у хиёр,
Муьнуьк деки, дурупиш ди,
Е кем тэгІди сох туь, тэгІди!

(Гюльче дешендени перзине, норени э пушо эри хурде чигъо, шоробгъо. Ю, гІялгъоре вегирде, эйшу чиш вегирде, дарафденуьт э у хунейге. Гъесен ве Юсуьф сер гирденуьт эри хурде, закуске сохде).

Юсуьф:

Гъесен хъовир, Гъесен бирор,
Сазе гъери э кор биёр,
Туь хэйли вэхд ошугъ бирей,
Омбор гешдей, гІуьлом дирей,
Хун е дуь бенд мэгІни эйму,
Хун гъери гуш дорим иму.

(Гъесен вегирдени э дес сазе, хундени мэгІни).

Гъесен:

Шинов, Юсуьф, эйтуь ме е гоф мугуюм,
Туь гуш вени, ме эйтуь мэгІни хунум,
Чуьш мисохум гъич ме гисне нимунум,
Эри зигъисде женг сохде воисде.

(Зерени саз).

Хьомбол бируым, нун мере офдембируым,
Кор не бире э чулгьо рафдебируым.
Гисне мунде ме сер нис куддембируым,
Эри зигьисде женг сохде воисде.

(Дер вокурде оморени, дироморени Шогь-угъли Шогь-Аббас э пар-
тал деврууши геймиш бире).

Шогь-Аббас:

ГӀэмел миӀв дироморе?

Гьесен:

Хош омор, хош омор,
Гуш вени тувш мӀгӀнимере.

(Шогь-Аббас нуьшдени. Гьесен хундени мӀгӀни хуьшдере).

Гьесен:

Шогь-Аббас хӀлгьгьоре хэр хьисоб сохде,
ХӀлгьгьоре хэр бире нисе воисде,
Шогь-Аббас хэри, ю нис дануьсде,
Эри зигьисде женг сохде воисде.

(Шогь-Аббас посово чаруьсдени, эй хуьшде гоф сохдени).

Шогь-Аббас:

Эдей мере нифри сохде,
Гьони чуь сохде воисде?
И мердиге кини-песде?

Юсуьф:

Гьесен, эйчуь чемшим бире,
Туь гьечу эйчуь гуфдире?
Гьечу хуб нисд, у падшогьи,
У буьзуьрге келе шогьи.

Гьесен:

У шогь нисди, шогьмогьини,
Инсон нисди, мӀгӀмӀгӀини,

Дуьмбураи, оммо хэри,
Гьечу нисди жонум девруьш?
Е дуь гоф гу, жон бирор туьш!

Шогь-Аббас:

Гьэлет мебош, у падшогьи,
У э гьэриш шогьгьош шогьи,
Эйтуь гьэйби эй гуфдире,
Гьечу ээ обур офдоре.

Гьесен:

Де гоф месох, веги чи ху!

(Декирдени шоробе, хурденуьт).

Шогь-Аббас:

Гьесен хуби, лэгьэю пури,
Бегем и хэлгь кари, кури?
Дер, диворгьореш гуш вери.
Песде хэбер рафд расиге?

Гьесен:

Шогь дануьсдге, вамаснге?

Юсуьф:

Эгьуьлтуьре хурдей гьунши,
Гьесен имишев чешмиши.

Гьесен:

Е гофиге гуит гьери.

Шогь-Аббас:

Гене чуй сохдей, чуй бирей,
Чуй кор сохде, э же бире?
Шиновусдем туь корсуьзи,
Оммо гьони туь геймиши,
Э партал эн корсох падшогь,
Хуьшдентуьш бирей е шогь.

Гъесен:

Бобо девруьш, фикир мекеш,
Кореуьз нибошум е рузиш,
Гъесен гІәмелгьо офдени,
Кор хуьшдере дануьсдени.

Шогъ-Аббас:

Чуьтам эхи? эримуш гу.

Гъесен:

У орине мере кор бу,
Вегирдебируьм ме жару,
Вадарафде эз дер буру.
Э десме дебу бедиреш,
Шушдембируьм кучегрьоре,
Жару зере тукугьоре.

Шогъ-Аббас:

Михило, хосиет мени,

Гъесен:

Алуьз гердо у хосиет,

Юсуьф:

Э руй энугъечу мегу.

Шогъ-Аббас:

Гофтуьре гу, гофтуьре гу.

(Гъесен вегирдени э дес сазе, сер гирдени эри э мэгІниревоз гуф-
дире, саз зере).

Гъесен:

Жару зареймереш вини у падшогъ,
Э жару зерейме рази не бисдо шогъ,
Жаруреш восдо эз ме домундум э «огъ»,
Шинов фикир ди, ой бобо девруьш.

(зерени саз)

Мундум эз хьомболи, мундум эз жару,
Эз серги пур бисдо кучегьо, буру,
Э пушойме поисде е келе бору,
Шинов фикир ди, ой бобо девруьш,

(зерени саз).

Эгъуьлмендиш бегем гьечу бирени,
Ужире тегьер, хэре буйругъ дорени?
Эз сер фэгъир гьечу муьшде зернеи,
Шинов фикир ди, ой бобо девруьш.

(зерени саз)

Гьесен хьомбол корсуьз мунде ченд рузгьо,
Вегирд сазе рафд э чулгьо, сэхьрогьо,
Гешдуьм, хундум э шегьергьо ве дигъгьо,
Шинов фикир ди, ой бобо девруьш,

(зерени саз).

Э гьержой рафденуьм эвир темиз нисд,
ГІэилгьо эз гисенеи бирембируьт суьсд,
Бисдорум хьуьршлуь, дуьлме вежегьисд,
Шинов фикир ди, ой бобо девруьш.

(зерени саз)

Чоре не бире рафдум э ён шогъ,
Э игъролевоз кор до мере шогъ,
Гьесен хьомбол бисдо човуч эн падшогъ,
Шинов фикир ди, ой бобо девруьш.

(зерени саз).

Шогъ-Аббас у худойму бисдо е чешмиш,
Буйругъ до падшогъ, сохд мере геймиш,
Шушкей суьрхиш бисдо эз кишдме асмиш,
Шинов фикир ди, ой бобо девруьш.

(зерени саз).

Эз ме мугу е мегъ пул нидуьм туьре,
Гьесен хэр нисд, гешде офдени чоре,

Рафдуым э заргел, фурухдум шушкере,
Шинов фикир ди, ой бобо девруыш.

(зерени саз).

Э жигей суьрх э шушкейме тэхде де,
Оммо э хуней эн хьомбол шори де,
Гисне поисде нивегируым э герде,
Шинов фикир ди, ой бобо девруыш.

(декирдени э пейле шороб).

Варасири бобо девруыш?
Веги шороб, веги емуыш,
Ишму хурит, шори сохит,
Эз товун ме дерд мекешит,
Э жунтуь, ишму муношит,
Гьесен ю чоре миофу,
Пул миофу, нун миофу.

(Хурденуьт шороб, закуске сохденуьт).

Шогь-Аббас:

Эз туь е гоф пуьрсуым Гьесен,
Хуб жугьоб ди, сен уьлесен.

Гьесен:

Сен уьлесен жугьоб мидуым,
Эй гофгьойтуь эйчуь нидуым?

Шогь-Аббас:

Белки себэхь шогь огол зе,
Эз туь гуфди дуьсдогьэ зе,
Шушкейтуыш ки тэхдеини,
Туь э чуьревоз мизени?

(Юсуьф шек сохде денишире э Шогь-угьли Шогь-Аббас).

Туь шефд эйчуь денишире?
Туь э жугьур ухшеш зере.

Гъесен:

У Юсуьфи, хьовир мени,
У жугъури, бирормени,
Эгъуьлменди, даненменди,
Гъадерсуьз хубе мерди.

Шогъ-Аббас:

Туь жогъоб эн гофмере ди,

Гъесен:

Омбор гІэмелдане мерди.
Туь гъемешев пуьрсирени,
Песде е гоф гуфдирени,
Гьер чуь гоф туь гуфдирени,
Эз расдекиш у бирени.

Юсуьф:

Бобо-девруьш ю гІәәри.

Гъесен:

Бобо девруьш, весси гъери.
Дие мегу у гофгъоре,
Веги ху и шоробгъоре,
Нунтуьре ху, гушдтуьре ху,
Зиёдие нэгъуьл мохун.

Юсуьф:

Гене э руй мерд гоф овурд.

Шогъ-Аббас:

Бәхшлемиш сохденуьм э у.

Гъесен:

Вегирит пейлегъошмуре,
Эдем вежегъунде ишмуре.

(Хурденуьт).

Шогъ-Аббас:

Гьесен кукме, биё бурам.
Э ки молаш биё дарам.

(вэхишдени).

Дие ме рафдуьм, согъ бошит!
(Гьесен зерени саз, мерде э рэхъ декуьрде).

Гьесен:

Хош оморит, хош оморит!

(Шогъ-Аббас рафдени... Дироморени э хуне Гюльче).

Юсуьф:

Гьесен бирор, варасири?

Гьесен:

Чуьтам, чуьре варасируьм?

Юсуьф:

Э шегьер гьони сес дери:
Шогъ-Аббас шев вокурдени
Парталгьой эн девруьшире,

Гешдени у кучегьоре,
Винирени хунегьоре,
Эри гирде у мердгьоре,
Эз ю рази нисдуьтгьоре.

(Гьемееки энгуьшдгьой хуьшдере глэнж гуьрде, терсире махьтех
мундenuьт).

Гьесен:

Бибей ме вой, у падшогъ бу?

Гюльче:

Эйму имогьой чуь хуби?

М. Бахшиев

ЛЮДИ МОЕЙ РОДИНЫ

(На татском языке)

Худ. Б. Польский.

Редактор Х. Авшалумов. Художествен. редактор И. Садыков.
Техн. редактор В. Науменко. Корректор А. Семендуев.

Сдано в набор 23/XI-1959 г. Подписано в печать 11/I-1960 г.
Форм. бум. $84 \times 108^{1/32}$. Бум. л. 4,15. Печ. л. 8,31. Усл. печ. л. 13,62.
Уч.-изд. л. 12,39. С01705. Тираж 1000 экз. Цена 5 р.
Переплет 1 р. 50 к.

Дагестанское книжное издательство Министерства культуры ДАССР
Махачкала, ул. Маркова, 55. Зак. № 1788.

Типография им. С. М. Кирова Министерства культуры ДАССР,
Махачкала, ул. Маркова, 51.

1871

13

9

5

6

OLD

1871

Юсуьф:

Гурунд мебугу дуьл ишму,
Гвич е кориш нибу эйшму,
Себэхьмунде падшогоь туьре,
Огол мизенуь эй зере...

Гьесен.

Мере?

Гюльче:

Вачарунди хуней мере.

(гирисдени).

Юсуьф

Екишмуш не варасирит,
Гье негьогьги мегирисит.

Гьесен:

Юсуьф бирор, ме чуь сохум?

Юсуьф

Туь гуш вени: падшогоь себэхь,
Огол мизенуь зу туьре,
У Гьуломе эри зере.
Эз косибгьош косиб юни.
Гьемейму унжо мибешим,
Э у гьирогьгьо минуьшим,
Туь гвич метерс, шогь не дануь,
Туь юре шинохдеире.
Туь гуь ме зере нидануьм,
И тэхсиркор нисдигьоре.
Песой коргьо лап дуз миёв,
Оммо э дуьлтуь сегьм неёв.

Пауза.

Дие деки пейлей туьре,
Деки хурим шороб туьре.

Гъесен:

Гьер чуй бисдо биренини,
Гьергой бисдо муьрдениним.
Веги хурим, веги хурим.

Юсуйф

Иму е вэхдиш нимирим.

(Хурденуьт. Гъесен зерени саз, Юсуйф хундени мэг'ни).

Перде офдорени

ДУЬИМУЬН ПЕРДЕ

Ведини мейду одомигьоре э дор эгъэж кеширенигьо. Эз дур ведини келе догъгьо. Э ён гъуьндуьре тэхд падшогъ поисдет дуй зурнов-чигьо. Уинчиш эдее гешде э мейду. Дие екиш веи нисди. Диромо-рени е келе мерд.

Мерд:

Салам гердо эйшму мердгьо!

(Мердгьо жугьоб нисе доренуьт)

Уинчи:

Жугьоб нидуьт туьре угьо.

Мерд:

Эз туь е гоф пуьрсуйм г'эззи,
Эрилей кини г'эриси?

Уинчи:

Миг'иди-миг'ид келею,
Марайм э догъ, э келлею,
Меберим шороб эрэгъи,
Пиён мибошим э согъи,
Эн Шогъ-Аббас падшогъ иму,
Миг'ид норигьо эриму.

Имбуруз зурбое рузи,
Эз эрх мурав глов гъирмизи.
Екигъо мэгІни михунут,
Екигъо шороб михурут,
Екигъо рач мивежегъуѣт,
Екигъо э расе мивежегъуѣт,
Серлегъошуш гиж михуру,
Бирден э шимшил мохуру,
Гиж михуру, лолов мурав,
Эзи гІуѣлом мигълуѣ мурав.
Варасири туѣ жон бебе?
Вара нуѣш туѣ э сер тепе,
Томоше сох туѣш мигІиде.

М е р д:

Туѣлле чуѣ гуфдире геде?

У и н ч и:

Де гоф месох, бигъил бура,
Ненге э у сула дара.
Песде эйтуѣш мигІид мибу.

М е р д:

Эз Шогъ-Аббас гъер кор мибу,
Бигълуѣм бурам эз инжиге,
Эзи нифри бире жиге.

(Мерд рафдени. Уинчи гъовол зере вежегъисдени, мэгІни хундени).

У и н ч и:

Суѣпуѣл фэгъир жэгъуѣсд, жэгъуѣсд.
Дуѣл бейново мурав э суѣсд.
Чуѣтуѣнигъо омбор бири,
Эз дес шогъ оворе бири,
Тэхъно менуѣм согъ мундемгъо,
Зигъисдемгъо, хурденуѣмгъо,
Падшогъе фурмунденуѣмгъо,
Эз пул ю вегирденуѣмгъо.
Духдер вирухунденуѣмгъо,
Эз хъэремгъо хунегъою,
Эз бикегъо ве зенгъою,

Э жегбендем у жунию.
Ме михурум, кеф мисохум,
Ю дануьсдге мивируьхуьм.

(зерени гъовол).

Дамбли дидов, дамбли дидов,
Эй вежесде вэхиз видов.

(Зурновчигъо дуразе зурновгъоре э лэгIэ деноре зеренуьт).

Уинчи:

Гушгъойме бенг бисдо эз сес,
Ишму муношит эз нефес.

(Уинчи вирихдени. Зурновчигъо е хэйли зере бэгъдо рафденуьт.
Дироморенуьт Юсуьф ве Гьесен).

Юсуьф:

Туь гыч метерс, кортуьре сох

Гьесен:

Виним ки мибуге охмох,

Юсуьф:

Инжо хэлгъгъо кура мибу,
Э десгъошу чи мидобу,
Падшогъ туьре зеге инжо,
Дивисд доне тиге хэнжел,
Тик мипою э сер шегьер,
Тэхд падшогъе лов мисоху,
Гъуломе хилос мисоху,
Туьш, Гъуломиш мивирихит,
Ме гуфдирегъоре сохит.

Гьесен:

Худо кумек гердо эйму,
Эри эн у гIэилгъойму,
Чоре мибу эй сергъойму,
Езугъ небу э зенгъойму,
Э барас миёв коргъойму.

Юсуьф:

Гьечу дуьлшор, дуьлшор хуби.

Гьесен:

Гьеме коргьойму хуб мибу.

Юсуьф:

Ишму эз шегьер дур нирайт,
Э ён эн «гъуру чой» мурайт,
Э унжо гӀаилгьо миёв,
Дуз э пушошму медиров.

Гьесен:

Гъурбунум ме эй синеитуй,
Е минетлеймени э туь,
Э гӀаилгьо мугьоег бош.

Юсуьф:

Эзу кор туь олхоин бош.

Гьесен:

Туь эз хуьшдеш муьгоег бош.

Юсуьф:

Эзу кориш олхоин бош,
Эй зуригьо эзи хори,
Шогь угъли шогъле оворе
Биререш туь дануьсде бош.
Шиновусди? Туь усто бош.

(Оморенуьт зурновчигьо, зеренуьт ду-ду. Сер гирденуьт эри кура бире одомигьо. Юсуьф вирихдени. Дироморени Шогь-угъли Шогь-Аббас, геймиш бире э хӀагӀагӀат зари-суьрхи, поисдени э сер тӀахд. Везиргьо вадабуррануьт эйлонмеюре)

Шогь-Аббас:

Эми, биёрит дуьсдогъэ,
Винуьм гьери у гъудугъэ.

(Дировунденуьт Гъуломе, деств-пойгворе бесде э кандалагворевоз)

Нуыш унжо э сугърезани,
Эйтуь диву мибу гъони.
Бигъил дуьсдогъ нуышуь унжо,
Е пейле шороб дит инжо.

Уинчи:

Хурит, хурит дуьлшор бошит,
Имбуруз келе мигъиди.
Туь имбуруз бэхшгъо миди,
Хэлгъэ бэхдевер мисохи.

1-й везир:

Ире оворе не сохди?

Уинчи:

Везир огъо нэгъуьл хунде
Нечогъ бири, у вор хунде.

1-й везир:

Ва стафириллогъ дие,
И гълэбуьсе чуй воисде?

((Дироморенуьт, е гъэдегъ шороб доренуьт э Шогъ-угъал Шогъ-Аббас).

Шогъ-Аббас:

(Э лой Гъулом чаруьсе)

Пушой весиет сохдейтуь
Пушой эз гълуьлом рафдейтуь,
Е пейле шороб семе ху,
Песде е дуь бенд мэгъни хун.

Гъулом:

Ме эйтуь руьхшенди нисдуьм,
Гъултуь нисдуьм, гъи, дануьсди?
Ме эй шорб хъэсрет нисдуьм,
У шороб кори нисоху,

Жигерме диеш мисуху.
Пейлей шороб чуй мисоху?
Су гуьрдигьо герме дуйле,
Ченд салгьо хьэсрет гьисдигьо,
Динже нефес эй кешире.
Герек нисди шороб мере.
Веги ди у везиргьоре
Чендгьадер хурд везиргьойтуь,
Гьич сурои нибу эз туь.

Шогь-Аббас:

Огол зенит сазандаре,
Биёрит гларуьс духдере,
Биёт вежегьит инжиге.

Уинчи:

(песово чаруьсде гуфдирени)

Бобовой, жигеш чуй жиге,
Герден мерде эдей зере,
Огол зере сазандаре,
Муьгуьжуьзи, гьиемети,
Коргьой падшогь глелемети.

(Оморенуьт сазандаргьо не инчэгьуьзгьо)

Шогь-Аббас:

Вежегь винуьм пушой муьрде,
Гьул инчэгьуьзгьоре гуьрде.

Гьулом:

Мэхэнд э ме шогьлер шогьи,
Туь ху шороб, туь ху могьи.
Дуьлтуь шори, туь межегьи,
Э сер гемигьо мижегьи.
Сад чуьменире микуьши,
Э сер тэхд хуни минуьши.

(Везиргьо Иоси Оморенуьт, тоб нисе доренуьт шинире гофгьой
Гьуламе. Гьулом гене гуфдирени).

СЕРНОМЕ

Ихдилотгъо

Угее деде	5
Мило	12
Дуъл дедей	18
Рэхъ	25
Шекер	33
Хадижат	43
Гуълбогъор	49
Куыгъне дусд	56

Пьесагъо

Игидгъо	67
Гъисмет мерде немерд нихуру	117
Шогъ Аббас ва хьомбол	169